

वार्षिक प्रतिवेदन

आ.व. २०६९ साउनदेखि २०७० असार मसान्तसम्म (२०१२ जुलाईदेखि २०१३ जुलाईसम्म)

नेपाल सरकार

वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालय

राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभाग
काठमाडौं

वार्षिक प्रतिवेदन

आ.व. २०६९ साउनदेखि २०७० असार मसान्तसम्म (२०१२ जुलाईदेखि २०१३ जुलाईसम्म)

नेपाल सरकार
वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालय
राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभाग
काठमाडौं

प्रकाशक : राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभाग
बबरमहल, काठमाडौं।

प्रतिलिपि अधिकार © : २०७०, राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभाग

सम्पादन मण्डल : वावुराम प्रसाद यादव, शेर सिंह ठगुन्ना
उप सचिव (प्रा), रा.नि. तथा व.ज.सं. विभाग
चतुरलाल श्रेष्ठ, कम्प्युटर अधिकृत, रा.नि. तथा व.ज.सं. विभाग
श्रीराम कालिका, खरिदार, रा.नि. तथा व.ज.सं. विभाग

प्रमुख सल्लाहकार : मेघबहादुर पाण्डे
महानिर्देशक
रा.नि. तथा व.ज.सं. विभाग

सल्लाहकार: टीकाराम अधिकारी
उप-महानिर्देशक
रा.नि. तथा व.ज.सं. विभाग

कभर फोटो : डा. मुकेश कुमार चालिस

सम्पर्क ठेगाना : राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभाग
संरक्षण शिक्षा शाखा
पो.ब.नं. : ८६० काठमाडौं, नेपाल
फोन नं. : ००१७७-१-४२२०९९२/४२२०८५०
फ्याक्स नं. : ००१७७-१-४२२७६७५
ईमेल : info@dnpwc.gov.np
वेबसाइट : www.dnpwc.gov.np

नेपाल सरकार
वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालय

राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभाग

दुई शब्द

आर्थिक वर्ष २०६९/०७० को वार्षिक प्रतिवेदनमा राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभाग र विभाग अन्तर्गतका राष्ट्रिय निकुञ्ज, वन्यजन्तु आरक्ष, शिकार आरक्ष र संरक्षण क्षेत्रहरूमा भएका नियमित कार्यको प्रगति तथा वन्यजन्तु र प्राकृतिक सम्पदाको संरक्षण र संवर्धन गर्ने उद्देश्य अनुरूप सञ्चालन भइरहेका परियोजनाहरूको कार्य सम्पादन लगायत विविध विकास कार्यक्रम र खर्चको व्याख्या गरिएको छ ।

अपार जैविक विविधता तथा मनोरम प्राकृतिक दृश्यहरूको भण्डार भए पनि नेपालले संरक्षण कार्यहरूमा केही चुनौ तीहरूको सामना गर्नुपरिहरेको छ । निकुञ्ज तथा आरक्ष वरपर बढ्दो जनघनत्व तथा अव्यवस्थित भू-उपयोगका कारण संरक्षित क्षेत्रमा पर्न गएको चाप एउटा समस्याको रूपमा रहेको छ । दुर्लभ र लोप हुने खतरामा परेका वन्यजन्तुको अन्तिम आश्रयस्थलका रूपमा रहेका संरक्षित क्षेत्रहरू तथा वरपरको वन जोगाउनु अत्यावश्यक भइसकेको छ ।

संरक्षित क्षेत्रहरूको संरक्षण, संवर्द्धन र स्थानीय जनताको आर्थिक विकाससँगसँगै लिएर जानुपर्ने वर्तमान आवश्यकता अनुरूप संरक्षित क्षेत्रवरिपरि मध्यवर्ती क्षेत्रहरूको स्थापना गरी स्थानीय समुदायका वन पैदावारको आधारभूत आवश्यकता पूरा गर्ने व्यवस्था गर्ने मध्यवर्ती क्षेत्र व्यवस्थापन नियमावली, २०५२ पारित भई आधारभूत कार्यको थाली भइसकेको छ ।

संरक्षण कार्य एउटा दीर्घकालीन र निरन्तर प्रक्रिया भएकाले यसमा स्थानीय बासिन्दाहरूको सक्रिय सहभागिताका साथसाथै यस कार्यमा जुटेका राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय संरक्षण सहकर्मी संघसंस्था तथा व्यक्तिहरूको प्रयास तथा कठिबद्धता प्रशंसनीय रहेको छ । त्यसका साथसाथै जिम्मेवार पक्षहरूको संरक्षणप्रतिको दृढताबाट नै जैविक विविधता संरक्षण कार्य सम्भव देखिन्छ । यसलाई अझ मजबूत र विस्तार गर्दै लानु संरक्षणप्रतिको थप प्रशंसनीय प्रयासका रूपमा लिन सकिन्छ । जैविक विविधता संरक्षण कार्यमा साझेदार संस्थाहरूले पुन्याएको योगदान अतुलनिय छ ।

प्रस्तुत प्रतिवेदन तयार गर्ने कार्यमा जुटनुभएका यस विभागका उप सचिव (प्रा) श्री वावुराम यादव, श्री शेर सिंह ठगुन्ना, कम्प्युटर अधिकृत श्री चतुरलाल श्रेष्ठ र खरिदार श्रीराम कालिकालाई विशेष धन्यवाद दिन चाहन्छु । साथै प्रतिवेदन तयार गर्ने कार्यमा सहयोग पुन्याउनुभएका इकोलोजी, योजना, व्यवस्थापन, प्रशासन, आर्थिक प्रशासन र कम्प्युटर शाखाका अधिकृत र कर्मचारीहरूलाई पनि धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

अन्तमा, यो प्रतिवेदन तयारी गर्ने क्रममा प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष सहयोग पुन्याउनुहुने सम्पूर्ण सहकर्मीहरूलाई पनि धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

धन्यवाद !

मेघबहादुर पाउडेल
महानिर्देशक

विषय-सूची

राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभाग	१
नेपालका वन्यजन्तु अपराध नियन्त्रण सांगठनिक संरचना	६
जैविक विविधता संरक्षण जिम्मेवारीमा नेपाली सेनाको जवाफदेहिता	१३
संरक्षित क्षेत्रहरूमा आर्थिक वर्ष २०६९/०७० मा संचालित कार्यक्रमहरूको वार्षिक प्रगती	१८
वन्यजन्तु संरक्षणका लागि क्षेत्रिय सहयोग प्रवर्द्धन आयोजना	२६
विशेष कार्यक्रम तथा उपलब्धीहरू	३१
२९ औ वार्डन सेमिनार तथा ११ औ मध्यवर्ती क्षेत्र व्यवस्थापन समिति बैठकको संक्षिप्त जानकारी	१८
आर्थिक वर्ष २०६९/०७० का मुख्य मुख्य उपलब्धीहरू	४६
वन्यजन्तुको अनुगमन तथा गणना	४९
आ.व. २०६९/०७० मा सम्पन्न बैठक तथा मुख्य तालिम	५३
आ.व. २०६९/०७० मा सम्पन्न भएका दिवस समारोह	५७
विविध	६३
अनुसूचीहरू	
अनुसूची-१ : नेपालका संरक्षित क्षेत्रहरूको विवरण	६८
अनुसूची-२ : रामसार साईट (<i>Wetlands of International Importance in Nepal</i>)	६९
अनुसूची-३ : घडियाल गोही विभिन्न नदीमा छाडिएको विवरण	७०
अनुसूची-४ (क) : संरक्षित क्षेत्रमा आ.व. ०६९/७० मा महिना अनुसार पर्यटक संख्या	७१
अनुसूची-४ (ख) : संरक्षित क्षेत्रमा आ.व. अनुसार पर्यटक संख्या	७२
अनुसूची-५ : आ.व. ०६९/७० मा मासिक राजश्व संकलन विवरण	७३

अनुसूची ६ : आ.व. २०६९/०७० को शिकारको राजश्व विवरण	७४
अनुसूची ७ : वन्यजन्तुबाट मानवीय क्षतिको विवरण	७६
अनुसूचि ८ : वन्यजन्तु चोरी शिकार, काठ तस्करीमा संलग्न मानिसहरूको विवरण	७८
अनुसूची ९ : <i>Annex 9 : Population of wildlife species in Nepal</i>	८१
अनुसूची १० (क) : वन्यजन्तु मृत्यु तथा घाइते विवरण	९०
अनुसूची १० (ख) : <i>Tiger Mortality in National Parks/Wildlife Reserves in Fiscal Year 2070/070</i>	९५
अनुसूची १० (ग) : <i>Elephant Mortality in National Parks/Wildlife Reserves in Fiscal Year 2069-70</i>	९६
अनुसूची १० (घ) : <i>Rhino Mortality in Protected Area in the Fiscal Year 2069/070</i>	९७
अनुसूचि ११ : वन्यजन्तुहरूबाट भएको जनधन क्षतिको राहत २०६९/०७०	९८
अनुसूची १२ : वन्यजन्तु उद्धार विवरण	९९
अनुसूची १३ : <i>Buffer Zone Community Forests in Protected Areas</i>	१०३
अनुसूची-१४ : <i>Appendix 14:- Research \ Study in Protected Areas 2069/70</i>	१०४

राष्ट्रीय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभाग
Department of National Parks and Wildlife Conservation

पृष्ठभूमि २

उद्देश्य ३

कार्यनीतिहरू ३

ऐन, नियम, कार्य प्रकृया निति र निर्देशिकाहरू ४

नीति र कार्यनीतिहरू ५

कार्यक्रम कार्यन्वयन कार्यविधि/समिति ५

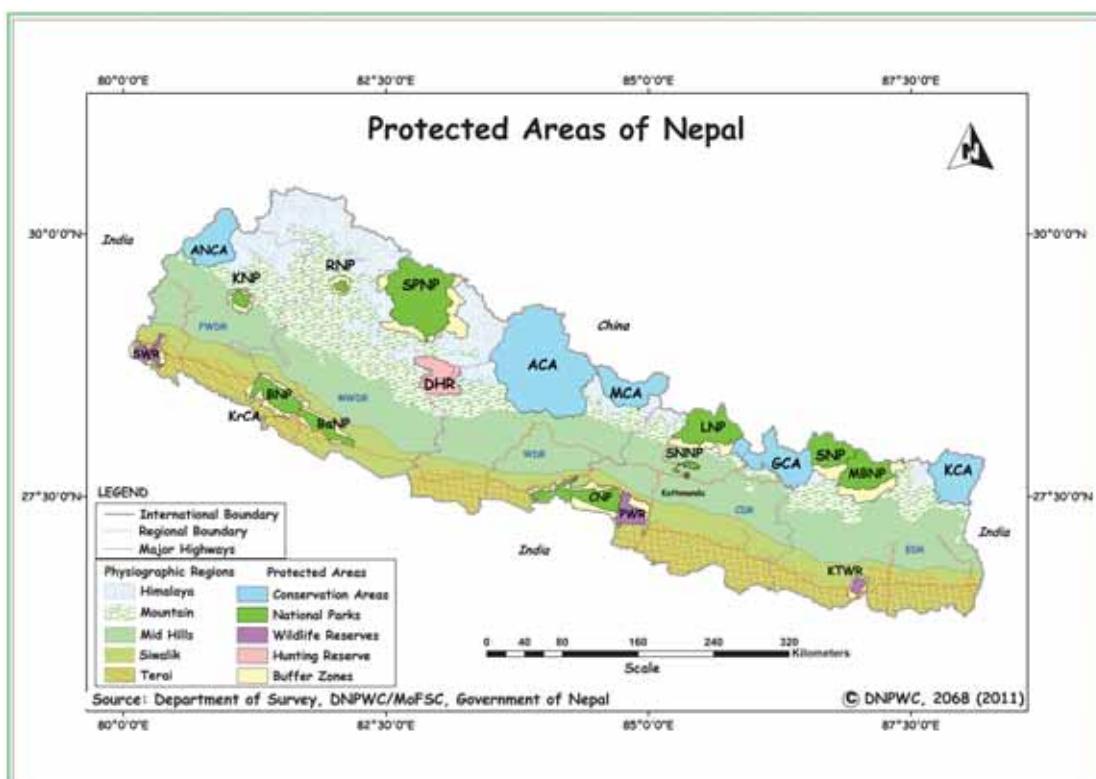
पृष्ठभूमि

विक्रम सम्वत् २०२९ (सन् १९७१) सालमा वन विभाग अन्तर्गत शाखाको रूपमा स्थापना भई वन्यजन्तु संरक्षणको कार्य प्रारम्भ भएको थियो । मुलुकमा संरक्षित क्षेत्रहरूको महत्व बढ़दै गएको सन्दर्भमा यसको संरक्षण तथा स्वरूपमा क्रमिक परिवर्तन गर्दै संरक्षित क्षेत्रको व्यवस्थापन अभि सुदृढ र प्रभावकारी बनाउने अभिप्रायले वि.सं. २०३७ सालमा वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालय अन्तर्गत एउटा छुटै राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभाग को स्थापना भयो ।

नेपालमा रहेका विभिन्न वनस्पति, वन्यजन्तु, भू-दृश्यहरूको संरक्षण, संवर्द्धन तथा व्यवस्थापन गर्ने उद्देश्यले राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभाग अन्तर्गत हालसम्म १० वटा राष्ट्रिय निकुञ्ज, ३ वटा वन्यजन्तु आरक्ष, ६ वटा संरक्षण क्षेत्र, १ वटा शिकार आरक्ष गरी २० वटा संरक्षित क्षेत्रहरूको स्थापना भएको छन् (अनुसूचि १) । बि.सं. २०५२ सालमा मध्यवर्ती क्षेत्र नियमावली लागु भए पछि १२ वटा राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा

वन्यजन्तु आरक्षहरूको वरिपरि मध्यवर्ती क्षेत्रहरूको स्थापना गरि रथानीय उपभोक्ता समिति मार्फत जैविक विविधता संरक्षण तथा सामुदायिक विकास (*Conservation and Development*) कार्यक्रमहरू सञ्चालित हुँदै आएको छ । हाल नेपालको रामसार साईटमा सूचिकृत भएका ९ वटा साईटहरू मध्ये ६ वटा यस विभाग अन्तर्गतका विभिन्न संरक्षित क्षेत्र भित्र अवस्थित छन् (अनुसूचि २) ।

नेपालका संरक्षित क्षेत्रहरूले देशको कुल क्षेत्रफल (१,४७,१८१ वर्ग कि.मि.) को २३.२३ प्रतिशत (३४,१८५.६२ वर्ग कि.मि.) क्षेत्रफल ओगटेको छ । हिमाली तथा उच्च पहाडी जलाधारदेखि तराईका मैदानसम्म देशका मुख्य मुख्य पारिस्थितिकीय प्रणालीलाई समेट्ने गरी संरक्षित क्षेत्रहरूको स्थापना गरी प्राकृतिक सम्पदाको संरक्षण गर्ने काममा नेपालले दक्षिण एशियामा विशिष्ट स्थान हासिल गर्न सकेको छ । नेपालमा रहेका ११८ किसिमका पारिस्थितिकीय प्रणालीहरू (*Ecosystem*) मध्ये ८० प्रकारका पारिस्थितिकीय प्रणालीलाई संरक्षित क्षेत्रहरूले समेटेको छ ।

वद्दो जनसंख्याको चाप र विभिन्न कारणबाट वन मासिदै गएका कारण स्थानीय जनताहरूको काठ, दाउरा, चरिचरनको आवश्यकता पुरा गर्न संरक्षित क्षेत्रहरूमाथिको निभरता अत्यधिक मात्रामा बढ्न गएको छ । वन्यजन्तु संरक्षणमा उल्लेखनीय उपलब्धी हासिल भएता पनि संरक्षित क्षेत्र सिमाना वरिपरि रहेको स्थानीय जनताहरूबाट अत्यधिक वन पैदावारको माग एवं संरक्षित क्षेत्रहरूबाट निस्केका वन्यजन्तुहरूले स्थानीय वस्तीहरूमा पुन्याउने वालीनाली, पशुधन, घर गोठ तथा मानवीय क्षतिले गर्दा स्थानीय जनता र संरक्षित क्षेत्र बीच वेला वेलामा द्वन्द्वको वातवरण उत्पन्न हुने गरेको छ ।

संरक्षण कार्यबाट स्थानीय वासिन्दाहरूलाई वढीभन्दा वढी लाभान्वित र द्वन्द्व न्युनिकरण गरी जैविक विविधता संरक्षण प्रभावकारी बनाउन स्थानिय बासिन्दाको संरक्षणमा प्रत्यक्ष सहयोग जुटाउन २०४९ सालमा राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण ऐन, २०२९ को चौथो संशोधन गरी मध्यवर्ती क्षेत्र व्यवस्थापनको प्रावधान समावेश गरिएको छ । मध्यवर्ती क्षेत्रमा स्थानीय जनतालाई आवश्यक पर्ने वन पैदावारको उत्पादन तथा सामुदायिक विकास गर्न उपभोक्ता समुहहरूको सहभागितामा कार्ययोजना तयार गरी मध्यवर्ती क्षेत्रमा प्राकृतिक झोतका लागि वनको विकास, संरक्षण, सम्बद्धन र सदुपयोग गर्दै जाने लक्ष्य राखिएको छ । मध्यवर्ती क्षेत्र व्यवस्थापन नियमावली २०५२ अनुसार संरक्षित क्षेत्रहरूले आर्जन गर्ने राजस्वको ३० देखि ५० प्रतिशत रकम सम्बन्धित संरक्षित क्षेत्र वरिपरीका स्थानीय जनताहरू मार्फत संरक्षण, आय आर्जन तथा सामुदायिक विकास कार्यकमहरूमा खर्च गरिए आएको छ । यी कार्यकमहरूबाट संरक्षित क्षेत्र तथा स्थानीय जनताहरू बिच सुमधुर सम्बन्ध स्थापना भई संरक्षित क्षेत्रहरूमा पर्ने अत्यधिक चापलाई क्रमिक रूपमा घटाउन महत पुग्नेछ ।

उद्देश्य:

नेपालका विभिन्न (भू-प्राकृतिक) क्षेत्रमा रहेका प्रमुख प्राकृतिक क्षेत्रहरूको प्रतिनिधित्व गर्ने

खालका पारिस्थितिकीय प्रणाली (*Ecosystems*), अद्वितीय सौन्दर्यले भरिपरिपूर्ण भू-दृश्यहरू (*Unique Landscapes*) साथै वैज्ञानिक, साँस्कृतिक, र मनोरञ्जनको दृष्टिले महत्वपूर्ण मानिएका क्षेत्रहरूको संरक्षण गर्ने र संरक्षित क्षेत्र स्थापना गरी विभिन्न दुर्लभ तथा महत्वपूर्ण वनस्पति तथा वन्यजन्तु (*Flora and Fauna*) को संरक्षण, सम्बद्धन तथा व्यवस्थापन गर्ने यस विभागको मुख्य उद्देश्य रहेको छ । संरक्षित क्षेत्रमा रहेका पारिस्थितिकीय प्रणाली वा प्राकृतिक सम्पदमा प्रतिकूल असर नपर्ने गरी यस्ता क्षेत्रको व्यवस्थापनबाट परम्परादेखि स्थानीय वासिन्दाहरूले उपभोग गरीरहेको सुविधा उपलब्ध गराउदै जाने र पर्यटन विकासमा थप टेवा पुन्याउने उद्देश्य रहेको छ । निकुञ्ज र आरक्ष भित्र वा वरिपरीका क्षेत्रलाई मध्यवर्ती क्षेत्रको रूपमा स्थापना गरी स्थानीय वासिन्दाहरूको जीविकोपार्जनमा सुधार ल्याउने र वन्यजन्तु, वनस्पति र तिनको वासस्थानको संरक्षण र वैज्ञानिक व्यवस्थापनको लागि अध्ययन अनुसन्धान कार्यमा जोड दिने विभागको उद्देश्य रहेको छ ।

कार्यनीतिहरू

कार्यक्रम तर्जुमा गर्दा राष्ट्रिय संरक्षण नीति (*National Conservation Strategy*) र वन विकास गुरुल्योजना (*Master Plan for the Forestry Sector*), *Plan for Conservation of Genetic Resources* तथा नेपाल जैविक विविधता रणनीति (*Nepal Biodiversity Strategy*) द्वारा प्रतिपादित सिद्धान्त तथा सरकारी आवधिक योजना अनुरूप गरिए लिनेछ ।

- संरक्षण कार्यमा संलग्न सरकारी, अर्धसरकारी, गैरसरकारी, स्वदेशी तथा विदेशी संस्थाहरूसंग घनिभुत रूपले सम्पर्क तथा समन्वय गरी जैविक विविधता संरक्षण, सम्बद्धन तथा व्यवस्थापनको क्षेत्रमा अग्रणी भूमिका निर्वाह गरिनेछ ।
- संरक्षित क्षेत्रहरूमा वैज्ञानिक अनुसन्धानलाई प्रोत्साहन दिनुका साथै अनुसन्धानबाट प्राप्त

परिणामहरूलाई व्यवहारिक रूपले जैविक विविधता संरक्षण तथा व्यवस्थापन कार्यमा टेवा पुन्याईने छ ।

- संरक्षित क्षेत्रहरूको संरक्षण तथा व्यवस्थापन अभि बढी प्रभावकारी बनाउन संरक्षण मूलक प्रचार प्रसारबाट जनचेतना अभिवृद्धि गरी जनसहभागिता बढाइने छ ।
- देशको सर्वतोमुखी आर्थिक सामाजिक विकास र जीवनोपयोगी प्रणाली कायम राख्न संरक्षित क्षेत्रहरूको गहन महत्व वोध गराइनेछ ।
- धार्मिक तथा सामाजिक परम्परालाई समेत ध्यानमा राखी संरक्षित क्षेत्रहरूको व्यवस्थापन योजना बनाई दीगो जैविक विविधता संरक्षण तथा व्यवस्थापन गरिनेछ ।
- प्राकृतिक स्रोतमाथी खलल नपुग्ने गरी पर्यापर्यटनको विकास गरिदै लैजाने र पर्यटनसंग सम्बद्ध निकायहरूको सहयोगबाट जैविक विविधता तथा प्रकृतिक वातावरणमा ह्वास आउन नदिने व्यवस्थापन विधि अपनाइनेछ ।
- संरक्षित क्षेत्रभित्र, प्राकृतिक वातावरण तथा सांस्कृतिक मूल्य मान्यतामा जोगाई राख्ने गरी विकास कार्यहरूलाई सहयोग पुन्याईने छ ।
- राष्ट्रिय निकुञ्ज, वन्यजन्तु आरक्ष र संरक्षण क्षेत्रहरूले आर्जन गरेको राजस्व मध्ये ३० देखि ५० प्रतिशत रकम मध्यवर्ती क्षेत्रहरूको संरक्षण, व्यवस्थापन तथा स्थानीय जनतालाई प्रत्यक्ष फाइदा पुग्ने गरी जैविक विविधता संरक्षण तथा सामुदायिक विकास कार्यक्रमहरू परिचालन गरिनेछ ।
- राष्ट्रका पारिस्थितिकीय प्रणालीहरूको प्रतिनिधित्व हुने गरी जैविक विविधताको संरक्षणका लागि आवश्यकता अनुसार संरक्षित क्षेत्रहरूको स्थापना तथा विस्तार गर्दै लिगिनेछ ।

जैविक विविधता संरक्षण सम्बन्धि कानूनि

ब्यवस्था: नेपालको जैविक विविधता संरक्षण, सम्बद्धन तथा व्यवस्थापनलाई चुस्तदुरुस्त बनाई राख्न समयानुकूल ऐन, नियम, निर्देशिका, निति, कार्यनिति तथा मापदण्डहरू नेपाल सरकारबाट विभिन्न समयमा स्विकृत भई लागु गरिएको छ । यी कानूनी प्रावधानहरूबाट गैर कानूनी क्रियाकलापहरूको नियन्त्रण गर्नु मुख्य उद्देश्यहरू रहेको छ । वन्यजन्तु संग सम्बन्धित अपराधमा संलग्न व्यक्तिलाई वा समुहहरूलाई अधिकतम रु. ५०,०००.०० (पचास हजार) देखि १,००,०००.०० (एक लाख) सम्म जरीवाना वा ५ (पाँच) वर्ष देखि १५ (पन्च) बर्षसम्म कैद वा दुवै सजाय हुने नेपाल सरकारले कानूनी व्यवस्था गरेको छ । हाल सम्म नेपाल सरकारबाट स्विकृत भई लागु भएका कानूनी व्यवस्थाहरू निम्नलिखित छन् ।

ऐन, नियम, कार्य प्रकृया निति र निर्देशिकाहरू

- १) राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण ऐन, २०२९ २) राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण नियमावली, २०३० ३) चितवन राष्ट्रिय निकुञ्ज नियमावली, २०३० ४) वन्यजन्तु आरक्ष नियमावली, २०३४ ५) हिमाली राष्ट्रिय निकुञ्ज नियमावली, २०३६ ६) खप्तड राष्ट्रिय निकुञ्ज नियमावली, २०४४, ७) मध्यवर्ती क्षेत्र व्यवस्थापन नियमावली, २०५२ ८) वर्दिया राष्ट्रिय निकुञ्ज नियमावली, २०५३ ९) संरक्षण क्षेत्र व्यवस्थापन नियमावली, २०५३ १०) संरक्षण क्षेत्र सरकारी व्यवस्थापन नियमावली, २०५७ ११) कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्र व्यवस्थापन नियमावली, २०६४ १२) हाती व्यवस्था गर्न नियमहरू, २०६२ १३) मध्यवर्ती क्षेत्र व्यवस्थापन निर्देशिका, २०५६ १४) संरक्षण क्षेत्र व्यवस्थापन निर्देशिका, २०५६ १५) वन्यजन्तुबाट हुने क्षतिको राहत निर्देशिका, २०६९

नीति र कार्यनीतिहरू

१) राष्ट्रिय संरक्षण नीति, २०४४ २) वन विकास गुरु योजना, २०४४ ३) जैविक विविधता रणनीति, २०५८, ४) नेपाल वातावरण नीति तथा कार्ययोजना नीति, २०४९ ५) नेपाल वातावरण नीति तथा कार्ययोजना नीति, २०५४ ६) परिमार्जित वन नीति, २०५७ ७) राष्ट्रिय सिमसार नीति, २०६९ ८) वन्यजन्तु पालन, प्रजनन् तथा अनुसन्धान कार्यनीति, २०६० ९) घरपालुवा हाती व्यवस्थापन नीति, २०६० १०) निकुञ्ज, आरक्ष वा संरक्षण क्षेत्र गैरसरकारी वा अन्य संस्थालाई व्यवस्थापन गर्न दिने नीति, २०६० ११) संरक्षित क्षेत्र भित्र भौतिक पूर्वाधार निर्माण एवं संचालन सम्बन्धी कार्यनीति, २०६५

कार्यक्रम कार्यन्वयन कार्यविधि/समिति

- १) कैलाश पवित्र भू-परिधी संरक्षण तथा विकास कार्यक्रम कार्यन्वयन कार्यविधि २०७०
- २) वन्यजन्तु अपराध नियन्त्रण समन्वय समिति (*Wildlife Crime Control Coordination Committee-WCCCC*) २०६७
- ३) राष्ट्रिय बाघ संरक्षण समिति (*National Tiger Conservation Committee-NTCC*)
- ४) वन्यजन्तु अपराध नियन्त्रण ब्युरो (*Central Wildlife Crime Control Bureau-WCCB*)
- ५) जिल्ला स्तरिय वन्यजन्तु अपराध नियन्त्रण ईकाई (*Wildlife Crime Control Unit-WCCU*)

नेपालका वन्यजन्तु अपराध नियन्त्रण सांगठनिक संरचना

Wildlife Crime Control Organization

- १ राष्ट्रिय बाघ संरक्षण समिति ७
२. वन्यजन्तु अपराध नियन्त्रण समन्वय समिति ७
 - २.१ वन्यजन्तु अपराध नियन्त्रण समन्वय समिति ८
 - २.२ समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार ८
३. केन्द्रिय वन्यजन्तु अपराध नियन्त्रण व्यूरो ८
 - ३.१ वन्यजन्तु अपराध नियन्त्रण इकाई को सांगठनिक संरचना ९
 - ३.२ इकाईको काम, कर्तव्य र अधिकार ९
४. वन्यजन्तु अपराध नियन्त्रण इकाई ९
 - ४.१ काम, कर्तव्य र अधिकार ९
५. समुदायमा आधारित चोरी शिकार नियन्त्रण समूह १०
६. दक्षिण एशिया वन्यजन्तु कानून कार्यन्वयन सञ्जाल १०
 - हालसम्मको गतिविधिहरू र उपलब्धी ११
 - आगामी कार्यक्रम १२

१. राष्ट्रिय बाघ संरक्षण समिति (National Tiger Conservation Committee, Nepal)

नेपाल सरकारलाई नीतिगत मार्ग दर्शन र राय सल्लाह दिन तथा विभिन्न निकायहरू बीच समन्वय

पदाधिकारीहरूः

सि.नं.	पदाधिकारी	पद
१	प्रधानमन्त्री	अध्यक्ष
२	मन्त्री, गृह मन्त्रालय	सदस्य
३	मन्त्री, अर्थ मन्त्रालय	सदस्य
४	मन्त्री, वातावरण मन्त्रालय	सदस्य
५	मन्त्री, रक्षा मन्त्रालय	सदस्य
६	मन्त्री, कानून तथा न्याय मन्त्रालय	सदस्य
७	नेपाल सरकारका मुख्य सचिव	सदस्य
८	समितिले छनौट गरेका राष्ट्रिय र अन्तरराष्ट्रिय क्षेत्रका बाघ तथा बाघको पारिस्थितिकीय प्रणाली सम्बन्धी लक्ष्यप्रतिष्ठित बिशेषज्ञहरू, २ जना	सदस्य
९	समितिले छनौट गरेका राष्ट्रिय र अन्तरराष्ट्रिय क्षेत्रबाट नेपालमा बाघ संरक्षण सम्बन्धमा सहयोग गर्ने निकायका उच्च स्तरका प्रतिनिधि, १ जना	सदस्य
१०	मन्त्री, वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालय	सदस्य-सचिव

२. वन्यजन्तु अपराध नियन्त्रण समन्वय समिति (Wildlife Crime Control Co-ordination Committee-WCCCC)

वन्यजन्तुको चोरी शिकारी र यसका अंग प्रत्यङ्को
अवैध व्यापारलाई प्रभावकारी रूपमा नियन्त्रण गर्न
कठिनाई भईरहेको अवस्थामा महत्वपूर्ण वन्यजन्तु
संधैको लागि लोप हुन जाने सम्भावनालाई
मध्यनजर गरि यसको नियन्त्रणको लागि जिम्मेवार
निकायहरूको प्रभावकारी समन्वयको आवश्यकता

जरूरी रहेको छ । यी दुर्लभ सम्पदाको अवैध व्यापार नियन्त्रणको लागि एउटा छुटै निकायको स्थापनाको लागि सम्बन्धित क्षेत्रहरूबाट राय, सुभाव र सहयोग जुटाउन तथा आवश्यक राय सुभाव र निर्देशन दिनकालागि एक उच्चस्तरीय राष्ट्रियस्तरमा वन्यजन्तु अपराध नियन्त्रण समन्वय समिति गठन र स्थापना गर्न मनासिव भएकोले नेपाल सरकार (मन्त्रिपरिषद्) को मिति २०६७/८५ को निर्णय बमोजिम निम्नानुसारको संरचना स्थापना गरिएको छ ।

२.१ वन्यजन्तु अपराध नियन्त्रण समन्वय समिति

सि.नं.	पदाधिकारी	पद
१	मन्त्री, वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालय	अध्यक्ष
२	सचिव, गृह मन्त्रालय	सदस्य
३	सचिव, रक्षा मन्त्रालय	सदस्य
४	सचिव, अर्थ मन्त्रालय	सदस्य
५	सचिव, कानुन तथा न्याय मन्त्रालय	सदस्य
६	सचिव, वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालय	सदस्य
७	प्रधानसेनापति, नेपाली सेना	सदस्य
८	महानिरीक्षक, नेपाल प्रहरी	सदस्य
९	महानिरीक्षक, सशस्त्र प्रहरी	सदस्य
१०	प्रमुख, राष्ट्रिय अनुसन्धान विभाग	सदस्य
११	महानिर्देशक, राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभाग	सदस्य-सचिव

२.२ समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार

- (क) वन्यजन्तु र वन्यजन्य अपराध नियन्त्रण गर्न अन्तरसरकारी र गैरसरकारी निकाय बीच समन्वय कायम गर्नको लागि आवश्यक नीति, कानुन तथा कार्यक्रम तर्जुमा गर्ने ।
- (ख) वन्यजन्तु र वन्यजन्य अपराध नियन्त्रणका लागि राष्ट्रिय तथा अन्तरराष्ट्रिय स्तरमा समन्वय र सहयोग विस्तार गर्ने ।
- (ग) वन्यजन्तु अपराध नियन्त्रण इकाईको काम कारबाहीको समन्वय, अनुगमन तथा निरीक्षण गर्ने ।
- (घ) वन्यजन्तु अपराध नियन्त्रण इकाईका लागि आवश्यक पर्ने जनशक्ति, साधन तथा स्रोतको व्यवस्था गर्ने ।
- (ङ) वन्यजन्तु अपराध नियन्त्रण इकाईलाई वन्यजन्तु तथा वनस्पति सम्बन्धी अपराध नियन्त्रण गर्न आवश्यक राय सुभाव तथा निर्देशन दिने ।

३. केन्द्रिय वन्यजन्तु अपराध नियन्त्रण व्यूरो (Central Wildlife Crime Control Bureau - CWCCB)

वन्यजन्तुको चोरी शिकारी र यसका अंग प्रत्यक्षको अवैध व्यापारलाई प्रभावकारी रूपमा नियन्त्रण गर्न कठिनाई भईरहेको अवस्थामा महत्वपूर्ण वन्यजन्तु संधैको लागि लोप हुन जाने सम्भावनालाई मध्यनजर राखी यसको नियन्त्रणको लागि जिम्मेवार निकायहरूको प्रभावकारी समन्वयको आवश्यकता जरूरी रहेको छ । यी दुर्लभ सम्पदाको अवैध व्यापार नियन्त्रणको लागि एउटा छुट्टै निकायको स्थापनाको लागि सम्बन्धित क्षेत्रहरूबाट राय, सुभाव र सहयोग जुटाउन लगायत आवश्यक राय सुभाव दिन, अवैध कारोबार नियन्त्रण गर्नका लागि एक सशक्त वन्यजन्तु अपराध नियन्त्रण इकाईको गठन र स्थापना गर्न मनासिव भएकोले नेपाल सरकार (मन्त्रिपरिषद) को मिति २०६७।८।५ को निर्णय बमोजिम निम्नानुसारको संरचना स्थापना गरिएको छ ।

३.१ केन्द्रिय वन्यजन्तु अपराध नियन्त्रण इकाई को सांगठनिक संरचना

१. महानिर्देशक, राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभाग —संयोजक
२. महानिर्देशक, वन विभाग ——सदस्य
३. महानिर्देशक, भन्सार विभाग ——सदस्य
४. सहायक रथी, नेपाली सेना ——सदस्य
५. नायव महानिरीक्षक, केन्द्रिय अनुसन्धान व्युरो, नेपाल प्रहरी ——सदस्य
६. नायव महानिरीक्षक, सशस्त्र प्रहरी -सदस्य
७. अनुसन्धान निर्देशक, राष्ट्रिय अनुसन्धान विभाग ——सदस्य
८. नेपाल वन्यजन्तु संरक्षणमा कार्यरत गैर सरकारी संस्थाका प्रतिनिधि दुई —सदस्य
९. उपमहानिर्देशक, राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभाग ——सदस्य-सचिव

३.२ इकाईको काम, कर्तव्य र अधिकार

- (क) राष्ट्रिय वन्यजन्तु अपराध नियन्त्रण समन्वय समितिको निर्देशनमा वन्यजन्तुको शिकार तथा तिनका अङ्ग प्रत्यङ्गको अवैध व्यापार नियन्त्रण गर्ने ।
- (ख) वन्यजन्तु र वनजन्य अपराध नियन्त्रण गर्न सम्बद्ध निकायहरू बीच समन्वय गर्ने ।
- (ग) चोरी शिकार हुन नदिन र वन्यजन्तु र तिनका अङ्ग प्रत्यङ्गको अवैध व्यापार नियन्त्रण गर्न नियमित अनुगमन गर्ने ।
- (घ) उल्लेखित कार्यहरू गर्न आवश्यकता अनुसार जिल्लास्तरीय वन्यजन्तु अपराध नियन्त्रण इकाईको गठन र परिचालन गर्ने ।

नोट : नेपाल सरकार (सचिवस्तर), वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालयको मिति २०६७/१०/१६ को निर्णयानुसार इकाईको पहिलो वैठकबाट राष्ट्रिय प्रकृति संरक्षण कोष, नेपालका सदस्य सचिव र WWF Nepal कार्यक्रमका राष्ट्रिय प्रतिनिधिलाई तुंदा नं.८ बमोजिस्मको सदस्य चयन गरिएको ।

४. वन्यजन्तु अपराध नियन्त्रण इकाई (Wildlife Crime Control Unit—WCCU)

जिल्लास्तरमा जिल्ला वन कार्यालय, जिल्ला प्रंहरी कार्यालय, निकुञ्ज/आरक्षमा खटिएको नेपाली सेनाको प्रतिनिधि र सम्बन्धित राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु आरक्षको अधिकृत स्तरको प्रतिनिधित्व भएको एक इकाई हुने व्यवस्था गरेको छ । एक भन्दा बढी जिल्ला ओगटेको राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु आरक्षको हकमा सम्बन्धि सबै जिल्लाको इकाईमा राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु आरक्षको प्रतिनिधित्व हुनेछ । यस इकाईका सदस्यहरूलाई काजमा खटाइने छ ।

४.१ काम, कर्तव्य र अधिकार :

- (क) केन्द्रिय वन्यजन्तु अपराध नियन्त्रण इकाईको मातहतमा रही वन्यजन्तु र तिनका अंग प्रत्यङ्गको अवैध व्यापारलाई नियन्त्रण गर्ने ।
 - (ख) वन्यजन्तु र वन्यजन्य अपराध नियन्त्रण गर्दा सम्बद्ध निकायहरू बीच समन्वय गर्ने ।
 - (ग) चोरी शिकार हुन नदिन र वन्यजन्तु र तिनका अंग प्रत्यङ्गको अवैध व्यापार नियन्त्रण गर्न नियमित अनुगमन गर्ने ।
 - (घ) वन्यजन्तुको संरक्षण तथा वन्यजन्य अपराध सम्बन्धी आवश्यक नियन्त्रणको लागि नेपाल सरकारले गर्नु पर्ने नीतिगत, संस्थागत र कानूनी सुधारका सम्बन्धमा नेपाल सरकार समक्ष सुभाव पेश गर्ने ।
 - (ङ) केन्द्रियस्तरमा रहेको इकाईलाई समय समयमा आफ्नो कार्य प्रगति पेश गर्ने ।
- ४.२ हाललाई वन्यजन्तु चोरी शिकार र अवैध तस्करहरूको मुख्य केन्द्रको रूपमा रहेको काठमाडौं, भक्तपुर, ललितपुर, चितवन, नवलपरासी, वर्दिया, सिन्धुपाल्चोक, मुस्ताङ, रसुवा, दार्चुला, पोखरा, कञ्चनपुर र बाँके

- समेत १३ जिल्लामा इकाई गठन गरी कार्य शुरू गर्ने । अन्य जिल्लाको हकमा आवश्यकता अनुसार केन्द्रिय इकाईले निर्णय गरी विस्तार गर्ने ।
- ४.३ जिल्ला स्तरको वन्यजन्तु अपराध नियन्त्रण इकाईको सचिवालय सम्बन्धित राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु आरक्ष कार्यालयमा रहने छ । राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु आरक्ष कार्यालयहरू नरहेको जिल्लाहरूको हकमा यस्तो सचिवालय जिल्ला वन कार्यालयमा रहने ।
- ४.४ जिल्ला स्तरीय वन्यजन्तु अपराध नियन्त्रण इकाईले अपराध नियन्त्रण कार्यको लागि आवश्यकता अनुसार थप जनशक्ति परिचाल गर्न सक्ने ।
- ४.५ समय समयमा भएका निर्देशनहरूको पालना र कार्यान्वयन गर्ने ।
- हालसम्म १६ वटा जिल्लास्तरीय वन्यजन्तु अपराध नियन्त्रण इकाईको गठन भई संचालन भई रहेको छ । (१) काठमाडौं (२) ललितपुर र भक्तपुर (३) तालेजुङ्ग (४) झापा (५) सिन्धुपाल्चोक (६) रसुवा (७) पर्सा (८) चितवन (९) नवलपसारी (११) बौंके (१२) वर्दिया (१३) कञ्चनपुर (१४) दार्चुला (१५) गोर्खा (१६) कास्की
- ५. समुदायमा आधारित चोरी शिकार नियन्त्रण समूह (Community Based Anti-poaching Unit)**
- वन्यजन्तुको चोरी शिकार र अवैध व्यापार नियन्त्रण गर्नका लागि समुदायमा आधारित चोरी शिकार नियन्त्रण इकाईहरू गठन गरी चोरी शिकार नियन्त्रण गर्ने काम हुँदै आएको ।
- ६. दक्षिण एशिया वन्यजन्तु कानून कार्यान्वयन सञ्जाल (South Asia Wildlife Enforcement Network-SAWEN)**
- SAWEN दक्षिण एशियाका (आठवटा) सदस्य राष्ट्रहरू नेपाल, भारत, बंगलादेश, पाकिस्तान, भुटान, अफगानिस्तान, माल्दिव्स र श्रीलंका दक्षिण एशियाको व्यन्यजन्तु तथा वनस्पती सम्बन्धी अवैध व्यापार तथा अपराध रोक्नको लागि वनेको साभा संगठन हो । *South Asia Wildlife Enforcement Network (SAWEN)* को क्षेत्रीय सचिवालय राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभाग ववरमहल, काठमाडौंमा अवस्थित छ ।
- यस सचिवालयले विभिन्न चरणहरू पार गर्दै आजको स्थानमा आएको छ । सन् २००८ मा सार्क स्तरीय वातावरण मन्त्रीहरूको *Governing Council of the South Asia Cooperative Environment Programme* को ११औं बैठक भारतको जयपुरमा सम्पन्न भएको बैठकबाट आठवटै सदस्य राष्ट्रहरूको वातावरण मन्त्रीहरूको पहलमा SAWEN को स्थापना गर्न आव्वान गरिएको थियो । जसलाई जयपुर घोषणापत्रद्वारा सम्बोधन गरिएको छ । साथै सोही अवधिमा अवैध वन्यजन्तुको व्यापार सम्बन्धि सम्पूर्ण सदस्य राष्ट्रहरूको वन्यजन्तु सम्बन्धि प्राविधिक विज्ञहरूको प्रतिनीधि टोलीको समेत गठन गरिएको थियो र जसले वन्यजन्तु तथा वनस्पति सम्बन्धि अवैध व्यापार सम्बन्धि विकसित घटनाक्रमको बारेमा आवश्यक प्रभावकारी सूचना, सहयोग तथा परामर्शको सम्प्रेषण गरी यस संजाललाई मद्दत गर्न गरेको छ ।
- यसैगरी सन् २००९ अक्टोबर मा *The Global Tiger Workshop* काठमाडौंमा सम्पन्न भएको थियो र यसले SAWEN को स्थापना गर्न अति जरूरी भएको निष्कर्ष निकालेको थियो । त्यरै सन् २०१० जनवरीमा *Asia Ministerial Conference on Tiger Conservation* को वर्कसप थाईल्याण्डमा समेत SAWEN को स्थापानको आवश्यकतालाई जोड दिएको थियो । सन् २००९ को अक्टोबरमा भारतमा भएको दक्षिण एशियाका वातावरणीय मन्त्रीस्तरको बैठकमा SAWEN को स्थापना गर्ने प्रस्ताव लाई पारित गयो र यसलाई सन् २०१० को अप्रिलमा सार्कको १६ औं सम्मेल भुटानको थिम्पुमा भएको थियो जहाँ सम्पूर्ण सार्क सदस्य

राष्ट्रका प्रतिनिधीहरूबाट हस्ताक्षर गरी SAWEN को स्थापना भयो ।

विभिन्न विकास चरणहरू पार गर्दै सन् २०१० को मे १७-१९ मा काठमाडौंमा भएको *South Asia Experts Group on Illegal Wildlife Trade* को प्रथम बैठकले स्थापनाका लागि केही आधारभूत मार्गदर्शनहरू तयार गन्यो र सन् २०११ जनवरी २९-३० मा भुटानमा भएको *South Asia Experts Group on Illegal Wildlife Trade* को दोश्रो बैठकले र यसको औपचारीक रूपमा सचिवालयको स्थापना नेपालमा राख्ने घोषणा भएको थियो ।

नेपालमा SAWEN Secretariat को विधिवत स्थापना सन् २०११ अप्रिल २० मा सचिवालयको स्थापना गरियो र हाल यसको सचिवालय राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभाग, ववरमहल, काठमाडौंमा रहेको छ र विभागको महानिर्दक SAWEN Secretariat को Chief Enforcement Coordinator-CEC को भूमिका रहने अन्तरीम व्यवस्था रहेको छ । यद्यपी यस सचिवालयको विधानलाई सदस्य राष्ट्रहरूबाट औपचारीक अनुमोदन हुन बाँकी छ ।

उद्देश्य :

- दक्षिण एशियाली सदस्य राष्ट्रहरूमा हुने वन्यजन्तुको अवैध व्यापार केन्द्रहरूको पहिचानमा प्राथमिकता दिने,
- अवैध वन्यजन्तुको व्यापारिक मार्गहरूको पहिचानको आधारमा आवधिक रूपमा विश्लेषणको प्रतिवेदन सदस्य राष्ट्रहरूलाई उपलब्ध गराउने,
- सदस्य राष्ट्रहरूको प्रमुख निर्णयक कर्ताहरूलाई वन्यजन्तु सम्बन्धि अपराध र अवैध व्यापारका घटनाहरूको विश्लेषण र तथ्याङ्कहरू एक आपसमा सञ्चार गराउने,
- सदस्य राष्ट्रहरूको वीच एक आपसमा क्षमता अभिवृद्धी गराउन विभिन्न नीतिहरू, साझेदारी वा सम्झौताहरूको सम्बन्ध कायम गराउने,

- वन्यजन्तुको अपराध रोकथामको लागि वैज्ञानीक प्रविधिको रूपमा विधीविज्ञानको साधनलाई प्रयोग गर्न उत्प्रेरित गराउने
- सदस्य राष्ट्रहरू तथा अन्य वाह्य राष्ट्रहरू र अवैध वन्यजन्तुको व्यापारीक नाका तथा गन्तव्यको कानून नियमन संस्थाहरूसंग *Intelligence-led* को आधारमा कार्यलाई जोड दिने,
- सदस्य राष्ट्रहरू वीचको वन्यजन्तुको अवैध व्यापार सम्बन्धि कानून कार्यान्वयन गर्ने निकाय तथा सरोकारवाला निकायहरूलाई सहि सूचनाको माध्यमबाट उत्प्रेरित गराउने,
- दक्षिण एशियाका वन्यजन्तु सम्बन्धि सरोकारवाला निकायहरूलाई वन्यजन्तुको अवैध व्यापार र यसबाट हुने वातावरणीय असन्तुलनको समस्या तथा यसलाई रोकथाम गर्ने कार्यको चेतनामुलक कार्यक्रमको माध्यमबाट सचेतना गराउने,
- अवैध वन्यजन्तु व्यापार सम्बन्धि कार्यको रोकथाम गर्ने निकायहरूको क्षमता अभिवृद्धि तथा सबलीकरण गर्न दुई देशिय वा वहुदेशिय सदस्य राष्ट्रहरू वीच सहायताको आदनप्रदान गराउने,
- अन्तर्राष्ट्रिय अपराधहरूलाई रोकथाम गर्न विभिन्न सरोकारवाला संगठन तथा सन्धीहरूको वारेमा सम्बन्ध स्थापित गर्ने,
- सदस्य राष्ट्रहरूले अपनाउने उपयुक्त राष्ट्रिय ऐन नियमको व्यवस्थालाई मजबुतीका साथ लागु गर्नमा सहयोग गर्नु ।

गतिविधि तथा उपलब्धीहरू

- सन् २०११ जुलाईमा भारतमा पहिलो कानून कार्यान्वयन सम्बन्धि तालिमको आयोजना सम्पन्न,
- पहिलो बार्षिक बैठक सन् २०१२, जुन ३-६, श्रीलंकामा सम्पन्न,

- सन् २०१२ डिसेम्बरमा ११ देशका कानून कार्यान्वयन सम्बन्धि अधिकृतहरूलाई अन्तर्राष्ट्रियस्तरको तालिम कार्यक्रम सम्पन्न
- सन् २०१३ को जनवरी ५ देखि फेब्रुवरी ५ सम्म *COBRA Operation* सम्पन्न,
- सन् २०१३ को मार्च ८ मा थाईल्याण्डमा *Combating Wildlife Crime in South Asia Side Event* कार्यक्रम सम्पन्न भयो,
- सन् २०१३ को जुलाईमा नेपालका कानून कार्यान्वयन अधिकृतहरूलाई तालिम दिईयो,
- सन् २०१३ डिसेम्बर ३० देखि २६ जनवरी २०१४ मा *COBRA Operation II* को समन्वय कार्यक्रम सम्पन्न।

आगामी कार्यक्रम

- संस्थागत विकास र क्षमता अभिवृद्धि गर्ने साथै *SAWEN* को विधान अनुमोदन गरी बैधानिकता प्रदान गर्ने,
- सम्पूर्ण सदस्य राष्ट्रहरूमा वन्यजन्तुको अवैध व्यापार र अपराध सम्बन्धि जनचेतनाको विकास गर्ने,

- वन्यजन्तुको अवैध व्यापार र अपराधको वारेमा क्षेत्रीय स्तरको *Wildlife Crime Database* को विकास र विश्लेषण गर्ने,
- सदस्य राष्ट्रहरू वीच क्षेत्रीय संचार र सहभागीताको विकास तथा अभिवृद्धि गर्ने।

दक्षिण एशियाको वन्यजन्तु तथा वनस्पतिको अवैध व्यापार चोरी निकाशीलाई रोक्ने प्रमुख उद्देश्य लिएर स्थापना भएको यस संस्थाले आफ्नो प्रमुख उद्देश्य अनुरूप विभिन्न कार्यहरू गर्दै आङ्ग्रेजीको छ र भावी दिनमा पनि यस प्रकारका कामलाई निरन्तरता दिई अभ प्रभावकारी भूमिका निर्वाह गर्नेछ जसले गर्दा विश्वको १३-१५ प्रतिशत जैविक विविधताको क्षेत्र ओगट्ने यस क्षेत्रका वन्यजन्तुको संरक्षण र वातावरण सञ्चुलन भई सदस्य राष्ट्रहरूले वन्यजन्तुबाट प्राप्त हुने सबै प्रकारका लाभलाई ग्रहण गर्नेछ र यस क्षेत्रीय संठनले सम्पूर्ण सदस्य राष्ट्रहरूको वीचमा भाइचाराको सम्बन्ध स्थापना गरी वन्यजन्तुको अवैध व्यापार र चोरी निकाशीलाई न्यूनीकरण गर्नेछ।

स्रोत : दक्षिण एशियाली वन्यजन्तु कानून कार्यान्वयन सञ्जाल

जैविक विविधता संरक्षण जिम्मेवारीमा नेपाली सेनाको जवाफदेहिता

ऐतिहासिक पृष्ठभूमि १४

संरक्षित क्षेत्रहरू र जनशक्ति १४

संरक्षण कार्यहरू १५

वार्षिक लक्ष तथा प्रगति १६

बजेट विनियोजन र खर्च १६

उपसंहार १७

ऐतिहासिक पृष्ठभूमि

नेपाली सेनाले प्रकृति संरक्षणको जिम्मेवारी सम्बालेको करिब चार दशक पुरा हुन लागेको छ। जटिल भौगोलिक बनावट, विषम र प्रतिकूल हावापानी तथा मौशम, जोखिमपुर्ण जिम्मेवारी आदि कारणले गर्दा राष्ट्रिय निकुञ्ज, आरक्ष एवम् जैविक विविधता संरक्षणको जिम्मेवारी नेपाल सरकारबाट आफुलाई प्राप्त भएको नेपाली सेनाको बुझाई छ। खुला सीमाना, सीमापारीबाट हुने सशस्त्र शिकारीको खतरा र वन्यजन्तुबाट हुने संभावित जोखिम जस्ता विषयहरू निकुञ्ज आरक्षको सुरक्षार्थ नेपाली सेना तैनाथ गर्नु तत्कालीन आवश्यकताका अन्य कारणहरू हुन सक्दछन्। नेपाली सेनाको अनुशासन, लगनशिलता, बफादारिता र समर्पणभावले जिम्मेवारीलाई निरन्तरता दिने बाटो खुला राखेको अनुमान गर्न सकिन्छ। प्रकृति संरक्षणको ईतिहास ज्यादै पुरानो छ। संरक्षणको पुरानो ईतिहासको नजिरस्वरूप त्यहाँ प्राप्त शिलालेखलाई शिवपुरी-नागार्जुन राष्ट्रिय निकुञ्जको नागार्जुन जड्डलमा त्यहाँ तैनाथ पहिलो भैरव प्रसाद गणले सुरक्षित राखेको छ।

आज गण-गुल्महरूको ठूलो र भद्वा नफ्रीले गरेको जड्डल डिउटी पहिले बीस जनाको गस्ती टोलीले र पछि ३९ जनाको सेनामुख टोलीले पुरा गर्न सक्दथ्यो। चितवन राष्ट्रिय निकुञ्जमा गैँडा गस्तीबाट सुरु भएको संरक्षण जिम्मेवारी हाल आएर एउटा गण र अर्को अनाश्रित गूल्मलाई पुरा गर्न धौ-धौ परेको अवस्था छ। नेपाली सेनाले ज्यादै प्राचीन र परम्परागत ढंगबाट प्रकृति संरक्षणको जिम्मेवारी पुरा गर्दै आएको छ। यसो हुनुमा केही नेपाली सेनाका आन्तरिक कारणहरू जिम्मेवार छन् भने केही बाह्य कारण तथा बाद्यात्मक अवस्था। जटिल भू-बनावट र प्रतिकूल मौशमले आधुनिक उपकरणको प्रयोगलाई कठिन प्रायः तुल्याईदिएको एउटा अवस्था छ भने विद्युत आपुर्तिको अभावमा

चुस्त संचार र कम्प्यूटरको प्रयोगमा समेत स्थायी बाधा पुन्याईरहेको अर्को अवस्था छ। संरक्षण जिम्मेवारीको अलवा दैवी र प्राकृतिक प्रकोपमा तिनै संरक्षणकर्मी खटिनु पर्ने बाद्यात्मक अवस्थाले पनि संरक्षण उपलब्धिलाई सीमित पारिदिएको यथार्थ छ।

संरक्षित क्षेत्रहरू र जनशक्ति

नेपाली सेनाले हाल ९ वटा राष्ट्रिय निकुञ्ज र ४ वटा वन्यजन्तु आरक्षमा गरी १२ वटा निकुञ्ज र आरक्षको सूरक्षा जिम्मेवारी लिएको छ। सूरक्षा जिम्मेवारी लिएको सबैन्दा पछिको निकुञ्ज बांके राष्ट्रिय निकुञ्ज हो। नेपाल सरकारको पाटे बाघ दोब्बर बढाउने महत्वकांक्षी योजनालाई सफल पार्न र नव स्थापित निकुञ्जको वन विनास एवं चौतर्फी अतिक्रमणलाई निस्तेज पार्न बांके राष्ट्रिय निकुञ्जमा गण नफ्रीको फौज प्राथमिकताका साथ तैनाथ भएको हो। त्यसै गरी शिवपुरी-नागार्जुन राष्ट्रिय निकुञ्जको नागार्जुन खण्डको सुरक्षार्थ एउटा गण तैनाथ गरिएको छ। केन्द्रमा सानो नफ्री ३९ जनाको निर्देशनालय र त्यस अन्तरगत फिल्डमा तैनाथ ट गण र ट अनाश्रित गूल्मको जम्मा दरबन्दी ७६.२६ प्रकृति संरक्षण जिम्मेवारीमा समर्पित छ। यो नफ्रीले विकट र दूरदराजमा छरिएर रहेका १४१ पोष्टमा तैनाथ रहेर जिम्मामा रहेका प्राकृतिक श्रोत, वन सम्पदा र वन्यजन्तुलाई पहरा दिईरहेका छन्। नेपाली सेनाले हाल सम्म तपसिलका संरक्षित क्षेत्रहरूमा नेपालको कूल भूभागको १०.२६ प्रतिशत र संरक्षित क्षेत्रहरूको कूल भू-भागको ४४.१८ प्रतिशत भू-भाग सक्रियताकासाथ वन्यजन्तु चोरी शिकारी तथा वन तस्कर तथा माफियाहरूलाई तिनिहरूको अधिमित क्रियाकलापहरूलाई निस्तेज पारी वनजंगल तथा वन्यजन्तुहरूको संरक्षण गर्दै अमुल्य प्राकृतिक सम्पदाहरूलाई सुरक्षित राखेको छ।

नेपाली सेना कार्यरत संरक्षितक्षेत्रहरू

सि.नं.	संरक्षित क्षेत्रको नाम	कार्यरत गण/गूल्म	नफरी संख्या	जम्मा क्षेत्रफल वर्ग कि.मि.	कैफियत
१	चितवन राष्ट्रिय निकुञ्ज	गण	८४९	१६८२	
२	बर्दिया राष्ट्रिय निकुञ्ज	गण	८४९	१४७५	
३	बाँके राष्ट्रिय निकुञ्ज	गण	७२२	८९३	
४	शुक्लगाफांटा वन्यजन्तु आरक्ष	गण	८४९	५४८५	
५	पर्सा वन्यजन्तु आरक्ष	गूल्म	२१८	९९७१७	
६	कोशीटप्पु वन्यजन्तु आरक्ष	गूल्म	२१८	३४८	
७	रारा राष्ट्रिय निकुञ्ज	गूल्म	२१८	३०४	
८	खप्तड राष्ट्रिय निकुञ्ज	गूल्म	२१८	४४१	
९	शेफोक्सुण्डो राष्ट्रिय निकुञ्ज	गूल्म	२१८	४९०४	
१०	लाङ्टाङ राष्ट्रिय निकुञ्ज	गण	८४९	२१३०	
११	शिवपुरी नार्गाजुन राष्ट्रिय निकुञ्ज	गण	७२२	१५९	
१२	सगरमाथा राष्ट्रिय निकुञ्ज	गूल्म	२१८	१४२३	
	जम्मा	१२	६१४८	१५१०४.६७	दरबन्दी ७६२७

जटिल भूगोल, फैलिएको व्यापक क्षेत्रफल, सबै क्षेत्रमा पहुँचको अभाव र त्यसमाथि खराब मौशमको प्रतिकूल प्रभाव आदि कारणले नेपालमा निकुञ्ज - आरक्षहरूमा पोष्टको संख्या बढाउने र धेरै उपायको उत्तम विकल्प तत्कालको लागि अर्को देखिएन। उदाहरणको लागि सुगम निकुञ्ज चितवन राष्ट्रिय निकुञ्जमा बर्षातको समय सबै पोष्टहरू हेड्क्वाटर कसराको पहुँच भित्र रहन सक्दैनन्। त्यो भन्दा विकराल अवस्था अन्यत्र पाईन्छ।

तसर्थ, पोष्टहरूको स्थापनालाई नेपाली सेनाले उच्च प्राथमिकतामा राख्दै आएको छ। द्वन्द्वकालमा खुम्चेर ३१ मा भरेको पोष्टको संख्यालाई हाल १४९ पुऱ्याई सकिएको छ। धेरै पोष्टले मानव उपयुक्त वासस्थान र पानीको समस्या भेलेर भएपनि आफ्नो संरक्षण डिउटी पूरा गर्दै आएका छन्। यद्यपि हिमाली र पहाडी निकुञ्ज र आरक्षहरूमा पोष्टहरूको संख्या विस्तार गर्न र सुरक्षा व्यवस्थालाई अरू सुदृढ गर्न नितान्त आवस्यक देखिएको छ। पोष्टहरू स्थापनाको विषय हिमाल र पहाडमा स्वभावत खर्चिलो हुन्छ। तर, संरक्षणलाई सम्भौता नगर्न पोष्टहरूको संख्या बढाउन अपरिहार्य छ।

संरक्षण कार्यहरू

प्राचीन र परम्परागत संरक्षण प्रणालीलाई सुधार गरी समयसापेक्ष बनाउन विभिन्न पहल र प्रयासहरू जारी छन्। स्थायी कार्य संचालन विधि (Standard Operating Procedure - SOP) ले निर्दिष्ट गरे बमोजिम गण गूल्महरूले फिल्डमा निवार्धरूपमा सूरक्षा कारवाहीहरू संचालन गर्न सक्दछन्। फिल्ड यूनिट कमाण्डरहरूलाई आ-आफ्नो जिम्माको निकुञ्ज र आरक्षहरूको सुरक्षा गर्न असीमित अधिकार प्राप्त छ भन्दा कुनै अत्युक्ति नहोला। जिम्मेवारी क्षेत्रमा सुरक्षाको पूर्ण प्रत्याभुतिको लागि साधारण पट्रोल, सर्च, एम्बूस, स्विप जस्ता अपरेशनका अलवा लामो गस्ती (Long Range Patrol - LRP) नियमित र लगाताररूपमा संचालन गर्नुपर्ने हुन्छ। कोर एरिया र पोष्टले देखभाल गर्न नसक्ने टाढाको एरियामा लामो गस्ती ज्यादै प्रभावकारी हुन्छ। यस्तो ४ दिन लामो गस्तीमा गण - गूल्मपति स्वयंको नेतृत्व अभ परिणाममुखी हुने भएकोले कमाण्डरहरूको सक्रिय सहभागितामा जोड दिईएको छ। आधुनिक प्रविधिको उपयोगले संरक्षण रणनीतिलाई आकर्षक र सफल पार्न मद्दत पुगेको छ। Management

Information System Technology (MIST) को माध्यमबाट गरिने *Smart Patrolling, Unmanned Air Vehicle (UAV)* को सहायताबाट *Real Time Information* हासिल र अद्यावधिक गर्ने तरिका संरक्षणका नयां आयामहरू हुन् । निकट भविष्यमा *Dog Unit* को स्थापना र परिचालनले संरक्षण पद्धतिमा नयां आयाम थपिने अपेक्षा राखिएको छ । साईकलको प्रयोगबाट *Silent Patrolling* लाई व्यापक बनाउन विशेष जोड दिईएको छ । “अपरेशन हण्ट” संचालन गरेर बढी खतरा भएका निकुञ्जहरूलाई खतरामुक्त राख्ने प्रयास जारी छ ।

वार्षिक लक्ष तथा प्रगति

संरक्षणमा समर्पित सबै गण-गूल्महरूलाई चोरी शिकारीलाई शून्यमा भार्न सम्पुर्ण सूरक्षात्मक उपाय अवलम्बन गर्न जोड दिईएको छ । स्थानीय निकुञ्ज प्रशासनसंग समन्वय गरी पोष्टहरूको संख्या बढाउन गण-गूल्महरूलाई निर्देशित गरिएको छ । सबै प्रकारका अतिक्रमणका विरुद्ध कडा सूरक्षा उपाय अपनाउन पनि निर्देशन जारी भएको छ ।

द्वन्द्वकालको संरक्षण अवस्था भयावह र विकराल थियो । द्वन्द्व पश्चात द्वन्द्वकालको क्षतिको दोष र जिम्मेवारी आफु एकलैले लिएर संक्रमणकाल अवधिमा नेपाली सेनाले गरेको संरक्षण सुधार र तदनुरूप हासिल भएको उपलब्धि उल्लेखनीय रहेको नेपाली सेनाको निश्कर्ष रहेको छ । “शून्य चोरी शिकारी वर्ष” दोहो-न्याएर मनाउनु, बाघको संख्या बृद्धि हुनु, बर्दिया राष्ट्रिय निकुञ्जमा पुनः गैङ्गा स्थानान्तरणको वातावरण अनुकूल हुनु, फिल्डमा तैनाथ गण-गूल्महरूले विभिन्न संरक्षण अवार्ड र पुरस्कार पाउनु सफल संरक्षणका सूचक हुन् । यद्यपि संरक्षण रणनीतिलाई समय सापेक्ष र कामयावी बनाउन धेरै काम गर्न बांकी छ । भविष्यमा गर्नुपर्ने संरक्षण सम्बन्धि केही कामहरूलाई बुदागतरूपमा प्रस्तुत गर्दा -

(क) संरक्षण शिक्षालय (*Conservation Education School*) को स्थापना र संचालन गरी संरक्षणकर्मीलाई अभ्यासित व्यावशायिक र दक्ष बनाउने ।

(ख) नेपाल सरकारको संरक्षण क्षेत्र बिस्तारको पहललाई सदैव समर्थन गर्दै नयां संरक्षितक्षेत्रमा सेना माग भएमा तत्काल फौज खटाउने ।

(ग) फौजलाई व्यावशायिक र प्रकृति समर्पित बनाउन जङ्गल डिउटीमा तैनाथ उल्लेख्य संख्याको फौजलाई छुट्टै जङ्गल गार्ड फर्मसन बनाउने संभाव्यताको अध्ययन र अनुसन्धान गर्ने ।

(घ) वर्तमान चेन अफ कमाण्डको दुविधाबाट फिल्ड यूनिटहरूलाई मुक्त राख्न अपरेशन कमाण्ड कन्ट्रोल राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु आरक्ष निर्देशनालयले गर्ने ।

(ङ) वैकल्पिक ईन्धन मट्टितेलको प्रयोगलाई अनिवार्य गर्न ठेकापट्टा बन्दोवस्ती कार्यलाई परिवर्तन र सुधार गर्ने ।

(च) सबै तहका परिहरूको जवाफदेहिता अनिवार्यरूपमा बढाउने ।

(छ) शून्य त्रुटी सिद्धान्त (*Zero Mistake Syndrome*) लाई अपनाएर निष्क्रिय बस्तुको सहा “No Risk No Gain”को सिद्धान्त अनुकरण गरी जोखिम उठाएर साहसिक कार्य गर्न फौजलाई उत्प्रेरित गर्ने ।

(ज) जङ्गल डिउटीलाई फिल्ड तहको मात्र जिम्मेवारी नभनी संरक्षण नेपाली सेनाकै प्राथमिक र महत्वपूर्ण जिम्मेवारी भनेर सैनिक नेतृत्व र जङ्गी अड्डा नै प्रकृति संरक्षण प्रति प्रतिवद्ध रहने ।

बजेट विनियोजन र खर्च

सूरक्षाकर्मीको लागि विनियोजित बजेटको अधिकांस हिस्सा ९८.५६ प्रतिशत तलव, भत्ता र पोशाकमा खर्च हुने भएकोले फिल्ड यूनिट संचालनको लागि १४४ प्रतिशत रकम ज्यादै न्यून हुने गरेको छ ।

निकुञ्ज र आरक्षहरूभित्र स्थापनाकालमा निर्माण भएका काठका घरहरू ज्यादै जिर्ण र असुरक्षित समेत भईसकेको अवस्थामा तिनको उचित मरामत संभार तथा नयां भवन निर्माणलाई विशेष प्राथमिकता दिनुपर्ने आवश्यकता खड्केको

छ । पुराना पोष्टहरूको मरामत - संभार, सुधार र नयां पोष्टहरूको निर्माणलाई पनि प्राथमिकतामा राखिनु पर्दछ । यसको लागि पूँजिगत शीर्षकमा पर्याप्त रकम विनियोजन हुनुपर्ने देखिन्छ ।

संरक्षण जिम्मेवारीलाई चूस्त, दुरुस्त र प्रभावकारी ढङ्गबाट निर्वाह गर्न उच्च मोविलिटी र भरपर्दो कम्यूनिकेसनको आवश्यकता पर्दछ । तर फिल्डमा तैनाथ गण -गूल्महरूलाई सवारी साधन खरिद र आपूर्ति गर्न नसकेको १ दशक नाधिसकेको छ । उपयुक्त सवारी साधनको बन्दोवस्तीका लागि राष्ट्रिय निकूञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभाग गार्फत सम्बन्धित मन्त्रालयमा बराबर पत्राचार र पहल भईरहेतापनि त्यो केवल आश्वासनमा मात्र सीमित रहेको छ । यो आवश्यकता र अभाव पूरा गर्न हालका दिनहरूमा जडी अड्डाको तर्फबाट केही सवारी साधन र धेरै साईकलहरू आपूर्ति गरेर विद्यमान संकटको सम्बोधन गरिएको छ । वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालयबाट हातहतियार, गोलीगद्गा, ईक्वीपमेण्ट, पाल, सिग्नल कम्यूनिकेसन, डिफेन्स स्टोर र हवाई साधनको लागि छुट्टै बजेट प्राप्त हुन्दैन । यी महङ्ग सेवाहरू नेपाली सेनाको तर्फबाट फौजसंगै प्रकृति संरक्षणको नाममा स्वत र निशूल्क प्राप्त भईरहेका छन् ।

संरक्षण जिम्मेवारी ज्यादै जोखिम र चुनौतिपूर्ण छ । अहोरात्र खटिएर जिम्मेवारी पुरा गर्दा पनि सफलता र उपलब्धि संधै टाढा हुने यस्तो डिउटीको निमित्त फौजको हौशला र मनोवल बढाउन छुट्टै आकर्षक सुविधा (*Incentives*) को व्यवस्था हुन आवश्यक देखिन्छ । प्रकृति संरक्षणमा खटिए काम गर्ने दौरानमा हालसम्म ८९ जना संरक्षणकर्मीले ज्यान गूमाई सकेका छन् । अझभङ्ग हुने सैनिकहरूको संख्या पनि उल्लेख्य छ । ईक्वीपमेण्ट र सामानहरूको क्षतिको विवरण पनि मनमगे हुनु स्वाभाविकै भयो ।

यस्तो कठिन र जोखिमपूर्ण जिम्मेवारीको लागि प्रोत्साहनस्वरूप खाजा, भत्ता र संरक्षण पदक जस्तो न्यूनतम सुविधाको प्रत्याभूति हुनु पर्दछ भन्ने सबै राष्ट्रिय अन्तर्राष्ट्रिय सरोकारवालाहरूको मान्यता ठीक देखिन्छ ।

उपसंहार

नेपाल प्रकृतिको धनी तर गरिव जनताहरूको देश हो । प्राकृतिक श्रोत साधनको पहिचान संरक्षण र उपयोग हुन नसकेकोले हामी जनता गरिव हुन बिवस भएका हौं । मुलुकको प्राकृतिक सम्पदाको संरक्षण गर्नु राष्ट्रिय सेनाको धर्म र कर्म दुवै हुन्छ । साथै, यो विशूद्ध पवित्र र पूण्य जिम्मेवारी पनि हो । आजका निकूञ्ज, आरक्ष र दुर्लभ वन्यजन्तुहरू हिजोका हाम्रा पूर्वज संरक्षणकर्मीहरूको मेहनत र पसिनाका उपहार हुन्, र यी अमूल्य उपहारलाई जस्ताको तस्तै अथवा अभ परिस्कृतरूपमा भावी सन्ततीलाई हस्तान्तरण गर्न दायित्व हाम्रो कांधमा छ । आफ्नो करिव चारदशक लामो योगदानको रक्षा गर्न र विश्व सामु आफ्नो विशिष्ट तथा वहूआयामिक पहिचान कायम राख्न समेत प्रकृति संरक्षणको जिम्मेवारी नेपाली सेनाको लागि “कि गर नत्र मर” को विषय बन्न पुगेको छ । त्यसैले आफुलाई प्राप्त यो महान् जिम्मेवारीलाई सर्गर्व स्वीकार गरी विश्व सामु उत्कृष्ट र “नमुना संरक्षण मोडल” प्रस्तुत गरेर देखाउन नेपाली सेना कठिबद्ध छ ।

- महा सेनानी बाबूकृष्ण कार्की

(लेखक बर्दिया राष्ट्रिय निकूञ्जका पूर्व गूल्मपति र हाल राष्ट्रिय निकूञ्ज तथा वन्यजन्तु आरक्ष निर्देशनालयका सह-निर्देशक हुन्)

संरक्षित क्षेत्रहरूमा आर्थिक बर्ष २०६९/०७० मा संचालित कार्यक्रमहरूको बार्षिक प्रगति

विकास वजेट तर्फ १९

साधारण वजेट तर्फ १९

आर्थिक वर्ष २०६९/०७० मा संचालित कार्यक्रमहरूको प्रगति २०

आयोजनागत प्रगति विवरण २१

वन्यजन्तु आरक्ष आयोजना (३२९११४३।४) २१

राष्ट्रिय निकुञ्ज आयोजना (३२९११५३।४) २२

मध्यवर्ती क्षेत्र कार्यक्रम तथा प्रगति २२

वन्यजन्तु संरक्षणका लागि क्षेत्रीय सहयोग प्रवर्द्धन आयोजना (३२९१२७ ३।४) २३

जडिवुटी विकास कार्यक्रम (३२९१०२ ।३।४) २४

राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभाग (३२९०९७ ३।४) P1 २५

आयोजना अन्तर्गतको मध्यवर्ती क्षेत्र कार्यक्रमको वजेट तथा प्रगति २५

राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभाग र अन्तर्गत कार्यालयहरूमा अर्थिक वर्ष २०६९/७० मा देहायका कार्यक्रमहरू संचालन भएका थिए ।

विकास वजेट तर्फ :

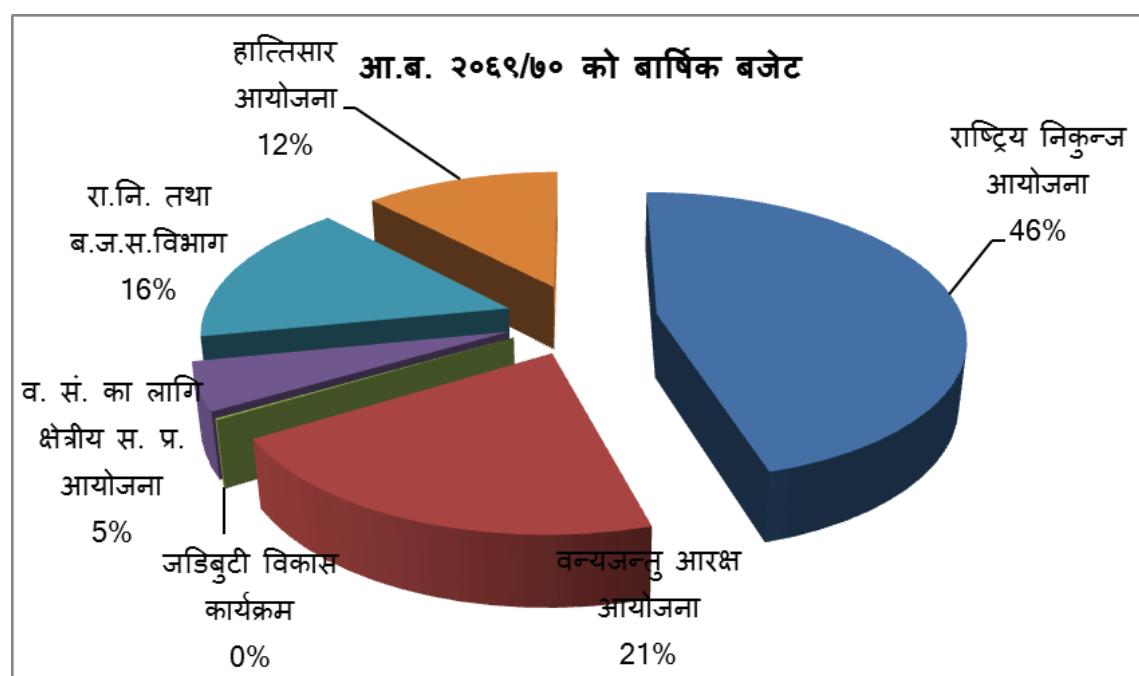
१. वन्यजन्तु आरक्ष आयोजना (३२९११४ ३/४) P2
२. राष्ट्रिय निकुञ्ज आयोजना (३२९११५ ३/४) P1
३. जडिबुटी विकास कार्यक्रम (३२९१०२ ३/४) P1
४. वन्यजन्तु संरक्षणका लागि क्षेत्रीय सहयोग प्रवर्द्धन आयोजना (३२९१२७ ३/४) वैदेशिक श्रोत P1

५. पहाडी संरक्षित क्षेत्रहरूको संस्थागत क्षमता अभिबृद्धि आयोजना (३२९१२८ ३/४) वैदेशिक श्रोत P2

साधारण वजेट तर्फ

१. राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभाग (३२९०९७ ३/४) P1
२. हात्तिसार आयोजना (३२९०९९ ३/४) P1

मुख्य कार्यक्रमहरू

आर्थिक वर्ष २०६१/७० मा संचालित कार्यक्रमहरूको प्रगति

राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभाग र अन्तर्गत कार्यालयहरूमा आर्थिक वर्ष २०६१/७० मा नेपाल सरकार तर्फ रु. ४५,५९,९२,००० वजेट विनियोजन भएकोमा रु. २३,८७,८६,०००-

(५२.३७%) उपभोग तथा कार्य संचालन खर्चमा र रु. २१,७१,३६,०००- (४७.६३%) वार्षिक विकास कार्यक्रममा वजेट विनियोजन भएको थियो। वार्षिक वजेट र स्वीकृत विकास कार्यक्रममा विनियोजन भएको रकमको प्रगती तालिका नं. १ मा दिइएको छ।

तालीका नं १: आ.व.२०६१/७० को स्वीकृत कार्यक्रममा विनियोजित भएको वार्षिक वजेट तथा प्रगति विवरण

क्र. सं.		कार्यक्रम/आयोजना	वार्षिक वजेट रु. (हजारमा)	कार्यक्रम वजेट	आ.व. ०६१/७० को कार्यक्रमको प्रगति	वजेट	भारित%	वित्तिय%
१	P1	राष्ट्रिय निकुञ्ज विभाग	२७१२९	११८९	१००६	८४.६१	८४.६१	
२	P1	राष्ट्रिय निकुञ्ज आयोजना	१९४२४०	७१३२०	६५१६४	९५	९१	
३.	P1	वन्यजन्तु संरक्षणका लागि क्षेत्रीय सहयोग प्रवर्द्धन आयोजना	२५४७०	२५४७०	२४२७५	९८.७५	९५.३१	
४.	P2	वन्यजन्तु आरक्ष आयोजना	९३२२७	५९९२१	५०७८४	८७.३८	८४.८२	
५.	p1	हातिसार आयोजना	५८३४५	१७७५	१७७४	१००.००	९९.९४	
६.		राष्ट्रिय निकुञ्ज आयोजना म.क्षे.कार्यक्रम	२४७३०	२४७३०	२४६०८	९००	९००	
७.		वन्यजन्तु आरक्ष आयोजना म.क्षे.	७३३१	७३३१	७३३१	१००.००	१००.००	
८.	P1	राष्ट्रिय निकुञ्ज विभाग म.क्षे. कार्यक्रम	५००००	५००००	४९६९६	९९.८०	९९.३९	
९.	P2	जडीबुटी विकास कार्यक्रम	९९०	८७०	८७०	१००.००	१००.००	
		जम्मा	४८९३८२	२४२६०६	२२५५०८	९६.९७	९५.००	

तालिका नं. २ संरक्षित क्षेत्रहरूमा आ.व. २०६१०७० मा सम्पन्न भएका कार्यक्रमहरू (रु. ०००)

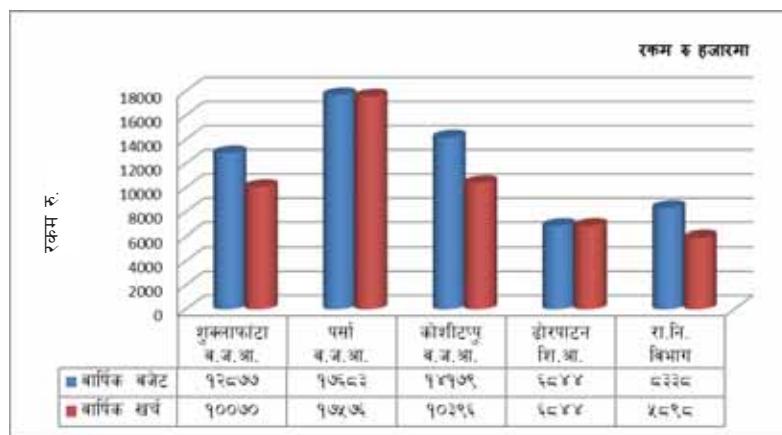
क्र.सं.	संरक्षित क्षेत्रहरूमा आ.व. २०६१०७० मा सम्पन्न भएका कार्यक्रमहरू	स्वीकृत कार्यक्रम वजेट		वार्षिक प्रगति	
		बजेट	वजेट (%)	बजेट	वजेट (%)
१.	भौतिक पूर्वाधार निर्माण सुधार	४२९३५	३४	३११२९	७३
२.	सार्वजनिक सम्पत्तिको मर्मत सम्भार	२००९०	१६४२	१११७५	९९.८८
३.	संरक्षण शिक्षा/जनचेतना अभिवृद्धि	१०६७५	५७१	१०२७६	९६.९७
४.	वन्यजन्तुको वासस्थान संरक्षण सुधार	११४८७	७	११२२७	९८.९६
५.	संरक्षित क्षेत्र व्यवस्थापन	२९९०	४.११	२५४८	८५.२२
६.	प्रजाति संरक्षण तथा अनुसन्धान	१०५०९	८	१०३३३	९८.४
७.	चोरी शिकार नियन्त्रण	८७८९	६.०८	८२२१	९३.९१
८.	मध्यवर्ती/संरक्षण क्षेत्र कार्यक्रम	३८८५	५.४५	३८२१	९८.३५
९.	वस्ती स्थानान्तरण	३०००	५.०१	२९५२	९८.४
१०.	मानव वन्यजन्तु द्वन्द्व चूनिकरण तथा सामाजिक सहभागिता	१०४०	४.०८	१००९	९७.०२
११.	संस्थागत सुधार तथा क्षमता विकास कार्यक्रम	१३९०	५.४६	१३१५	९४.६
१२.	वैज्ञानिक अनुगमन अनुसन्धान तथा सर्वेक्षण	२४०५	९.४४	२०७३	८६.२
१३.	गर्स्ती अनुगमनका लागि पूर्वाधार विकास	२६४०	१०.३७	२६४०	१००
१४.	संरक्षण सम्बन्धी छपाई तथा प्रकाशन	२४२०	३.३९	२२११	९९.३६
१५.	विविध	१२०३६	६.१	११०९	७७१

आयोजनागत प्रगति

वन्यजन्तु आरक्ष आयोजना (३२९११४ ३/४)

यो आयोजना नेपाल सरकारको विकास वजेट अन्तर्गत प्राथमिकताक्रम दोश्रो (P2) मा रहेको छ। यस आयोजनाबाट शुक्लाफाँटा, पर्सा, कोशीटप्पु वन्यजन्तु आरक्ष र ढोरपाटन शिकार आरक्ष कार्यालयका कर्मचारीहरूको तल्लव, भत्ता, कार्यालय संचालन

खर्च लगायत विकास कार्यक्रमहरू संचालन गरिनुका साथै राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभागमा पनि यस आयोजनाबाट कार्यक्रमहरू संचालन गर्ने गरिएका छ। आ.व. २०६१०७० को यस आयोजनाको बजेट, कार्यक्रम तथा प्रगति देहाय वमोजिम रहेको थियो।

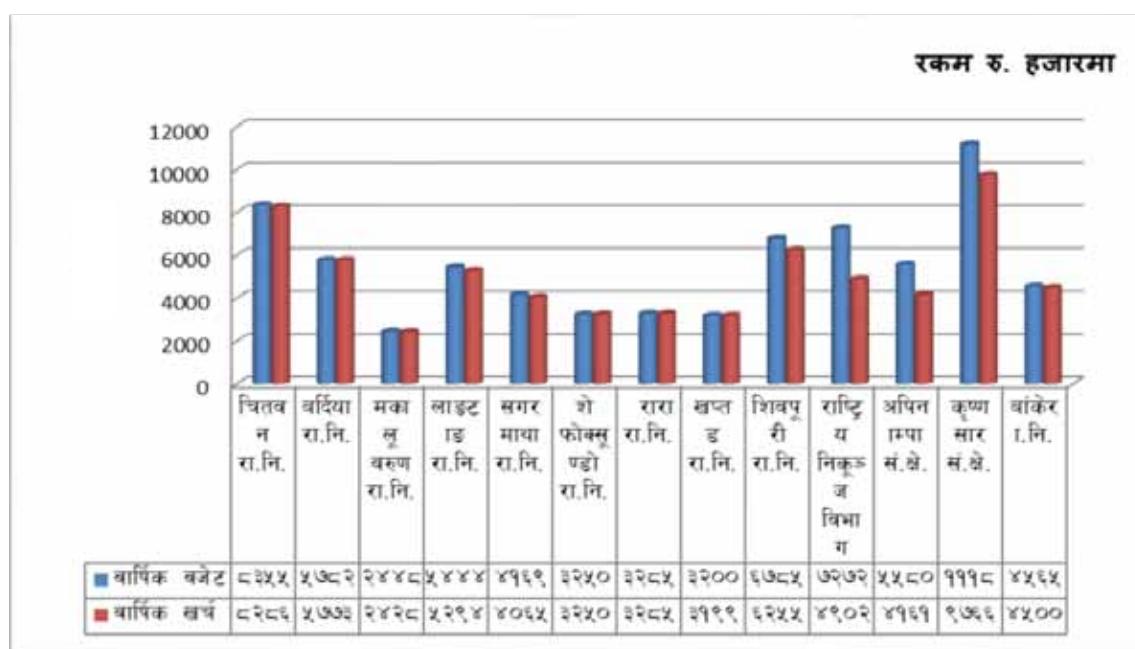

भौतिक प्रगति ८७.३८% र वित्तीय प्रगति ८४.८२%

राष्ट्रिय निकुञ्ज आयोजना (३२१११५ ३/४)

यो आयोजना नेपाल सरकारको प्राथमिकतात्रम पहिलो (P1) मा रहेको आयोजना हो । यस आयोजनाबाट नेपालका १० वटा राष्ट्रिय निकुञ्ज, २वटा संरक्षण क्षेत्र कार्यालयहरूका कर्मचारीहरूको तलव, भत्ता, पोशाक, खाद्यान्न लगायत कार्यालय संचालन खर्च र विकास कार्यक्रमहरूका साथै

राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभागको कार्यालय संचालन खर्च र विकास कार्यक्रमहरू गर्ने गरिएका छन् । यस आयोजना अन्तर्गत संचालन हुने कार्यालयहरूका लागि गत वर्षको खर्चको अधारमा विनियोजन गरिएको थियो । यस आयोजना अन्तर्गत संचालित कार्यक्रमको बजेट, कार्यक्रम तथा प्रगति देहाय वमोजिम रहेको छ ।

भौतिक प्रगति १४.७१% वित्तीय प्रगति ११.३७%

मध्यवर्ती क्षेत्र कार्यक्रम तथा प्रगति

मध्यवर्ती क्षेत्र कार्यक्रमका लागि गत आ.व. २०६१०६१ को खर्चको अधारमा एक त्रितियाँश

बजेट विनियोजन भएको थियो । उक्त मध्यवर्ती क्षेत्र कार्यक्रमको विनियोजित बजेट, कार्यक्रम र सो को प्रगति देहाय वमोजिम रहेको छ ।

(रकम रु. हजारमा)

क्र. सं.	कार्यालय	बार्षिक बजेट	कार्यक्रम वजेट	हालसम्मको प्रगति			
				भार	बजेट	भारित %	वित्तीय %
१.	चितवन रा.नि.	२०३४५	२०३४५	११.८९	२०२२३	११.८९	११.४
२.	बाँकेरा रा.नि.	२१३	२१३	१००	२१३	१००	१००
३.	बार्दिया रा.नि.	३४५२	३४५२	१००	३४५२	१००	१००
४.	मकान्तु वर्षण रा.नि.	२५८	२५८	१००	२५८	१००	१००
५.	शे फोक्सुपुण्डो रा.नि.	४९६	४९६	१००	४९६	१००	१००
६.	खप्तड रा.नि.	४६	४६	१००	४६	१००	१००
	जम्मा	२४७३०	२४७३०	५९९.९	२४६६०८	११.९८	११.५१

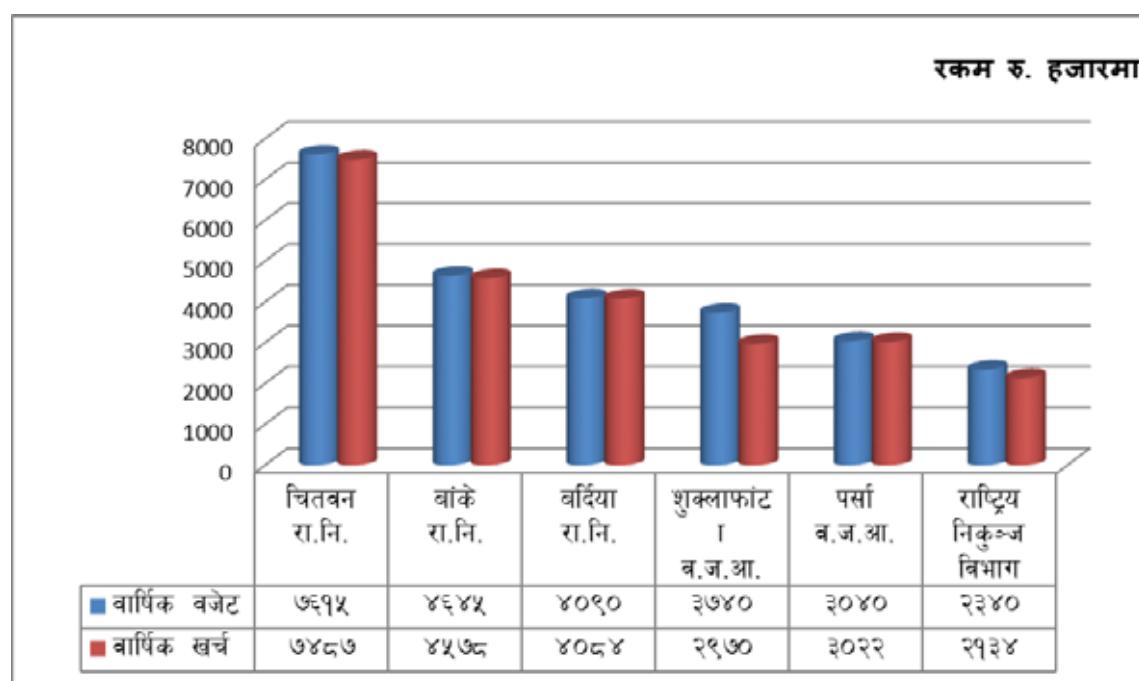
वन्यजन्तु संरक्षणका लागि क्षेत्रीय सहयोग प्रवर्द्धन आयोजना (३२९१२७ ३४)

यो आयोजना दक्षिण एशियामा दुर्लभ वन्यजन्तु संरक्षण र वासस्थान सुधार गर्ने कार्यका लागि आ.व. २०६८/०६९ देखि ५ वर्षका लागि संचालन भै रहेको छ। यसमा नेपाल सरकारको साथै सोभै भुक्तानी हुने गरि वैदेशिक सहयोग समेत समावेश छ। यो आयोजना नेपाल सरकारको पहिलो प्राथमिकता (*P1*) मा रहेको छ। यस आयोजनामा नेपाल सरकारले वार्षिक ६ करोड विनियोजन गर्ने प्रतिवद्धता जनाएको छ। जसमध्ये वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालयको समन्वयमा ८०% राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभाग र २०% वन विभाग तर्फ अखिलारी गई तराईका बाघ पाइने संरक्षित क्षेत्र र जिल्ला वन कार्यालयका क्षेत्रमा बाघ संरक्षण सम्बन्धी कार्यक्रमहरू संचालन

गरिदै आएका छन्। ५ वर्षका लागि प्राप्त हुने वैदेशिक सहयोगका वार्षिक कार्यक्रमहरू संचालन गरिदै आएका छन्। ५ वर्षका लागि प्राप्त हुने वैदेशिक सहयोगका वार्षिक कार्यक्रमहरू भने नेपाल सरकारको कार्यक्रम स्वीकृत गर्ने प्रक्रिया वमोजिम नै राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभाग मार्फत पेश भै अर्थ मन्त्रालय र राष्ट्रिय योजना आयोगबाट स्वीकृत भए पश्चात राष्ट्रिय प्रकृति संरक्षण कोष मार्फत कार्यक्रम संचालन राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभागले अखिलारी प्रदान गर्दछ।

राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभागलाई प्राप्त नेपाल सरकार तर्फको वजेट मार्फत संचालन भएका कार्यक्रमहरूको वजेट, कार्यक्रम तथा प्रगति विवरण निम्ननुसार रहेको छ।

वन्यजन्तु संरक्षण लागि क्षेत्रीय सहयोग प्रवर्द्धन आयोजनाको प्रगति

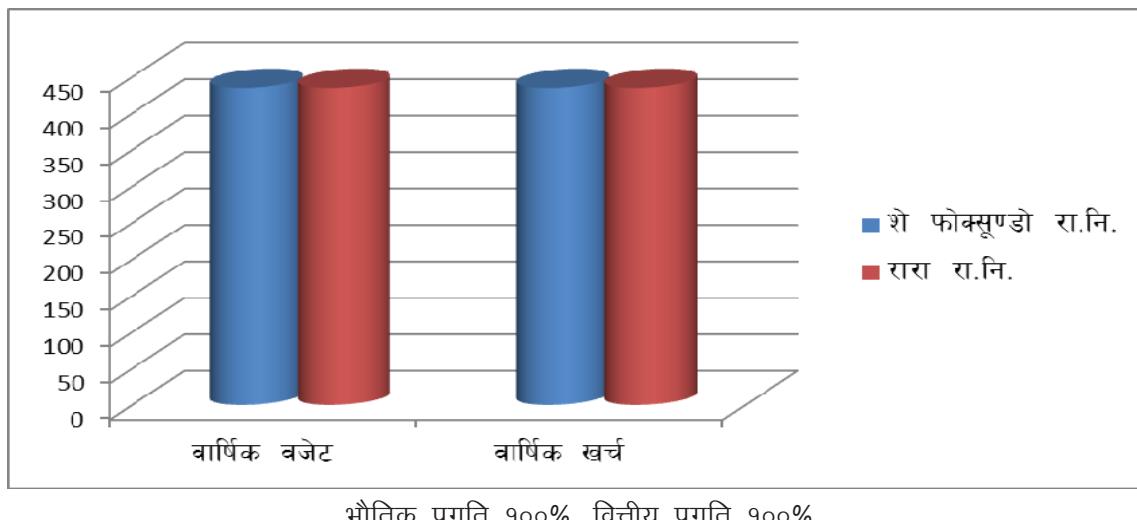

भौतिक प्रगति ९८.७५%, वित्तीय प्रगति ९५.३१%

जडिवुटी विकास कार्यक्रम (३२९१०२ ३४)

कर्णाली अञ्चलको रारा र शे-फोकसुण्डो राष्ट्रिय निकुञ्जमा संचालित रारा र शे-फोकसुण्डो राष्ट्रिय निकुञ्जमा संचालित यो कार्यक्रम नेपाल सरकारको प्राथमिकताक्रम

दोश्रो (P2) रहेको छ। यस कार्यक्रमलाई वनस्पति विभाग मार्फत नेपाल सरकारले स्वीकृत गर्ने गरेको छ। यस कार्यक्रमको आ.व. २०६९०७० को वजेट, कार्यक्रम तथा प्रगति देहाय अनुसार रहेको छ।

आ.व. २०६९०७० मा जडिवुटी विकास कार्यक्रम संचालित कार्यक्रमको प्रगति

रु. हजारमा

क्र. सं.	कृयाकलाप विवरण	इकाई	आ.व. २०६९०७० को									
			वार्षिक लक्ष्य			वार्षिक प्रगति			वार्षिक प्रगति प्रतिशत			
			परिमाण	भार	वजेट	परिमाण	भार	वजेट	परिमाण	भार	बजेट	कै
अ)	पूँजिगत खर्च अन्तर्गतका कार्यक्रम (३२९१०२४)											
	बहउद्देश्यीय विरुद्धा उत्पादनका लागि नर्सरी संचालन	स्थान	२	५५.७	२४०	२	५५.७	२४०	१००	१००	१००	
	जडिवुटी प्रदर्शनी प्लट संचालन	स्थान	२	४५.८	२००	२	४५.८	२००	१००	१००	१००	
	पूँजिगत खर्च कार्यक्रमको जम्मा			१०९.९	४४०	३.६६	१०९.९	४४०		१००	१००	
आ)	चालू खर्च अन्तर्गतका कार्यक्रम (३२९१०२३)											
	जडिवुटी संकलन तथा विरुद्धा खेती वारे तालीम	वना	३०	३५.६३	१५५	३०	३५.६३	१५५	१००	१००	१००	
	डालेचुक संकलन तथा जुस बनाउने शिप विकास तालीम	जना	२०	१३.७९	६०	२०	१३.७९	६०	१००	१००	१००	
	जडिवुटी एवं बहउद्देश्यीय विरुद्धा संकलन तथा खेती वारे प्रचार प्रसार सामग्री उत्पादन तथा वितरण	प्रति	५०	३.४४८	१५	५०	३.४४८	१५	१००	१००	१००	
	जडिवुटी विरुद्धा रोपण	हेटर	१	४५.८	२००	१	४५.८	२००	१००	१००	१००	
	चालू खर्च कार्यक्रमको जम्मा			१८.८५	४३०	०	१८.८५	४३०		१००	१००	
	कार्यक्रमतर्फ (अ र आ) को जम्मा			२००	८०	०	२००	८०		१००	१००	
	उपभोग तथा कार्य संचालन खर्च				४०			४०				
	कूल जम्मा				९९०			९९०				

राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभाग (३२१०१७ ढौँच) P1

यस आयोजनाबाट राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभाग र शिकारी अड्डाको कर्मचारीहरूको तलव भत्ता, पोशाक, खाद्यान्न लगायत कार्यालय संचालनका कार्य गरिने भएकोले यो आयोजना विगत वर्षहरूमा राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु

संरक्षण विभाग, बबरमहल, काठमाडौंको लागि मात्र संचालित हुँदै आएको थियो तर नेपाल सरकारले पुरक वजेट घोषणा गर्दा यसै आयोजनाको अन्य संस्था वा व्यक्तिलाई पूँजीगत अनुदान (२६४२३) शीर्षक अन्तर्गत रु. ५ करोड मध्यवर्ती क्षेत्र कार्यक्रमका लागि वजेट व्यवस्था गरेको हुँदा मध्यवर्ती क्षेत्र कार्यक्रम समेत यसै आयोजना अन्तर्गत संचालन भएको थियो ।

राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभागको वजेट तथा प्रगति

क्र.सं.	कार्यालयको नाम	वार्षिक वजेट	वार्षिक प्रगति	भारित प्रगति%	वित्तीय प्रगति%
१.	रा.नि. तथा व.ज.सं. विभाग	२६२४०	२६१३७	९९.९८	९९.९८

यस आयोजना अन्तर्गतको मध्यवर्ती क्षेत्र कार्यक्रमको वजेट तथा प्रगति

(रकम रु. हजारमा)

क्र.सं.	कार्यालयको नाम	कार्यक्रम वजेट	वार्षिक प्रगति	भारित प्रगति%	वित्तीय प्रगति%
१.	चितवन रा.नि.	१४७८७	१४७८७	१००	१००
२.	बाँके रा.नि.	६४२	६४२	१००	१००
३.	वर्दिया रा.नि.	८०००	८०००	१००	१००
४.	मकालु वर्षण रा.नि.	१९६७	१९६७	१००	१००
५.	लाङटाङ रा.नि.	४०००	३८३४	१००	९६
६.	सगरमाथा रा.नि.	१००००	१००००	१००	१००
७.	रारा रा.नि.	३१२	३१२	१००	१००
८.	शे-फोक्सुण्डो रा.नि.	१२०६	१२०६	१००	१००
९.	खप्तड रा.नि.	३५३	३५३	१००	१००
१०.	शुक्लाफाँटा व.ज.आ.	१४३२	१३९६	१००	९७
११.	पर्सा व.ज.आ.	४०००	३९००	९८	९८
१२.	कोशीटप्पु वन्यजन्तु आरक्ष	८८६	८८६	१००	१००
१३.	कञ्चनजंघा स.क्षे.	२४१५	२४१५	१००	१००
	जम्मा	५००००	२४६९६	१००	९९

बन्यजन्तु संरक्षणका लागी क्षेत्रिय सहयोग प्रवद्धन आयोजना (द वर्ल्ड बैंक : अन्तर्राष्ट्रिय विकास संघ - आई.डि.ए) International Development Association (IDA)

योजनाका खण्डहरू २७

खण्ड १: बन्यजन्तुको अबैध व्यापार न्युनिकरणका लागि संबन्धीत कर्मचारीहरूको क्षमता

अभिवृद्धि गर्ने । २७

खण्ड २: एसियामा बन्यजन्तु संरक्षणलाई वृद्धि गर्नु । २७

खण्ड ३: आयोजनाको संयोजन र सूचना प्रणली २७

खण्ड ४: विन्डो-२ को उप-आयोजनाहरूको सूची । २८

परियोजनाना संचालन हुने क्षेत्रहरू २८

पर्वतीय संरक्षीत क्षेत्रहरूको व्यवस्थापन तथा राष्ट्रिय निकुञ्ज विभागको संस्थागत क्षमता २९

परियोजनाका प्रमुख गतिवीधिहरू ३०

परियोजना कार्यान्वयन हुने क्षेत्रहरू ३०

सहयोगी संस्था : द वर्ल्ड बैंक : अन्तर्राष्ट्रिय विकास संघ (आई.डि.ए)

आयोजना अवधी : २०११ देखि २०१६ (५ वर्ष)

प्रारम्भिक आर्थिक वर्ष : २०११/१२ (२०६८/६९)

कुल आयोजना रकम : यूएस. डलर ३० लाख

चिन्ताजनक रूपमा लोप हुने स्थितीमा रहेका वन्यजन्तुहरूको संख्यालाई दिगो र स्थिर राख्नु र यिनीहरूको प्राकृतिक वासस्थानको क्षेत्रफललाई बृद्धि गराउनु यो आयोजनाको दिर्घकालीन उद्देश्य रहेको छ। वन्यजन्तु र यिनका वासस्थानहरूले प्रशासनिक सिमानाहरूलाई नागदछन र यस विषयका ज्ञान र क्षमता क्षेत्रीय तहमा फरक पर्नुको कारणले गर्दा क्षेत्रीय तहलाई समेट्ने सैलीले यस

आयोजनालाई अधिबढाइएको छ। जसले गर्दा क्षेत्रिय मुद्दाहरू मा सहकार्य निर्माण गर्ने र सिप, ज्ञान र अनुभवको आदान प्रदान गर्दै नाजुक प्राकृतिक व्यवस्थापन र जीव परिवृत्तिको संरक्षण क्षेत्रीय तहमा हुनेछ। यस आयोजनाको उच्च तहका उद्देश्यहरू वन्यजन्तुको गैरकानुनी व्यापार कम गर्नु, अन्य क्षेत्रीय त्रासहरू र वासस्थानको थलोमा रहेका संरक्षण परिमाणहरू बढ़ि गर्नु रहेको छ।

यस आयोजना विकासको उद्देश्य भनेको सामेल भएका राष्ट्रहरूको एकितृत क्षमता तथा सम्बन्धित संस्थानको ज्ञान र सिपलाई सबल बनाउदै एकिकृत रूपमा वन्यजन्तुको गैरकानुनी व्यापार र अन्य मुख्य क्षेत्रीय संरक्षण त्रासहरू विरुद्ध लड्ने रहेको छ।

योजनाका खण्डहरू

खण्ड १ : वन्यजन्तुको अवैध व्यापार न्युनिकरणका लागि संबन्धीत कर्मचारीहरूको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने।

- १.१) मुख्य नीति र कानूनको पुनरावृद्धि गरी यिनका कार्यान्वयनमा रहेका चुनौतिहरूको पहिचान र अनुमोदन गर्ने।
- १.२) वन्यजन्तु अपराध नियन्त्रण इकाई, राष्ट्रिय वाघ संरक्षण समिति र दक्षिण एसिया वन्यजन्तु कानूनी कार्यान्वयन सञ्जाल संस्थागत गर्ने।
- १.३) साइटिसको प्रभावकारी कार्यान्वयन को लागी आवश्यक कानूनी व्यवस्था तयार गर्ने र साइटिसको राष्ट्रिय सविवालयको सूजना गर्ने।
- १.४) प्रभावकारी तालिम आयोजनाहरू संचालन गरी वन्यजन्तु संरक्षण र व्यवस्थापन सम्बन्धी कर्मचारीहरूको क्षमता बढाउनु र गैरकानुनी वन्यजन्तुको अवैध व्यापारको नियन्त्रण गर्ने।

खण्ड २: एसियामा वन्यजन्तु संरक्षणलाई बढ़ि गर्नु।

- २.१) वन्यजन्तुको वासस्थान र वन्यजन्तुको संरक्षणको लागी प्रभावकारी कार्यक्रमहरू संचालन गर्ने।
- २.२) सामाजिक-आर्थिक कृयाकलापहरू जैविक विविधता मैत्री होस् भन्ने प्रयास गर्नकोलागी SMART Green Infrastructure आधारको सिद्धान्त अनुरूप वन्यजन्तुको Corridor र Bufferzone हरूको व्यवस्थापनको लागी नमुनाहरू विकास गर्ने।
- २.३) मानव वन्यजन्तु द्वन्द्व र वन्यजन्तुको दिगो र संरक्षणका लागी यिनिहरूको अनुगमनको आधारमा नमुनाहरू विकास गर्ने।
- २.४) मानव वन्यजन्तु द्वन्द्वलाई न्युनिकरण गर्नकोलागी उपयुक्त नमुनाहरू पहिचान गर्नु र प्रतिलिपि कार्यनीति र कार्ययोजनाको विकास गर्नु।
- २.५) संरक्षित क्षेत्र र प्रभावित समाजका राजस्व २०% ले बढ़ि गर्नको निर्मती पर्याप्तर्थन योजनाहरूको विकास गरी कार्य गर्नु।

खण्ड ३: आयोजनाको संयोजन र सूचना प्रणाली

- ३.१) क्षेत्रीय नीतिगत संचालन समिति र क्षेत्रीय संयोजनाको लागी संचालन समिति र यिनीहरूलाई क्रियाशिल बनाउनु।

खण्ड ४: विन्दो-२ को उप-आयोजनाहरूको सूची

क्रम सं.	उप-आयोजनाका नामहरू
१.	चितवन राष्ट्रिय निकुञ्जमा मिस्ट बेस्ट स्मार्ट पट्रोल सिस्टम कार्यान्वयन गरी वन्यजन्तु संरक्षणलाई अभिवृद्धि
२.	पदमपुर क्षेत्र, चितवन राष्ट्रिय निकुञ्जको वन्यजन्तु वासस्थानको व्यवस्थापन
३.	पर्सा वन्यजन्तु आरक्षमा घासे मैदान र जलस्रोतको व्यवस्थापन
४.	शुक्लाफाँटा वन्यजन्तु आरक्षमा वन्यजन्तु संरक्षणको अभिवृद्धि
५.	वन्यजन्तु वासस्थान र मानव वन्यजन्तु द्वन्द्व न्युनिकरण गरी बर्दिया राष्ट्रिय निकुञ्जको व्यवस्थापन बृद्धि
६.	काठमाडौं उपत्यकामा वन्यजन्तु अपराध नियन्त्रण र वन्यजन्तु संरक्षण अभिवृद्धि
७.	फापा जिल्लाको मानव-हाति द्वन्द्व व्यवस्थापन
८.	बाँके राष्ट्रिय निकुञ्जमा जैविक विविधता संरक्षण सम्बन्धी कार्यक्रम संचालन
९.	काठमाडौं उपत्यकामा संकटमा परेका वन्यजन्तुको उद्धार र पुर्णस्थापना

परियोजना संचालन हुने क्षेत्रहरू

१.	काठमाडौं उपत्यका
२.	फापा जिल्ला
३.	बाँके राष्ट्रिय निकुञ्ज क्षेत्र
४.	शुक्लाफाँटा वन्यजन्तु आरक्ष
५.	बर्दिया राष्ट्रिय निकुञ्ज
६.	चितवन राष्ट्रिय निकुञ्ज
७.	पर्सा वन्यजन्तु आरक्ष

तालीका नं. १: आ.व. २०६१/७० IDA को स्वीकृत कार्यक्रममा विनियोजित भएको वार्षिक वजेट तथा प्रगती विवरण

(रकम रु. हजारमा)

सि. नं.	कार्यक्रम/आयोजना र मूल्य मूल्य कामहरू	वार्षिक वजेट	कार्यक्रम बजेट	आ.व.पट्टाठण को कार्यक्रमको प्रगति			कैफियत
				बजेट	भारित %	वित्तिय %	
P1 राष्ट्रिय निकुञ्ज आयोजना (३२९११५-३/४)							
१	Strengthening wildlife protection by implementing MIST based smart patrol system At CNP -chitwan	५,९६०.५०	५,९६०.५०	२,१३६.३०	३६%	३६%	
२	Habitat Management project in CNP Padampur chitwan	४,६७५.००	४,६७५.००	२,४४५	५२%	५२%	
३	Strengthening wildlife crime control and wildlife protection in Kathmandu valley	४३००	४३००	२,४००	४९%	४९%	
४	Grassland and water Resource management project in Parsa wildlife reserve	७,१२०.००	७,१२०.००	२,४००	३४%	३४%	
५	Strengthening wildlife protection in sukaphanta wildlife reserve	६६६५	६६६५	१,०२०	३६%	३६%	
६	Improving management of Bardiya NP through habitat and human wildlife conflict management	६,०५०	६,०५०	१,०२०	१७%	१७%	
७	Community based human elephant conflict management in Jhapa District	८,८४०	८,८४०	२,३३७	२६%	२६%	
		जम्मा:	४३,६१०	४३,६१०	१३,७५८	३२%	३२%

IDA Administration Cost

तालिका नं. २: National Parks/Wildlife Reserve

राष्ट्रिय निकुञ्ज आयोजना तर्फ स्वीकृत वार्षिक बजेट तथा खर्चको विवरण

(रकम रु. हजारमा)

बजेट शिर्षक	बजेट रकम नं.	आ.व. २०६९/०७० को	
		स्वीकृत बजेट	खर्च
प्रशासनिक खर्च		२१३०	६४०
कार्यक्रम खर्च			
इन्धन		१०६०	५६०
कार्यालय सम्बन्धी खर्च		२०६०	१३७७.३९
निर्मित सार्वजनिक सम्पत्तिको मर्मत संभार			
सेवा र परामर्श खर्च		४३००	१३५३
अनुगमन तथा मूल्यांकन खर्च		१३३५	३६८
भ्रमण खर्च			
विविध खर्च		७२००	
निःशर्त चालु अनुदान			
फर्निचर तथा फिक्चर्स		१४०५	३३४
मेशिनरी औजार		१५७७७	११४०
सार्वजनिक निर्माण		९३६२.५	
कुल निर्माण		४४६२९.५०	८,०२०।३९

पर्वतीय संरक्षीय क्षेत्रहरूको प्रभावकारी व्यवस्थापनको लागि राष्ट्रिय निकुञ्ज र वन्यजन्तु संरक्षण विभागको संस्थागत क्षमता अभिवृद्धि आयोजना

सहयोगी संस्था : द वर्ल्ड बैक संस्थागत विकास कोष (आई.डि.एफ)

आयोजना अवधी : २०११ देखि २०१४ (३ वर्ष)

प्रारम्भिक आर्थिक वर्ष : २०११/१२ (२०६८/६९)

कुल आयोजना रकम : यू.एस.डलर ५ लाख

यस “पर्वतीय संरक्षण क्षेत्रको प्रभावकारी व्यवस्थापनको लागि राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभागको संस्थागत क्षमता अभिवृद्धि आयोजना” को लक्ष्य वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालय अन्तर्गत पर्ने राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभागको क्षमता बढ्दि गर्नु जसले गर्दा हिमाली भेगका संरक्षण क्षेत्रहरूको प्रभावकारी व्यवस्थापनमा सहयोग पुग्नेछ ।

योजनाका निम्न लिखित अवयवहरू रहेका छन्:

- हिमाली भेगका संरक्षण क्षेत्रहरूको क्षमता अभिवृद्धिका लागि क्षमताको पहिचान तथा अन्य आवश्यकताको निर्धारण गर्ने ।
- हिमाली भेगका संरक्षण क्षेत्रहरूको क्षमता अभिवृद्धिका लागि आवश्यक कार्यक्रम संचालन गर्ने ।
- संरक्षित क्षेत्र व्यवस्थापन योजनाको समिक्षा तथा तर्जुमा गर्ने ।

परियोजनाका प्रमुख गतिविधिहरू :-

१.	मुख्य नीति तथा कानूनी प्रावधानहरूको पुनरनवृत्ती गर्ने
----	---

२.	पहाडी संरक्षीत क्षेत्र का व्यवस्थापक एवं कर्मचारीहरूको क्षमता मुल्याङ्कन गर्ने
३.	क्षमता अभिवृद्धि कार्ययोजना तयार गर्ने
४.	पहाडी संरक्षीत क्षेत्रहरूको नीतिगत संरचना तयार गर्ने
५.	पहाडी संरक्षीत क्षेत्रका कर्मचारी एवं समुदायमा क्षमता अभिवृद्धिका लागी क्षमता विकास कार्यक्रमहरू तयार गर्ने
६.	अनुगमन पद्धतीको विकास एवं कार्यान्वयन गर्ने
७.	संरक्षित क्षेत्रहरूको सूचना व्यवस्थापन योजना विकास गर्ने
८.	संरक्षित क्षेत्रहरूको व्यवस्थापन योजना विकास गर्ने
९.	संबन्धीत संरक्षीत क्षेत्रहरूको कर्मचारी एंव समुदायलाई तालिम प्रदान गर्ने

परियोजना कार्यान्वयन हुने क्षेत्रहरू-

हिमाली संरक्षीत क्षेत्रहरू : १) सगरमाथा राष्ट्रिय निकुञ्ज, सोलुखुम्बु २) शिवपुरी -नार्गाजुन राष्ट्रिय निकुञ्ज, काठमाडौं ३) लाङ्टाङ राष्ट्रिय निकुञ्ज, रसुवा ४) खप्तड राष्ट्रिय निकुञ्ज, बाजुरा ५)

शे-फोकसुण्डो राष्ट्रिय निकुञ्ज, डोल्पा ६) मकालु-बरुण राष्ट्रिय निकुञ्ज, संखुवासभा

International Development Fund (IDF)

(रकम रु. हजारमा)

सि.नं.	कार्यक्रम/आयोजना र मूख्य मूख्य कामहरू	बार्षिक बजेट	कार्यक्रम बजेट	आ.ब. ०६९/७० को कार्यक्रमको प्रगति		कैफियत
				बजेट	भारित %	
P1	राष्ट्रिय निकुञ्ज आयोजना (३२९९५-३/४)					
१	Capacity Needs Assessment for Effective management of Mountain Protected Area	४,५६२	४,५६२	१,८५१	४१%	४१%
२	Capacity Development for effective management of Mountain PAs	७,०४९	७,०४९	२,०००	२८%	२८%
३	Review and update of PA management plans	३,८०३	३,८०३	३,६३३	९६%	९६%
	जम्मा:	१५,४१४	१५,४१४	७,४८४	४१%	४१%

विशेष कार्यक्रम तथा उपलब्धीहरू

१. घडियाल संरक्षण तथा पुर्नस्थापन कार्यक्रम ३२

२. हाती प्रजनन् तथा व्यवस्थापन कार्यक्रम ३२

३. गिद्ध संरक्षण प्रजनन् तथा पुर्नस्थापन कार्यक्रम ३३

४. मध्यवर्ती क्षेत्र कार्यक्रम ३४

५. भू-परिधिस्तरको संरक्षण ३४

क) तराई भू-परिधि, संरक्षित तथा मध्यवर्ती कार्यक्रम ३५

सन् २०१३ को अर्ध वार्षिकमा सम्पन्न भएका मूख्य मूख्य कार्यक्रमहरू ३५-३६

- दीगो वन व्यवस्थापन
- प्रजाति र पारिस्थितिकीय प्रणाली संरक्षण
- दीगो जीविकोपार्जन
- क्षमता अभिवृद्धि

ख) हरियो वन कार्यक्रम ३७-३८

- कार्य क्षेत्र
- अक्टोबर २०१२ देखि सेप्टेम्बर २०१३ सम्माको मूख्य उपलब्धीहरू
- जैविक विविधता संरक्षण
- दिगो भू-परिधि व्यवस्थापन
- जलवायु परिवर्तन अनुकूलन

ग) पवित्र हिमाल भू-परिधि कार्यक्रम ३८

घ) कैलाश पवित्र भू-परिधि संरक्षण तथा विकास कार्यक्रम ३८-३९

- यस कार्यक्रमका मुख्य ५ वटा कम्पोनेन्टहरू
- कार्यक्रममा संलग्न साखेदार संघ संस्थाहरू

१. घडियाल संरक्षण तथा पुर्नस्थापन कार्यक्रम :

नेपाल, भारत, पाकिस्तान, बंगलादेश र भुटानमा पाइने घडियाल गोही (*Gavialis gangeticus*) प्रजाति हाल आएर नेपाल र भारतमा मात्रै थोरै संख्यामा पाइन्छ। सन् १९८० भन्दा अगाडि यी सबै देशमा मिलाएर खण्डै २०० को हाराहारीमा घडियाल गोही रहेको तथ्य भेटिन्छ। ठूला खाले सफा नदीहरू र तिनको किनारमा वालुवाका डिस्काहरू नै घडियालको मुख्य वासस्थान रही आएको छ। प्राकृतिक अवस्थामा घडियालको बाल मृत्युदर ९९ प्रतिशत रहेको कारणले घडियाल लोप हुने अवस्थामा पुगको छ।

घडियालको संरक्षण गर्नुका साथै प्रजनन् पश्चात घडियालका बच्चाहरूलाई सुरक्षित रूपमा प्राकृतिक वासस्थानमा छोड्ने उद्देश्यले सन् १९७८ मा वितवन

राष्ट्रिय निकुञ्जको कसरामा घडियाल संरक्षण एवं प्रजनन् केन्द्रको स्थापना भएको हो। यस्तै उद्देश्यले यसको सात वर्षपछि वर्दिया राष्ट्रिय निकुञ्जको ठाकुरद्वारामा पनि गोही प्रजनन् केन्द्रको स्थापना गरिएको छ। केन्द्रको स्थापना लगतै नारायणी नदीमा रहेका घडियालका गुँड पत्ता लगाई अण्डा संकलन गर्नुका साथै सुरक्षित रूपमा बच्चा कोरल्ने व्यवस्था मिलाई बच्चाहरूको पालन पोषण गर्न थालियो। यसबाट घडियालको बच्चाको मृत्युदर ६० प्रतिशतभन्दा बढी घटाउन सकिएको छ।

यसलाई आई.यू.सि.एन रेडिलिस्टद्वारा संकटापन्न र राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण ऐन, २०२९ द्वारा संरक्षित जनावरको सूचीमा समावेश गरिएको

छ। यस केन्द्रमा बच्चा घडियाललाई ५-६ वर्षसम्म पालेर राखिन्छ। यस अवधिमा बच्चाहरू १.५० - २.०० मी. लम्बाईका र प्राकृतिक रूपमा बाँच्न योग्य हुन्छन्। यसरी हुक्काइएका घडियालका बच्चाहरूलाई सन् १९८१ देखि नेपालका विभिन्न ठूला नदीहरूमा छोड्न थालिएको छ। हालसम्म यस केन्द्रबाट उत्पादित ८९ वटा घडियाल गोहीहरू, नारायणी, राप्ती, कालीगण्डकी, कोशी, बबई, र कर्णाली लगायतका नदीहरूमा छोडी सकिएको छ (अनुसूची ३)। साथै सन् २०११ मा गरिएको घडियाल गोही गणना अनुसार बबई नदीमा १७, कर्णाली नदीमा ४ र राप्ती नदीमा ३३ गरी नेपालमा जम्मा ४९ वटा गोही प्राकृतिक वासस्थानमा भेटिएकोमा चितवन राष्ट्रिय निकुञ्जबाट २०६९ फाल्गुनमा गरिएको अनुगमनबाट राप्तीमा ४५ र नारायणीमा ६३ गरी १०८ वटासम्म घडियाल गोही भेटिएको थियो।

घडियाल प्रजनन् केन्द्र, कसरामा समेत पोथी घडियालहरूले अण्डा पार्न र बच्चा कोरल्न थालिसकेका छन्। तर पनि प्राकृतिक अवस्थामा रहेका बच्चा घडियालको मृत्युदर न्यून गरी अधिकतम बच्चा बचाउनका लागि नदीबाट अण्डा संकलन गर्ने, कोरल्ने र हुक्काउने कार्यलाई निरन्तरता दिइएको छ। हाल यस केन्द्रमा १ देखि ३२ वर्ष उमेरसम्मका ६६० वटा घडियाल रहेका छन्। (चि.रा.नि. २०१३)

२. हात्ती प्रजनन् तथा व्यवस्थापन कार्यक्रम

छावा भएका हात्तीलाई ३ देखि ४ वर्षसम्म काममा लगाउन नमिले भएकोले परम्परागत रूपमा नेपालमा हात्ती प्रजनन् गराउने प्रचलन थिएन। हात्तीका छावालाई तालीम दिने कार्य खर्चिलो र कठिन पनि हुन्थ्यो। तराई क्षेत्रको वनजंगल बाकलो र घना हुंदासम्म जंगली हात्ती प्रशस्त पाईन्थ्यो। त्यसैले केही दशक अगाडिसम्म जंगलबाट पक्रेर तालीम दिइएका हात्तीहरू नै प्रशस्त हुने गरेकाले हात्तीको प्रजनन् गराईरहन आवश्यक थिएन। वढ्दो जनसंख्या र वन जंगलको विनाशका कारण जंगली हात्तीको संख्या घट्दै गएको र पर्याप्यटनको व्यवस्थापनका लागि हात्तीको प्रजनन्

गराउन आवश्यक हुँदै गएकोले वि.स. २०४४ मा ६ वटा भाले र १४ वटा पोथी गरी २० वटा हातीबाट चितवन राष्ट्रिय निकुञ्जमा हाती प्रजनन् केन्द्रको शुरुवात गरिएको हो । यी मध्ये १६ वटा हाती भारतबाट ल्याइएको थियो भने २ वटा थाइल्याण्ड र २ वटा म्यान्मारबाट उपहार स्वरूप प्राप्त भएका थिए ।

केन्द्रले लोप हुन लागेको एशियाली हातीको वंश वृद्धि गर्न वैज्ञानिक अनुसन्धान र हाती प्रजनन् सम्बन्धी अन्य अनुसन्धानमा योगदान गर्दै आएको छ । प्रारम्भिक वर्षहरूमा प्रजननका लागि पालिएका भाले हाती प्रयोग गरिएको भए तापनि वंशाणुगत सुधारका लागि केही वर्ष यता जंगली भाले हातीको प्रयोगमा जोड दिइएको छ । हाल सम्म नेपालमा घरपालुवा हत्तिहरूबाट ७० वटा छावाहरू जन्मी सकेका छन् । छावाहरूको मृत्यु दर करीब २३ प्रतिसत रहेको छ (गोपली २००३ र गैष्ठ २००८) । हत्ति प्रजनन् केन्द्रमा सन् १९८७ देखि हालसम्म ३९ वटा छावा जन्मिएका छन् । हातीका छावालाई २ देखि ४ वर्षको उमेरमा तालीम दिइन्छ । तालीम पुरा हुन २० दिनदेखि एक महिना लाग्छ ।

एउटा वयस्क हातीलाई दैनिक १५० के.जी. देखि २०० हरियो घाँस र १०० देखि २०० लिटर पानी आवश्यक पर्दछ । हातीको घाँस, लहरा, बाँस, केरा तथा रुखका वोक्रा एवं हाँगाविगाँ खाने गर्दछ । हातीले मन पराउने ढालेघाँसहरूमा पीपल, वर,

कात्रो, वडहर, डुवी, कटहर, सिमल, खयर, बबुल, समी, सिंदुरे आदि हुन् भने घाँसहरूमा काँस, नरकट, ढड्डी आदि हुन् ।

३. गिद्ध संरक्षण प्रजनन् तथा पुर्नस्थापन कार्यक्रम

गिद्धहरू प्रकृतिका वरदान हुन् जसले जनावरको सिनो खाई वातावरण सफा राख्ने काममा सहयोग गर्दछन् । सन् १९९० मा नेपालमा करिव पाँचलाख र भारतमा करिव १६ करोडको हाराहारीमा गिद्धहरू रहेका अनुमान गरिएको थियो । तर आज तिनै गिद्ध यस संसारबाट पूर्ण रूपमा लोप हुने खतरामा पुगेका छन् । सन् १९९० देखि नै गिद्धको संख्यामा कमी आउन थाल्यो । सन् २००० सम्म आईपुगदा नेपाल, भारत र पाकिस्तानबाट डंगर गिद्ध, सानो खैरो गिद्ध र लामो टुडे गिद्धको संख्यामा ९५% ले गिरावट आई लोपोन्मुख अवस्थामा पुगेको तथ्य विभिन्न अध्ययनले देखाएकोले सन् २००० मा आई.यू.सि.एन. ले यी तीन प्रजातिका गिद्धहरूलाई अति संकटापन्न पंक्षीको सूचीमा राखेको छ । त्यसैगरी सुन गिद्ध र सेतो गिद्धको संख्यामा क्रमशः ११% र ८०% ले कमी आएको हुंदा सन् २००७ मा यी दुई प्रजातिका गिद्धलाई पनि संघले क्रमशः अति संकटापन्न र संकटापन्न सूचीमा समावेश गरेको छ । निकै समय नदेखिएको लामो टुडे गिद्ध पछिलो समयमा देखिएपछि नेपालमा हाल भारतीय उपमहाद्वीपमा पाइने सबै नौ प्रजातिका गिद्धहरू रहेको वैज्ञानिकहरूले दावी गरेका छन् ।

गिद्धहरूले गुँड बनाई बच्चा हुर्काउनका लागि प्रयोग गर्न दूला रुखहरूको विनाश हुँदै गएको तथा उन्नत जातका पशुचौपाया पाल्ने प्रचलनले पर्याप्त सिनो उपलब्ध हुन छोडेकाले गिद्धको संख्यामा क्रमिक छास आईरहेको थियो । यसबीच सन् १९९० देखि एकासी धेरै गिद्धहरू विरामी भई मर्न थाले । के कारणले गिद्धहरू मर्न थाले भन्ने प्रश्न धेरै वर्षसम्म अनुत्तरित नै रहयो । सन् २००३ मा वैज्ञानिकहरूले यसको कारण पशुचौपायाहरूको उपचारमा प्रयोग गरिने डाइक्लोफेनेक नामको औषधि हो भन्ने पत्ता लगाए । डाइक्लोफेनेकले खास गरी समथर भू-

भागमा बस्ने Gyps प्रजातिका गिद्धहरू वढी प्रभावित भएको अध्ययनले देखाएको छ । जसमा नेपालको तराई क्षेत्रमा पाइने डंगर गिद्ध र सानो खेरो गिद्ध पर्दछन् । डाइक्लोफेनेक खुवाइएको पशुचौपायाको सिनो गिद्धले खाँदा यसले विषको रूपमा प्रवेश गरी मृगौला निष्क्रिय भएर गिद्ध मर्ने गरेको देखियो । यस प्रकार एउटै गाईवस्तुको सिनोबाट कयौं गिद्धहरू मर्ने गरेको पाइयो ।

तत्पश्चात नेपालमा गिद्धको बिनास रोक्नका लागि राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभाग, संयुक्त अधिराज्यको रोयल सोसाइटी फर दि प्रोटेक्सन अफ वर्ड्स, नेपाल पन्थी संरक्षण संघ र राष्ट्रिय प्रकृति संरक्षण कोषको प्राविधिक र आर्थिक सहयोगमा चितवन राष्ट्रिय निकुञ्जको कसरामा गिद्ध संरक्षण प्रजनन् केन्द्रको स्थापना भयो । यस केन्द्रमा हाल ५९ वटा डंगर गिद्धहरू रहेका छन् । गिद्धका बच्चाहरू देशका विभिन्न भागबाट सन् २००८ देखि संकलन गरी यस केन्द्रमा ल्याइएको हो । केन्द्रमा गिद्धहरूलाई डाइक्लोफेनेक रहित मासु दिई पालन पोषण गरिदै आएको छ । यिनै गिद्धबाट प्रजनन् गराई डाइक्लोफेनेकबाट सुरक्षित वातावरण बनेपछि पुनः तिनीहरूको प्राकृतिक वासस्थानमा छोड्ने लक्ष्यका साथ स्थापित यस्ता केन्द्रहरू भारतमा ३, पाकिस्तानमा १ र नेपालमा १ गरी ५ वटा रहेका छन् ।

४. मध्यवर्ती क्षेत्र कार्यक्रम :

मुख्यतः जनसंख्या वृद्धिका कारणले निकुञ्ज तथा आरक्ष बाहिरका प्राकृतिक स्रोतको विनाश हुन गई दैनिक उपभोग्य वस्तुहरू काठ, दाउरा, घाँसपात आदिको कमी हुँदै गएको छ । फलस्वरूप यी वस्तुका लागि स्थानीय वासिन्दाहरू निकुञ्ज तथा आरक्षहरूमा प्रवेश गर्ने क्रम वढ्दो छ । दैनिक उपभोग्य वस्तुहरू निकुञ्ज/आरक्ष बाहिर उत्पादन गर्ने प्रक्रियाको थालनी नहुँदा संरक्षित क्षेत्र र स्थानीय वासिन्दा बीचको विवाद भविष्यमा अभ जटिल हुन सक्ने अवस्था छ । यी कुराहरूलाई महशूस गरी निकुञ्ज तथा आरक्ष वरिपरिको सीमावर्ती भू-भागलाई मध्यवर्ती क्षेत्र तोकी राष्ट्रिय

निकुञ्ज र आरक्षहरूले गरेको आम्दानीको ३० देखि ५० प्रतिशतसम्म रकम मध्यवर्ती क्षेत्र व्यवस्थापन र स्थानीय जनताको सामुदायिक विकास कार्यमा उपभोक्ता समिति मार्फत, खर्च गर्न सकिने व्यवस्था गरिएको छ । यसबाट यो क्षेत्रमा वसोवास गर्ने, जनताको जीवनस्तर उकास्नुका साथै संरक्षण कार्यमा व्यापक एवं प्रभावकारी तवरबाट जनयेतना जगाउने र जनपरिचालन गरिने लक्ष्य राखिएको छ । मध्यवर्ती क्षेत्र कार्यक्रम हाल ९ वटा निकुञ्ज र ३ वटा आरक्षमा संचालित छन् । जसबाट ३१ जिल्लाका २०० गा.वि.स. भित्रका करीव १,२०,००० घरधुरीका ८ लाख जनता लाभान्वित भएका छन् ।

५. भू-परिधिस्तरको संरक्षण :

नेपाल सरकार, वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालयले परिकल्पना गरेको तराई भू-परिधि परियोजना विष्वकै संकटापन्न वन्यजन्तुहरूका निमित एशियामा बाँकी रहेका वासस्थानलाई संरक्षण गर्ने एउटा ठूलो अवसर हो । यो कार्यक्रमो उद्देश्य दुई देश भारत र नेपालकाका संरक्षित क्षेत्रहरूलाई जोड्नु मात्र नभएर तराई भू-परिधिका भू-दृश्यहरूलाई एउटा संरक्षित इकाईको रूपमा व्यवस्थापन गर्नु पनि रहेको छ । तराई भू-परिधिमा *Global 200 Ecoregions* मध्येको एउटा पास्थितिकीय क्षेत्र पूर्वी हिमालय क्षेत्रको तराई ढुवार समानाज र घाँसे मैदान पनि पर्दछ । यो भू-दृश्यमा चितवन राष्ट्रिय निकुञ्ज एउटा विश्व सम्पदाको रूपमा अवधित छ भने डल्लु, डल्लु, एफ. ले प्राथमिकता निर्धारण गरेको *Asian Rhino and Elephant Action Strategy (AREAS)* यो क्षेत्रभित्र पर्दछ । यो क्षेत्र बाघजस्तो दुर्लभ वन्यजन्तुको वासस्थान तथा एकसिंगे गैङडाको दोश्रो ठूलो आश्रयस्थलको रूपमा रहेको छ ।

वन विभाग तथा तराई भू-परिधि कार्यक्रम बीच भएको सम्झौता अनुरूप सुदूरपश्चिम नेपालमा पर्न चुरे पहाडको फेदीका वनलाई पुर्नस्थापन गर्नुको साथै वन्यजन्तुलाई ओहोरदोहोर गर्न जैविक मार्गको रूपमा त्यसको सम्भार गर्ने कार्यको थालनी भएको छ । तराई भू-परिधि कार्यक्रम अन्तर्गत संचालित चुरे संरक्षण कार्यक्रमले नेपालको पश्चिम तथा

सुदूरपश्चिमाञ्चलमा भएका संरक्षित क्षेत्रहरूलाई जैविक मार्गमा जोड्नुका साथै सीमावर्ती क्षेत्रका भारतीय संरक्षित क्षेत्रहरूलाई समेत जोड्ने उद्देश्य राख्दछ । अहिले चितवन राष्ट्रिय निकुञ्ज र वर्दिया राष्ट्रिय निकुञ्ज तराईका बनद्वारा नजोडिए तापनि शिवालिकको फेदीमा जैविक मार्ग विकसित गरिएको खण्डमा यी दुई संरक्षित क्षेत्रहरू जोडिन सक्छन् ।

राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभागले सीमापार संरक्षण कार्य प्रवर्द्धन गर्ने क्रममा चोरी शिकार र वन्यजन्तुको अंगको अवैध व्यापारमा समर्थ्या वारे छलफल गर्न नेपाल तथा भारत र चीनका उच्चपदस्थ सरकारी अधिकारीहरू, निकुञ्ज व्यवस्थापकहरू तथा वन अधिकृतहरूका राष्ट्रिय तथा क्षेत्रीय तहका वैठकहरू आयोजना गर्दै आएको छ ।

क) तराई भू-परिधि, संरक्षित तथा मध्यवर्ति कार्यक्रम

परिचय :

तराई भू-परिधि भन्नाले पूर्वमा नेपालको बागमती नदीदेखि पश्चिममा भारतको यमुना नदीसम्मको विस्तृत संरक्षण भूमिलाई जनाउँछ । यो करिब ४९,५०० वर्ग कि.मि. क्षेत्रफलमा फैलिएको छ । यस क्षेत्र भित्र नेपालको पर्सा वन्यजन्तु आरक्ष देखि भारतको राजाजी राष्ट्रिय निकुञ्ज सम्म गरि १४ वटा संरक्षित क्षेत्रहरू रहेका छन्, जसमा नेपालका ६ र भारतका ८ संरक्षित क्षेत्रहरू पर्दछन् । तराई भू-परिधि क्षेत्र भित्र नेपालका संरक्षित क्षेत्रहरू मध्ये पर्सा वन्यजन्तु आरक्ष चितवन राष्ट्रिय निकुञ्ज, बाँके राष्ट्रिय निकुञ्ज, बर्दिया राष्ट्रिय निकुञ्ज, शुक्लाफाँटा वन्यजन्तु आरक्ष र कृष्णसार संरक्षण क्षेत्र पर्दछन् भने भारतका बाल्मीकिनगर वन्यजन्तु आरक्ष, राजाजी राष्ट्रिय निकुञ्ज, करबेट राष्ट्रिय निकुञ्ज, दुधवा राष्ट्रिय निकुञ्ज, सोहागी वरुवा, सोहेलवा, कतरनीयाघाट, किसनपुर हुन् । तराई भू-परिधिले नेपालका १४ जिल्लाहरू पुरै तथा आंशिक रूपमा समेटेको छ, जुन कंचनपुर, कैलाली,

बाँकै, बर्दिया, दाँड, कपिलवस्तु, रूपन्देही, पाल्पा, नवलपरासी, चितवन, मकवानपुर, बारा, पर्सा र रौतहट हुन् ।

तराई भू-परिधि नेपालको २३,१९९ वर्ग कि.मि. क्षेत्रमा फैलिएको छ । यस क्षेत्रमा करिब ६७,००,००० मानिसको बसोबास छ । ५७ प्रतिशत परिवारको भू-स्वामित्व १.५ विगाहा भन्दा कम छ । यी परिवार आफ्नो गुजाराका लागि प्राकृतिक स्रोतमाथि अत्यधिक निर्भर रहन्छन् ।

नेपाल सरकारवाट अनुमोदन गरी सन् २०११ अप्रिलदेखि कार्यान्वयनमा ल्याईएको तराई भू-परिधि कार्यक्रमले विश्वमै अद्वितीय रूपमा रहेको भू-परिधि क्षेत्रको जैविक विविधताको संरक्षण गरी पारिस्थितिक अक्षुण्ठा कायम राख्ने र यहाँका बासिन्दाको दिगो जिविकोपार्जनको व्यवस्था सुनिश्चित गर्न तराई भू-परिधि कार्यक्रमको परिकल्पना रहेको छ भने तराई तथा चुरे क्षेत्रको जैविक विविधता, वन र भू तथा जलधार क्षेत्रको संरक्षण गरी यहाँको पारिस्थितिक, आर्थिक र सामाजिक एवं साँस्कृतिक अखण्डता कायम राख्ने यसको मुख्य लक्ष्य रहेको छ ।

सन् २०१३ को अर्ध वार्षिक समयमा सम्पन्न भएका मूख्य मूख्य कार्यक्रमहरू

दिगो वन व्यवस्थापन : हैसियत विग्रिएको वनको पूर्नउत्पादन बढावाको लागि लोकप्रिय र बघौडा उपभोक्ता समिति क्षेत्रमा ३.५ कि.मि. काडे तारवार लगाउने कार्य सम्पन्न भयो । भू-क्षय रोकथाम, जीविकोपार्जनन र रेस्टोरेसन गर्ने उद्देश्यले ३९०० डाले धाँस र फलफुलका विरुवाहरू लोकप्रिय उपभोक्ता समितिमा, २६०० डाले धाँस र फलफुलका विरुवाहरू बघौडा उपभोक्ता समिति र ४०० वासका विरुवाहरू चुरिया क्षेत्रमा वृक्षारोपण गरिएका थिए । वन क्षेत्रमा वा वनको उत्पादन संग सरोकार राख्ने श्रमिकहरूलाई तराई भू-परिधि क्षेत्रमा भए गरेका संरक्षण तथा जीविकोपार्जनका गतिविधिहरूमा परिचित गराउने र उनीहरूलाई समेत संरक्षण कार्यक्रम परिचालन गर्ने उद्देश्यले १०९ मध्ये २५

जना महिला श्रमिकहरूलाई अध्ययन अवलोकन र सिकाई भ्रमण कार्यक्रम सम्पन्न भयो । २५७ जना व्यक्तिहरूलाई विभिन्न किसिमका क्षमता अभिवृद्धि र सीप विकास सम्बन्धी तालिमहरू संचालन गरेकोमाँ ४६ प्रतिशत महिला सहभागीता रहेको थियो । चितवन, बाँके र बर्दिया राष्ट्रिय निकुञ्ज भित्र ४७ कि.मी. वनपथ निर्माण तथा मर्मत कार्य सम्पन्न भयो ।

प्रजाति र पारिस्थितिकीय प्रणाली संरक्षण : विश्व बाघ दिवश २०१३ मनाउदै नेपालमा रहेका बाघको संख्या समेत सार्वजनिक गरियो । नेपालमा जम्मा अनुमानित वयशक बाघको संख्या १९८ रहेकोमा सबै भन्दा वढि १२० वयशक बाघ चितवन राष्ट्रिय निकुञ्ज र मध्यवर्ति क्षेत्र भएको अनुमान गरिएको छ । *SMART Patrol training* बर्दिया राष्ट्रिय निकुञ्जमा सम्पन्न गरिए बमोजिम यस निकुञ्जले *SMART partol* कार्यान्वयनमा ल्याएको छ । भू-परिधि क्षेत्रका विभिन्न राष्ट्रिय निकुञ्जहरू गरि १२ वटा भौतिक पूर्वाधारहरू निर्माण र पोष्ट, काठे पुल र कर्मचारी आवास मर्मत सम्पन्न भयो । संस्थागत सुधिर्णीकरणकालागि वर्वई र नेवलापुर उपभोक्ता समितिमा कम्प्यूटर, प्रिन्टर र जेनेरेटर सहयोग स्वरूप उपलब्ध गराउने कार्य सम्पन्न गरियो । चितवन राष्ट्रिय निकुञ्जमा रहेको सिमसारहरूको वर्तमान अवस्थाको वारेमा अध्ययन कार्य सम्पन्न । चितवन रा.नि., बर्दिया रा.नि र शुक्लाफाँटा वन्यजन्तु आरक्षमा कार्यरत कर्मचारीहरूलाई विभिन्न क्षेत्रहरूमा वन्यजन्तु व्यवस्थापनका अभ्यासहरूका वारेमा जानकारी गराउने उद्देश्यले अवलोकन भ्रमण सम्पन्न । ५० जना सहभागीहरूले ले सहभागिता जानाएका २ वटा समन्वय वैठकहरू चितवन रा.नि. मा सम्पन्न भएको थियो । तराई भू-परिधि क्षेत्रका ५ वटा संरक्षित क्षेत्रहरूमा ४६ जना सुराकी परिचालन साथै *mobility, patrolling, sweeping and camping operation* संचालन सहयोग । चितवन राष्ट्रिय निकुञ्जमा रहेको धाईते बाघको आहारा र घडियाल प्रजनन् केन्द्रमा घडियालको आहाराका लागि सहयोग । चितवन रा.नि., पर्सा व.आ., बर्दिया रा.नि. र शुक्लाफाँटा वन्यजन्तु आरक्षमा ७५

हेक्टर घाँसे मैदान निर्माण । चितवन रा.नि. मा १ वटा सिमसार सुधार सहयोग । मानव वन्यजन्तु द्वन्द्व व्यवस्थापन चेतना अभिवृद्धिकालागि ४००० ब्रोसरहरू वितरण । बर्दिया रा.नि. को नेतृत्वमा १ वटा सिमापार संरक्षण वैठक संचालन सम्पन्न । ५५ जना राष्ट्रिय र स्थानीय पत्रकारहरूलाई संरक्षण क्षेत्रमा देखिएका चुनौतीहरू र प्राप्त उपलब्धीहरूका वारेमा अभिमुखिकरण सम्पन्न भयो ।

दिगो जीविकोपार्जन : यसका लागि विभिन्न खाले तालिमको व्यवस्था गरिएको थियो जस मध्ये १५ जना महिलाहरूलाई इम्ब्राइडरी तालिम, घुम्ती लघु उद्यम सम्बन्धि ११ जना, सात्रुन उत्पादन उद्यम स्थापना तथा हैसियत सुधार सहयोग । सुनदेवी उपभोक्ता समिति क्षेत्रमा वेत बाँस हस्तकला उद्यम संचालनका लागि सहयोग, साथै मोटरसाइकल मर्मत तालिम सम्पन्न गरिएको थियो । चितुवाको आक्रमणवाट वाखाहरू जोगाउनका लागि ३० वटा सुधारिएको वाखा खोर निर्माण गर्न सुनाखरी उपभोक्ता समितिमा सहयोग गरियो ।

जलवायु परिवर्नन अनुकूलन : माडीको सोमेश्वर क्षेत्र र हाडिखोलाको चुरे क्षेत्रमा भू-क्षय नियन्त्रणका लागि जैविक विधिद्वारा अनुकूलनका अभ्यासहरूको सुरुवात भयो । चितवन राष्ट्रिय निकुञ्जको मध्यवर्ती क्षेत्रमा ४० वटा गोवर ग्याँस प्लान्ट निर्माण सहयोग भयो र जसवाट वार्षिक २१६ टन कार्बन उत्सर्जनमा कमी आउने आशा गरिएको छ । लोकप्रिय उपभोक्ता समितिमा चेक ड्याम र वृक्षारोपण कार्यक्रम सम्पन्न गरि हरियाली बढाउने कार्यका साथै उक्त क्षेत्र सुरक्षित हुन पुगेको छ । शुक्लाफाँटा वन्यजन्तु आरक्ष मध्यवर्ती क्षेत्रमा जलवायु परिवर्तन सचेतिकरण तालिम सम्पन्न गरियो ।

क्षमता अभिवृद्धि : यस अन्तर्गत २२ जना वन श्रमिकहरूलाई क्षमता अभिवृद्धि तालिम उपलब्ध गरियो । मृगकुञ्ज उपभोक्ता समिति क्षेत्रमा १७ जना सहजकर्ता हरूलाई संरक्षण अनौपचारिक कक्षा संचालन विषयमा तालिम सम्पन्न भयो । पत्रकार महासंघ र जिल्ला व्याप्टर, चितवनका पत्रकार

हरूलाई अवलोकन भ्रमणको व्यवस्था मिलाईएको थियो । शुक्लाफाँटा वन्यजन्तु आरक्षका फन्टलाईन स्टाफहरूलाई क्षमता अभिवृद्धि तालिम दिई कार्य सम्पादन गर्न सरलिकरण गरिएको छ । यसै गरि बर्दिया राष्ट्रिय निकुञ्जमा SMART Patrolling सम्बन्धी आधारभूत तालिम सम्पन्न गरिएको थियो । (स्रोत : श्याम कुमार शाह त.भू.प. कार्यक्रम २०१३)

ख) हरियो वन कार्यक्रम

हरियो वन नेपाल र नेपालीहरूको हितका लागी परिकल्पना गरिएको एउटा महत्वकांक्षी कार्यक्रम हो । यसको उद्देश्य जलवायू परिवर्तनका नकारान्मक प्रभावहरू र जैविक विविधतामा हुने जोखिमहरू न्यूनिकरण गर्नु वनको संरक्षण र पुनरुत्थान गरी महिला, गरीब तथा वनमा आश्रित समुदायको जीवनयापनमा सघाउ पुरयाउनु तथा मानव र पारिस्थितिकीय प्रणालीमा जलवायू परिवर्तनबाट हुने प्रभावहरू संग सामना गर्न सक्ने क्षमतावृद्धि गर्नु रहेको छ । हरियो वन कार्यक्रमले जैविक विविधता संरक्षण, दीगो भू-परिधि व्यवस्थापन र जलवायू परिवर्तन अनूकूलन जस्ता अन्तरसंवन्धित क्षेत्रमा काम गर्दछ । यसका अतिरिक्त यस कार्यक्रमले दिगो जिवीकोपार्जन, लैंगिक तथा सामाजिक समावेसिकरण आदि महत्वपूर्ण पक्षहरूलाई समेत समेटेको छ । हरियो वन कार्यक्रमको अवधि ५ वर्षको रहेको छ । यो कार्यक्रम अमेरिकी विकास नियोग (युएसएड) बाट प्रदान गरिएको ३ करोड अमेरिकी डलरको उदार सहयोगमा सञ्चालन भैरहेको छ । हरियो वन नेपालको धन भन्ने प्रचलित उखानबाट प्रेरित भएर नामाकरण गरीएको यस कार्यक्रमले मानव र वन विचको सम्बन्धलाई विशेष आधार बनाएको छ । यो कार्यक्रमले पूर्व पश्चिम फैलिएको तराई भू-परिधि र उत्तर दक्षिण फैलिएको चितवन-अन्नपूर्ण भू-परिधिलाई प्राथमिकता दिएको छ । यी दुवै क्षेत्रहरू जैविक विविधताले सम्पन्न क्षेत्र भएकाले यिनको प्रभावकारी संरक्षण र यहाँका वासिन्दाको दीगो जिवीकोपार्जनको धेरै महत्व रहेको छ ।

कार्य क्षेत्र

तराई भू-परिधि पूर्वमा वागमती नदी देखि पश्चिमको महाकाली नदी सम्म करिव २३१९९ वर्ग कि.मी. क्षेत्रमा फैलिएको छ । यो क्षेत्रमा लोप हुन लागेको पाठेबाघ र एक सिंगे गैङाको संसारको दोस्रो ठुलो संख्या पाईन्छ । यस क्षेत्रमा पाईने विश्वकै सबैभन्दा अगलो धाँसे मैदान तथा नदितटीय र साल वन पृथ्वी कै एक महत्वपूर्ण जैविक विविधताको क्षेत्र हो । यहां विभिन्न वर्ग र समुदायका लगभग ७० लाख भन्दा बढि जनसंख्या बासोवास गर्दछन् । हरियो वन कार्यक्रमको प्रारम्भमा तराई भू-परिधि क्षेत्र अन्तर्गतका कञ्चनपुर, कैलाली, बर्दिया, बाँके, नवलपरासी, चितवन, रौतहट, बारा, पर्सा जिल्लाहरूमा काम गर्न योजना रहेको छ ।

अक्टोबर २०१२ देखि सेप्टेम्बर २०१३ सम्माको मुख्य उपलब्धीहरू जैविक विविधता संरक्षण :

जम्मा ६८ वटा समुदायमा आधारित चोरी शिकार नियन्त्रण युवा इकाई गठन भएको छ । यी मध्ये १७ वटा ईकाइमा संरक्षण सम्बन्धि तालिम दिईयो जसबाट ५७२ इकाई सदस्यहरू लाभान्वित भए । यी इकाईहरूले ४२९९ युवाहरू परिचालन गरेर ३१४ पटक गस्ती गरेका छन् । यो युवा दस्ताको जिवीकोपार्जन उत्थानका लागी ४० युवाहरूलाई सीपमुलक तालीम प्रदान गरियो । ७३ युवाहरूको लागी नागरिक वैज्ञानिक तालीम प्रदान गरियो । यो अवधिमा ११ वटा इको क्लब गठन भए र यी ईको क्लब मार्फत जैविक विविधता कार्यक्रमहरू संचालन भए ।

त्यसै गरी ७१ विपन्न घरधुरीका १२७ व्यक्तिलाई विविध सीपमुलक तालीम दिईयो । प्रजाती संरक्षण अन्तर्गत कर्णाली नदी प्रणालीमा सौंस (*Dolphin*) को अनुगमन गरियो । साथै नवलपरासीको महभारत क्षेत्रमा घोरल संरक्षण कार्यक्रमको शुरुवात गरियो । एउटा *Trans boundary* (सीमा पार) समन्वय वैठक सम्पन्न भएको छ । समग्रमा १८० हे. घासे मैदान व्यवस्थापन गरियो । अनुमानित २६८ चौपायाहरूको

चरीचरण चाप कम गर्न ६३ वटा डुंड समुदायमा वितरण गरियो । यो अवधीमा २१ हे. सिमसार क्षेत्र व्यवस्थापन गरियो र २२७ हे. वनक्षेत्र मा फैलिएको मिचाहा प्रजातिका झारहरू सरसफाई गरियो । लगभग ६७ कि.मी. भन्दा बढी काँडे तारबार गरियो जसबाट २०५५ हे. वनक्षेत्र सुरक्षित भएको छ । सामुदायिक वन उपभोक्ता समूह निर्देशिका, २०६५ को बारेमा ७७ सामुदायिक वन का १३८३ उपभोक्तहरूलाई अभिमुखिकरण गरियो । साथै संस्थागत सहयोग अन्तर्गत राष्ट्रिय निकुञ्ज, वन्यजन्तु आरक्ष, मध्यवर्ति क्षेत्र व्यवस्थापन समिति, मध्यवर्ति क्षेत्र उपभोक्ता समुहहरू र सामुदायिक वन संयोजन समितिहरूलाई जिन्सी सहायता गरिएको छ ।

दिगो भू-परिधि व्यवस्थापन

१२९ संचार सकर्मीहरूलाई REDD+ को बारेमा अभिमुखिकरण गरियो । ५५६ वटा गोबर ग्यास निर्माण गर्न घूम्तीकोष परिचालन गरियो । साथै ७८५ शौचालयहरूलाई गोबर ग्यास प्लान्टमा जडान गर्न सहयोग प्रदान गरियो । संरक्षित क्षेत्र भित्र र बाहिर गरी जम्मा ५२७ कि.मी. अग्निपथ मर्मत गरियो । ६४७ घरधुरीमा सुधारिएको चुलो स्थापन गरियो । लगभग २ लाख ८० हजार विभिन्न प्रजातिका विरुवाहरू ५८० हे. क्षेत्रफलमा वृक्षारोपन गरियो । साथै लगभग ३ लाख ६० हजार विरुवाहरू नरसरी मार्फत उत्पादन गर्ने काम भयो ।

जलवायु परिवर्तन अनुकूलन :

उपभोक्ता समुहहरू, स्थानीय संघ संस्था, इको कलव सदस्यहरू, सरकारी कर्मचारी र संचारकर्मी गरी लगभग २२४९ जनालाई जलवायु परिवर्तन सम्बन्धि सचेतीकरण गरियो । यस अवधीमा जम्मा २१ वटा समुदायमा आधारित अनुमूलन योजना निर्माण तथा कार्यान्वयनका लागी सहयोग गरियो ।

ग) पवित्र हिमाल भू-परिधि कार्यक्रम

नेपालको लाडलाड राष्ट्रिय निकुञ्ज देखि पूर्व भुटानको तोर्सा संनियमित आरक्षसम्म हिमाली

भू-भाग र यसको जैविक विविधता संरक्षण गर्ने र जैविक मार्ग बनाउने अभिप्रायले नेपालको ७३.५ प्रतिशत, भारतको २४.४ प्रतिशत र भुटानको २.१ प्रतिशत क्षेत्र समेटेर ३९०२१ वर्ग कि.मि. क्षेत्रफलमा फैलिएको हिमाली भू-परिधि (*Sacred Himalayan Landscape- SHL* क्षेत्र छुट्याई *SHL Strategic Plan 2006-2016 / SHL Implementation Plan (2010-2014)*) का आधारमा उक्त क्षेत्रमा कार्यक्रम संचालन हुँदै आएको छ । यसले नेपालमा १८ जिल्ला र ५ वटा संरक्षित क्षेत्रलाई समेटेको छ, जसमा लाडलाड राष्ट्रिय, मकालु वर्ण राष्ट्रिय निकुञ्ज, सगरमाथा राष्ट्रिय निकुञ्ज, गौरीशंकर संरक्षण क्षेत्र र कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्र पर्दछन् ।

घ) कैलाश पवित्र भू-परिधि संरक्षण तथा

विकास कार्यक्रम (*Kailash Sacred Landscape Conservation and Development Initiative-KSLCDI*)

कार्यक्रमको परिचय

कैलाश पवित्र भू-परिधि क्षेत्रले नेपाल चीन र भारतको गरी ३१२५२ वर्ग कि.मि. भू-भागलाई समेटेको छ, जसमध्ये नेपालको १३२८९ वर्ग कि.मि. भारतको ७१२० वर्ग कि.मि. र चिनको १०८४३ वर्ग कि.मि. क्षेत्रफल ओगटेको छ । यो क्षेत्र ऐतिहासिक, पर्यावरणीय र सांस्कृतिक हिसावले अन्तर सम्बन्धित छ । यो क्षेत्र एसियाका चार महत्वपूर्ण नदीहरूको उद्गम क्षेत्र पनि हो र यस भू-परिधिको केन्द्रमा एसिया र विश्वभरीकै दशौलाख मानिसको आस्थाको केन्द्र पवित्र कैलाश पर्वत अवस्थित छ । यो क्षेत्र भौगोलिक हिसाबले कमलो र भू-राजनीतिक हिसाबले सम्बन्धील छ । यो क्षेत्र र यहाँका बासिन्दाहरू जलवायु परिवर्तन र वातावरणीय विनाशका साथै वर्तमान विश्वव्यापीकरण र द्रुततर विकास प्रक्रियासँग सम्बन्धित चुनौतीहरूको कारण उच्चतम जोखिममा छ । जसलाई सम्बोधन गर्नकालागि सुरु गरिएको कैलाश पवित्र भू-परिधि संरक्षण र विकास कार्यक्रम चीन, भारत र नेपालबीचको त्रिदेशीय सीमापार साझेदारी कार्यक्रम हो । यसले सीमापार जैविक

विविधता तथा सांस्कृतिक सम्पदा संरक्षण, पारि
स्थिकीय व्यवस्थापन, दिगो विकास र जलवायु
परिवर्तनको अनुकूलनलाई प्रवर्द्धन गर्ने लक्षित
गर्दछ । यसका प्रमुख उद्देश्यहरू निम्नानुसार
अनुसार रहेका छन् :

- क्षेत्रीय सहयोग संरचनालाई संरक्षण गर्दै
सीमापार क्षेत्रीय सहयोगलाई सुदूरीकरण
गर्ने,
- जलवायु परिवर्तन अनुकूलनका सन्दर्भमा
दिगो पारिस्थितिकीय व्यवस्थापन पद्धति र
अभ्यासहरूलाई राष्ट्रिय नीति र योजनामा
मूलप्रवाहीकरण गर्ने,
- लामो अवधिका वातावरणीय अनुगमन
र सामाजिक-आर्थिक अनुसन्धानमा राम्रो
योजना निर्माण र निर्णयका लागि मुख्य
संस्थाहरूको क्षमता विकास गर्ने, र
- क्षेत्रीय र राष्ट्रिय तहमा घटनामा आधारित
निर्णय प्रक्रियालाई सहयोग गर्ने क्षेत्रीय
ज्ञान आदान-प्रदानको आधार तयार गर्ने ।

जलवायु परिवर्तन तथा अन्य कारकहरू जस्तै:
जनसंख्या बढ्दि, आर्थिक विकास र बसाइसराईका
साथै कतिपय विश्वव्यापिकरणका प्रकृयाहरूद्वारा
सिर्जित बढदो वातावरणीय परिवर्तनले यस क्षेत्रलाई
असर पारिरहेको छ । यसले गर्दा कैलाश पवित्र
भू-परिधि क्षेत्रको कमलो प्राकृतिक स्रोतको आधारमै
चाप बढाईरहेको छ । जलवायु परिवर्तनको दर
र परिणाम तथा सम्भावित असरहरूमा प्रशस्त
अनिश्चितताहरू भएतापनि जलवायु तथा अन्य
परिवर्तनहरूले हिमाली क्षेत्रको पर्यावरणीय तथा
सामाजिक-आर्थिक तथा पारिस्थितिकीय भू-
परिधिमा परिवर्तन ल्याई पर्वतीय समुदाय, तीनको
जीविकोपार्जन तथा तल्लो तटीय उपभोक्ताहरूमा
पारेको असरका पर्याप्त प्रमाणहरू छन् ।

यस क्षेत्रका वासिन्दाहरूको लागि कैलाश पवित्र
भू-परिधि क्षेत्रको महत्वलाई मध्यनजर गर्दै तथा
चार प्रमुख नदीहरूको तल्लो तटीय जलाधारमा

बसोबास गर्ने दशौलाख मानिसहरूको जीविकोपार्जन
तथा विश्वव्यापि रूपमा यस क्षेत्रको साँस्कृतिक एवं
धार्मिक विशिष्टतालाई सम्मान गर्दै, तीन देशहरू
नेपाल, चीन र भारतका प्राविधिक संस्थाहरू तथा
सरकारी निकायहरूले क्षेत्रीय सहयोग संरचनालाई
अनुमोदन गरेका छन् । यस क्षेत्रीय सहयोग संरचनाले
क्षेत्रीय सीमापार पर्यावरण पद्धतिमा आधारित रहेका
एक दीर्घकालीन संरक्षण र विकासको कार्यक्रमलाई
परिलक्षित गरेको छ । यस पद्धतिले पर्यावरणीय
सीमाभित्र भू-परिधि स्तरमा प्राकृतिक स्रोतहरूको
संरक्षण र दिगो उपयोग प्रभावकारी हुन्छ भन्ने
मान्यता राख्दछ ।

यस कार्यक्रमका मूख्य ५ वटा कम्पोनेन्टहरू छन् जुन निम्नानुसार छ ।

C1: Innovative Livelihoods.

C2: Improved Management of Ecosystems through Scientific Understanding.

C3: Access and Benefit Sharing Towards Development of Resilient Communities.

C4: Long-term Conservation and Monitoring.

C5: Regional Cooperation, Enabling Policies, and Knowledge Management.

यस कार्यक्रममा संलग्न तथा साफेदार संघ संस्थाहरू निम्नानुसार रहेका छन् ।

- १) वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालय
- २) वन विभाग
- ३) राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभाग
- ४) बनस्पति विभाग
- ५) जल तथा मौसम विज्ञान विभाग
- ६) ICIMOD
- ७) TU. RECAST

दातृ संस्थाहरू

GIZ र UKAID

२९ औं वार्डन सेमिनार तथा ११ औं मध्यवर्ती क्षेत्र व्यवस्थापन समिति बैठकको संक्षिप्त जानकारी

२९ औं वार्डन सेमिनारदेखि हालसम्मको वार्डन सेमिनारका नाराहरू ४१

२८ औं वार्डन सेमिनारबाट पारित संकल्प र प्रगति ४१

१० औं मध्यवर्ती क्षेत्र वैठकका संकल्प र प्रगति ४२

२९ औं वार्डन सेमिनार तथा ११ औं म. क्षेत्र व्यवस्थापन समिति बैठकका संकल्पहरू ४४

यस वर्षको २९ औं वार्डन सेमिनार तथा ११ औं मध्यवर्ती क्षेत्र समन्वय वैठक मिति २०६९ चैत्र १८ देखि ऐ २१ गतेसम्म शिवपुरी—नागार्जुन राष्ट्रिय निकुञ्ज, पानी मुहान, काठमाडौंमा जैविक

विविधता संरक्षणमा द्वन्द्व व्यवस्थापन: भविष्यको मार्गदर्शन “**CONFLICT MANAGEMENT IN BIODIVERSITY CONSERVATION: WAYS FORWARD**” भन्ने नाराका साथ सम्पन्न भएको छ।

२१ औं वार्डन सेमिनारदेखि हालसम्मको वार्डन सेमिनारका नाराहरू तपसिल अनुसारका छन्

सेमिनार संख्या	सेमिनारको नारा
२१ औं	संरक्षण र गरिवी निवारणका लागि पर्याप्त योगदान (Ecotourism for Conservation and Poverty Reduction)
२२ औं	जनताका लागि सिमसार : चुनौती र अवसर (Wetland for People: Challenges and Opportunities)
२३ औं	संरक्षणका लागि बृहत सहकार्यको निर्माण गरौ (Building Broader Coalition for Conservation)
२४ औं	संरक्षणकार्यका वर्तमान चुनौती (Conservation Challenges in Present Context)
२५ औं	संरक्षणमा समावेशीकरण (Inclusiveness in Conservation)
२६ औं	जलवायु परिवर्तनको प्रभाव न्यूनीकरण र अनुकूलनमा संरक्षित क्षेत्रको भूमिका (Role of Protected Area in Climate Change Mitigation and Adaptation)
२७ औं	सन् २०१० पछिको संरक्षित क्षेत्र प्रणाली (Protected Area System Beyond 2010)
२८ औं	संरक्षणमा लगानी : भविष्यको सुनिश्चितता (Invest in Conservation: Secure the Future)
२९ औं	जैविक विविधता संरक्षणमा द्वन्द्व व्यवस्थापन: भविष्यको मार्गदर्शन (Conflict Management in Biodiversity Conservation: Ways Forward)

२८ औं वार्डन सेमिनारबाट पारित संकल्प र तिनको प्रगति अवस्था:

प्रस्तुतकर्ता: वर्ण वहादुर थापा, उप—सचिव (प्रा.)

क्र.सं.	संकल्प प्रस्ताव	कार्यान्वयन गर्ने पहल गर्ने निकाय	प्रगति
१.	मानव र वन्यजन्तु द्वन्द्वका कारण पहिचान गरी समाधानको रणनीतिक योजना तयार हुनुपर्ने।	विभागका सम्बन्धित शाखा	योजना/व्यवस्थापन शाखावाट अध्ययन कार्य भईरहेको।
२	विभागको नयां सांगठनिक संरचना अविलम्ब तयार हुनुपर्ने र नयां स्थापना भएका संरक्षित क्षेत्र, विस्तारित क्षेत्र तथा मध्यवर्ती क्षेत्रका लागि नयाँ दरबन्दी थप गर्नुपर्ने। नेपाल पक्ष भएका अन्तर्राष्ट्रिय सन्धि संफौता कार्यान्वयन सम्बन्धी हेर्ने छुट्टै शाखा र आवश्यक कर्मचारीहरूको व्यवस्था हुनुपर्ने।	„	संगठन विस्तारको संरचना तयार भई मन्त्रालयमा छलफल भईरहेको।

३	हात्तीसारको समय सापेक्ष व्यवस्थापन तथा संरक्षण विकासका लागि हात्तीसार नियमावली तयार गर्नुपर्ने ।	„	हात्तीसार नियमावली संशोधनको लागि छलफल भै खेम्चा तयार भएको ।
४	निकुञ्ज/आरक्ष तथा संरक्षण क्षेत्रमा निर्माण हुने भौतिक संरचनाहरू भौगोलिक क्षेत्र अनुसार निश्चित मापदण्ड अनुसारको लागत अनुमान तथा नक्सा डिजाइन तयार गरि सो अनुसार आवश्यक बजेटको व्यवस्था हुनुपर्ने ।	„	योजना शाखाबाट तराई र पहाडको संरक्षण क्षेत्रमा निर्माण गरिने भवनको नर्मस डिजाइन तयार भएको ।
५	देशमा बदलिदो परिवेश अनुसार संरक्षित क्षेत्रमा काम गर्ने सबै तहका कर्मचारीहरूलाई क्षमता विकास तथा पूनर्ताजगी तालीमहरूको (अर्धन्यायिक न्याय सम्पादन, द्वन्द्व व्यवस्थापन, Team building, आदि) व्यवस्था यथाशीघ्र हुनुपर्ने ।	„	प्रमुख संरक्षण अधिकृतहरूको ३-महीने अर्ध-न्यायिक तालीम (०६९ आश्विन- पौष), विभागका कर्मचारी तथा वार्डनहरू समेतको Team building तालीम (२०६९ फाल्गुण), अधिकृत तथा रेन्जर स्तरको तालीम (२०६९ आश्विन) संचालन भएको ।
६	वन्यजन्तुको बढ्दो चोरीशिकार र अवैध व्यापार नियन्त्रणको लागि रा.नि. तथा व.सं. विभागमा छुट्टै शाखाको स्थापना र आवश्यक श्रोत र साधनको व्यवस्था हुनुपर्ने ।	„	हालको संगठन विस्तारको संरचनामा चोरीशिकार र अवैध व्यापार नियन्त्रणको लागि हाल भै रहेको साइटिस (CITES) यूनिटलाई विस्तार गर्न प्रस्ताव । भएको ।
७	रा.नि. तथा व.सं. विभाग र अन्तर्गतका कार्यालयहरूमा संचालन हुने कार्यक्रमहरूको नियमित अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्न छुट्टै शाखा र कर्मचारीको व्यवस्था हुनुपर्ने ।	„	मौजुदा संगठन विस्तारको संरचनामा अनुगमन तथा मूल्याङ्कन शाखाको व्यवस्थापन गर्न प्रस्ताव गरिएको छ ।

१०ओँ मध्यवर्ती क्षेत्र वैठकका संकल्प र तिनको प्रगति:

प्रस्तुकर्ता: लव विष्ट, संयोजक/म.क्षे.व्य. समिति सञ्जाल

क्र.सं.	संकल्प प्रस्ताव	कार्यान्वयन गर्न पहल गर्ने निकाय	प्रगति
१	मध्यवर्ती क्षेत्रलाई प्राप्त हुने बजेट समयमा नै निकाशा हुनु पर्ने ।	विभाग/सम्बन्धित संरक्षित क्षेत्र/म.क्षे.व्य. समिति	निकाशाको लागि पहल भई रहेको ।

२	रा.नि.तथा व.सं.विभागमा मध्यवर्ती क्षेत्र महाशाखाको स्थापना हुनु पर्ने ।	विभाग /सम्बन्धित संरक्षित क्षेत्र/ म.क्षे.व्य.समिति	संगठनात्मक व्यवस्थापन तयार गरि प्रस्ताव गरिएको ।
३	मध्यवर्ती क्षेत्र सञ्चाल मञ्चको कानूनी हैसियतका साथै कार्यालय व्यवस्थित हुनु पर्ने तथा क्षमता अभिवृद्धिका लागि आवश्यक कार्यक्रमहरूको तर्जुमा हुनु पर्ने ।	विभाग / सम्बन्धित संरक्षित क्षेत्र/ म.क्षे.व्य.समिति	पहल भई रहेको ।
४	वन्यजन्तुबाट हुने क्षतिको राहत वितरण प्रक्रिया सरलीकृत तथा राहत रकममा समयानुकूल वृद्धि हुनु पर्ने ।	मन्त्रालय/विभाग	भएको ।
५	आयश्रोत कम भएका संरक्षित क्षेत्रहरू अन्तरगतका मध्यवर्ती क्षेत्रका जनताहरूको जीवनस्तरमा टेवा पुग्ने कार्यक्रमहरू सञ्चालन हुनु पर्ने ।	विभाग /सम्बन्धित संरक्षित क्षेत्र/ म.क्षे.व्य.समिति	कार्यक्रमहरू सञ्चालन भई रहेको ।
६	मध्यवर्ती क्षेत्र व्यवस्थापन समितिका अध्यक्षहरूलाई विभागबाट परिचय—पत्र प्रदान गर्नु पर्ने ।	विभाग/ सम्बन्धित संरक्षित क्षेत्र/ म.क्षे.व्य.समिति	कार्य शुरू भएको ।
७	संरक्षित क्षेत्रभित्र संचालन हुने कार्यक्रमहरू मध्यवर्ती क्षेत्र व्यवस्थापन समितिसंग समन्वय गरी सञ्चालन हुनु पर्ने ।	सम्बन्धित संरक्षित क्षेत्र/ म.क्षे.व्य.समिति	सरोकारवालाहरूसंग समन्वय भई रहेको ।
८	कार्यान्वयन हुन बाँकी रहेका विगत बैठकका निर्णयहरू यथाशीघ्र कार्यान्वयन हुनु पर्ने ।	विभाग/ सम्बन्धित संरक्षित क्षेत्र/ म.क्षे.व्य.समिति	पहल भई रहेको ।
९	संरक्षित क्षेत्रमा संचालन हुने विभिन्न कार्यक्रमहरूको केन्द्रिस्तरबाट नियमित संयुक्त अनुगमन हुनु पर्ने ।	मन्त्रालय/विभाग	भई रहेको ।
१०	मध्यवर्ती क्षेत्र अन्तर्गतका सार्वजनिक जग्गा एवं वन क्षेत्रहरूमा मुक्त कमैया, सुकुम्वासी, बाढी पीडित आदिका नाममा बसोबास एवं पुर्नवासको लागि जग्गा उपलब्ध नगराउन सम्बन्धित निकायलाई अनुरोध गर्ने ।	विभाग, सम्बन्धित संरक्षित क्षेत्र/म.क्षे.व्य.समिति	पहल भई रहेको ।
११	मध्यवर्ती क्षेत्रमा रहेका सामुदायिक वनहरूको व्यवस्थापन (संरक्षण सम्बद्धन एवं सदुपयोग) को लागि मध्यवर्ती सामुदायिक वन व्यवस्थापन निर्देशिका तयार गर्नुपर्ने ।	विभाग, सम्बन्धित संरक्षित क्षेत्र/ म.क्षे.व्य.समिति	खेस्ता तयार भई छलफलको क्रममा रहेको ।

२९ औं वार्डन सेमिनार तथा ११ औं मध्यवर्ती क्षेत्र व्यवस्थापन समिति बैठकका संकल्पहरू (Resolutions)

१. विभाग तथा अन्तर्गतका कार्यालयहरूको प्रस्तावित 'संगठन तथा व्यवस्थापन' योजना अविलम्ब स्वीकृत हुनुपर्ने । (व्यवस्थापन शाखा र प्रशासन शाखा)
२. राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण ऐन २०२९ को दफा २५ क अनुसार सम्बन्धित निकुञ्ज/आरक्षको मध्यवर्ती क्षेत्रलाई उपलब्ध गराउनु पर्ने रकम निकासा नियमित हुनुपर्ने । (योजना शाखा, आर्थिक प्रशासन शाखा, मक्षेत्र. समितिका अध्यक्ष)
३. नेपालमा पाईने वन्यजन्तुको वंशाणु (Gene) वैक स्थापना गर्ने पहल गर्ने । (इकोलोजी शाखा)
४. वन्यजन्तुका कारणले उत्पन्न समुदाय र संरक्षित क्षेत्र वीचको द्वन्द्व न्यूनिकरण गर्ने छुट्टै (मानव वन्यजन्तु द्वन्द्व न्यूनिकरण कोष) कोषको स्थापना गरी संचालन गर्न आवश्यक व्यवस्था मिलाउने । (व्यवस्थापन शाखा र आर्थिक प्रशासन शाखा)
५. परिवर्तित सन्दर्भमा संरक्षित क्षेत्रहरूको प्रभावकारी व्यवस्थापनका लागि सो संग सम्बन्धित ऐन, नियम निर्देशिका समयानुकूल परिमार्जन एवं संशोधनको लागि आवश्यक पहल गर्ने । साथै बाँके राष्ट्रिय निकुञ्जको छुट्टै नियमावली तयार नहुंदासम्म बर्दिया राष्ट्रिय निकुञ्ज नियमावली प्रयोग गर्ने व्यवस्थाका लागि वन तथा भू संरक्षण मन्त्रालयमा अनुरोध गर्ने । (व्यवस्थापन शाखा)
६. संरक्षित क्षेत्रका कर्मचारीहरूले अत्यन्तौ जोखिमयुक्त अवस्थामा राज्यलाई सेवा दिनु पर्ने भएको हुंदा कार्यरत कर्मचारी र निजका परिवारलाई आवश्यक सहयोग गर्न विभागमा "संरक्षित क्षेत्र कर्मचारी कल्याण कोष"
७. स्थापना गर्ने । पर्सा व.ज.आ. र चितवन रा.नि.मा भएको कोषको सदुपयोग गर्न विभागले आवश्यक व्यवस्था मिलाउने । (व्यवस्थापन शाखा)
८. विभिन्न निकुञ्ज/आरक्षहरूमा भण्डारण गरी राखिएका आखेटोपहारहरूको आवश्यक प्रकृया पुरा गरी उचित व्यवस्थापन गर्ने (व्यवस्थापन, इकोलोजी शाखा)
९. संरक्षित क्षेत्रबाट उपलब्ध हुने वातावरणीय तथा अन्य सेवाहरूको आंकलन र अध्ययन गरी त्यस्ता सेवा उपयोग गरे वापत प्राप्त हने शुल्क सम्बन्धित संरक्षित क्षेत्र व्यवस्थापनमा खर्च गर्ने व्यवस्थाको लागि व्यवसायिक योजना (Business Plan) बनाएर लागू गर्ने । साथै संरक्षित क्षेत्रहरूको सेवा प्रयोग गरी प्राप्त हुने लाभलाई कानुनी रूपमा संस्थागत गर्न आवश्यक व्यवस्था मिलाउने । व्यवसायिक योजनाको Piloting आगामी आ.ब. मा शिवपुरी नागार्जुन राष्ट्रिय निकुञ्जमा शुरूवात गर्ने । (इकोलोजी र व्यवस्थापन शाखा)
१०. राष्ट्रिय निकुञ्ज विभाग र अन्तर्गतका कार्यालयहरूमा कार्यरत मानव श्रोत व्यवस्थापन र विकासमा महानिर्देशकलाई आवश्यक सहयोग गर्न विभागमा व्यवस्थापकिय समिति बनाई कार्यान्वयन गर्ने । (योजना शाखा)
११. संरक्षित क्षेत्रको वातावरणमा प्रतिकूल प्रभाव नपार्ने गरी पर्यापर्यटन कार्यक्रम मार्फत रोजगारी एवं आय आर्जन बढ़ि गर्न होमस्टे लगायत अन्य व्यवस्थित पर्यटकीय गतिविधि संचालन गर्न सरोकारवाला निकायहरूसंग समन्वय गरी आवश्यक पूर्वाधार निर्माण, प्रचार प्रसार तथा अन्य कार्यक्रमहरू संचालन गर्ने । (व्यवस्थापन र इकोलोजी शाखा)
१२. संरक्षित क्षेत्रहरूमा भएका व्यवस्थापकिय एवं संरक्षणका कार्यहरूको नियमित रूपमा केन्द्रीयस्तर र स्थानीयस्तरमा अनुगमन गर्ने । (योजना र व्यवस्थापन शाखा)

१२. विभिन्न निकुञ्ज आरक्षहरूमा निर्माण भएका र निर्माण हुने भौतिक संरचनाहरूलाई एकरूपता कायम गर्दै मर्मत संभार एवं निर्माण गर्नु पर्ने स्थानहरूको पहिचान, नक्सांकन तथा लागत अनुमान तयार गर्न रा.नि.विभाग र रा.नि.तथा व.ज.आ.नि.को संयुक्त टोलीबाट स्थलगत अध्ययन गरी ५ वर्ष योजना तयार गर्ने । (रा.नि.तथा व.ज.आ.निर्देशनालय र योजना शाखा)
१३. मकालु वर्तुण रा.नि. र ढोरपाटन शिकार आरक्षको सुरक्षाको लागि नेपाली सेना अविलम्ब खटाउने व्यवस्था मिलाउने । (रा.नि.तथा व.ज.आ.निर्देशनालय)
१४. आ.ब. २०७०।७। मा चितवन रा.नि.बाट बर्दिया रा.नि.मा गैडा स्थानान्तरण गर्ने व्यवस्था मिलाउने । (इकोलोजी)
१५. निकुञ्ज/आरक्षहरूको संरक्षण कार्यलाई अभ्र प्रभावकारी वनाउन प्रत्येक निकुञ्ज आरक्षमा कम्तिमा १-१ सुरक्षा पोष्ट अविलम्ब थप गर्ने व्यवस्था मिलाउने । (रा.नि.तथा व.ज.आ. निर्देशनालय)
१६. विभिन्न सुरक्षा निकायहरूबाट हुने अभ्यास, तालीम, फाइरिंड जस्ता राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण ऐन २०२९ ले निषेधित गरेका कार्य संरक्षित क्षेत्रभित्र नगर्न नगराउन सम्बन्धित निकायलाई अनुरोध गर्ने । (रा.नि.तथा व.ज.आ. नि.)
१७. निकुञ्ज तथा आरक्ष सुरक्षार्थ खटिएका नेपाली सेनालाई निर्धारित संरक्षित क्षेत्र बाहिरका अन्य जिम्मेवारीमा परिचालन नगर्ने व्यवस्थाका लागि अनुरोध गर्ने । (रा.नि.तथा व.ज.आ. नि.)
१८. निकुञ्ज आरक्षमा खटिई कम्तिमा २ वर्ष (७३० दिन) सम्म वन, वन्यजन्तु र प्राकृतिक सम्पदा संरक्षणका लागि जोखिम उठाएर ज्यूज्यानको पर्वाह नगरी कठोर मेहनतसाथ संरक्षण सेवा गरे वापत निकुञ्ज प्रशासन र नेपाली सेनाका संरक्षणकर्मीहरूको हौसला र मनोवल उठाउन तथा संरक्षणमा समर्पणको कदर स्वरूप प्रकृति संरक्षण पदकबाट सम्मानित गर्ने व्यवस्थाका लागि आवश्यक पहल गर्ने ।(व्यवस्थापन)
१९. ३० औ वार्डन सेमिनार तथा मध्यवर्ती क्षेत्र व्यवस्थापन समितिका अध्यक्षहरूको १२ औ वैठक कंचनजंघा/मकालु वर्तुण/अपिनाम्पा मध्य कुनै १ स्थानमा गर्ने । (व्यवस्थापन र इकोलोजी शाखा)
२०. नेपालमा सरकारी, निजी वा संघ संस्था मार्फत व्यवस्थापन गर्नका लागि हाल संचालनमा रहेका र पछि स्थापना हुने चिडियाखाना समेतलाई व्यवस्थित बनाउन चिडियाखाना सम्बन्धी नीति तयार गर्ने ।
२१. २९ औ वार्डन सेमिनार सम्पन्न गर्न आवश्यक सहयोग गर्ने संघ, संस्था, सहभागीज्यूहरू र आयोजक शिवपुरी नागार्जुन राष्ट्रिय निकुञ्ज कार्यालय परिवारलाई धन्यवाद ज्ञापन गर्दछ ।

श्रोतः- रा.नि. तथा व.ज.सं. विभाग, हरिभद्र अचार्य, व्यवस्थापन शाखा २०७०

आर्थिक वर्ष २०६९/२०७० का मूख्य मूख्य उपलब्धीहरू

- राजस्वमा वृद्धि ४७
- जनशक्ति विकास ४७
- मानव वन्यजन्तु द्वन्द्व न्यूनीकरण ४७
- वन्यजन्तु संरक्षण तथा चोरी शिकार नियन्त्रण ४७

राजस्वमा वृद्धि

नेपालका संरक्षित क्षेत्रहरूमा विदेशी पर्यटकहरूको आगमन बढ्दै गएको छ । आ.व. २०४९/५० मा नेपालका संरक्षित क्षेत्रहरूमा भ्रमण गर्ने कुल पर्यटक संख्या ८०,५८२ भएकोमा प्रत्येक वर्ष ऋसिक रूपमा वृद्धि हुँदै आर्थिक वर्ष २०६९/०७० मा कुल पर्यटक संख्या ३९०६९० पुगेको छ (अनुसूचि ४क ४ख) । यसरी राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा आरक्ष क्षेत्रहरूमा पर्यटकहरूको संख्या क्रमशः बढ्दै जानुबाट संरक्षित क्षेत्रहरू लोकप्रिय हुँदै गएको स्पष्ट हुन्छ । यसले गर्दा यस आ.व. मा ने.रु. ४७,०६,३८,८९८०० राजस्व आम्दानी भएको छ । (अनुसूचि ५) । यसै गरी, ढोरपाटन शिकार आरक्षमा सालबसाली शिकार व्यवस्थापन गर्ने सिलसिलामा नाउरको शिकार अनुमति दिने परम्परागत प्रथा हटाई गत आ.व. देखि प्रतिस्पर्धा गराउने गरिएको छ । यस व्यवस्थाबाट यस आ.व.मा रु. ४८,८४,६००१०० राजस्व आम्दानी भएको छ (अनुसूची ६) ।

जनशक्ति विकास

राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभाग अन्तरगतका संरक्षित क्षेत्रहरूमा दशौं वर्षदेखि रिक्त रहेको गेमस्काउट १६३ र हातीसारका माउत ३७ गरी जम्मा २०० कर्मचारीहरूको दरबन्दी लोकसेवा आयोगसँग समन्वय गरी रीक्त पदमा स्थायी पदपूर्ति गरिएको छ । यी रीक्त दरबन्दिहरूको पदपूर्ति हुँदा जैविक विविधता संरक्षण तथा व्यवस्थापन कार्यहरू संचालन गर्न सरल हुन पुगेको छ ।

मानव वन्यजन्तु द्वन्द्व न्यूनीकरण

मुख्यतः जनसंख्या वृद्धिका कारण निकुञ्ज तथा आरक्ष बाहिरका प्राकृतिक स्रोतको अवस्थामा हास हुन गई काठ, दाउरा, घाँसपात आदि दैनिक उपभोग्य वस्तुहरूको कमी हुँदै गएको छ । फलस्वरूप ती वस्तुका लागि स्थानीय बासिन्दाहरू निकुञ्ज तथा आरक्षहरूमा प्रवेश गर्ने क्रम पनि बढ्दो छ । त्यस्तै, वन्यजन्तुहरू पनि उनीहरूको वासस्थान विनाश भएको कारणबाट आहाराको

खोजीमा निकुञ्ज/आरक्ष वरिपरिका बासिन्दाहरूको खेतबारीमा जाने गर्दछन् । द्वन्द्व न्यूनीकरणका लागि मध्यवर्ती क्षेत्रमा तारवार निर्माण, मचान निर्माण, गेमप्रुफ फेन्स (मेसजाली), तोष खन्ने लगायतका कार्यहरू गर्दा गर्दै पनि वन्यजन्तुबाट बालीनाली तथा मानवीय क्षति हुने गर्दछ । यस विभागमा प्राप्त विवरण अनुसार यस आ.व. २०६९/०७० मा संरक्षित क्षेत्रहरूमा हातीबाट ४ जना, गैडाबाट ५, बाघबाट ५, भालुबाट १ र वंदेलबाट १ जना मानिसको मृत्यु भएको छ (अनुसूची ६) । यसरी मानवीय क्षति भएको अवस्थामा मृतकका परिवारलाई राहतस्वरूप रु. १,५०,०००- र घाइते भएको अवस्थामा रु. ५०,०००- सम्म नेपाल सरकारबाट वितरण गर्ने गरिएकोमा सो मा वृद्धि गरि मृतकका परिवारलाई राहतमा वृद्धि गरी ३,००,०००१०० पुऱ्याइएको छ भने अन्न वालीनाली क्षति, पशुधन क्षति, बालीनाली क्षतिको हकमा पनि रु. १०,०००-सम्म क्षतिपूर्ति दिने व्यवस्था मिलाइएको छ ।

यसरी यस आ.व.मा राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभाग मार्फत विभिन्न संरक्षित क्षेत्र र जिल्ला वन कार्यालयहरूमा राहत वितरणका लागि रु. १,३०,००,०००१०० निकासा भई वितरण भएको थियो ।

वन्यजन्तु संरक्षण तथा चोरी शिकार नियन्त्रण

एकसिंगे गैडा, पाटेबाघ, कस्तूरी मृग, हिँड चितुवा जस्ता दुर्लभ वन्यजन्तुलाई चोरी शिकारीबाट जोगाउनु चुनौतीपूर्ण बनेको छ । विद्यमान क्षमता र उपलब्ध साधनस्रोतको अधिकतम उपयोग गरी दुर्लभ वन्यजन्तुको चोरी शिकार नियन्त्रण गर्न वर्षभरि नै विभिन्न संरक्षित क्षेत्रहरूमा विशेष व्यवस्था मिलाइएको थियो । वन विभाग, नेपाली सेना, नेपाल प्रहरी, डल्लु-डल्लुएफ. नेपाल, राष्ट्रिय प्रकृति संरक्षण कोष, भन्सार लगायत सम्पूर्ण सरोकारवाला संघ संरक्षणहरूको सहकार्यबाट यस आर्थिक वर्षमा चोरी शिकार नियन्त्रणमा उल्लेखनीय सफलता

प्राप्त भएको छ । यस आर्थिक वर्षमा एउटा मात्र एकसिंगे गैडाको चोरी शिकारबाट मृत्यु भएको छ । यस आ.व. २०६१०७० मा चितवन राष्ट्रिय निकुञ्जबाट गैडामारी खाग विक्री व्यवसायमा कैद तथा जरिवाना ठेकिएका सर्वाधिक खोजीमा रहेका फरार अभियुक्तहरू मध्ये पदमवहादुर प्रजा, गोपी चौधरी भन्ने गोपी महतो र निमा तामाड भन्ने निमा थिङ्गलाई पक्राउ गरी ठेकिए वमोजिमको कैद सजाय भुक्तानी गर्नका लागि र मुद्दा दायर भई प्रतिवादी कायम रहेका फरार अभियुक्तहरू जिल्ला चितवन कोराक ९ बस्ने रांगे भन्ने दिप वहादुर प्रजा, ऐ.ऐ. सिद्धि ३ बस्ने सागर प्रजा र जिल्ला काठमाडौं इंचगु नारायण ८ बस्ने पेमा गुरुङ सहितलाई विभिन्न स्थानबाट पक्राउ गरी कानूनी कारवाहीको सिलसिलामा थुनामा राख्न कारागार कार्यालय, चितवन पठाइएको छ ।

संरक्षण क्षेत्रको व्यवस्थापनमा स्थानीय बासिन्दाको उल्लेख्य सहभागितामार्फत संरक्षण र विकास कार्यमा पर्याप्त प्रगति हासिल गर्न सकिएको छ ।

वन्यजन्तुको चोरी शिकार तथा अवैध व्यापार नियन्त्रणका लागि राष्ट्रिय स्तरमा उच्च तहदेखि फिल्डस्तरसम्म समन्वयात्मक संरचनाहरूको निर्माण र कार्यान्वयन भइरहेको छ ।

यसरी वन्यजन्तुसंग सम्बन्धित अपराध नियन्त्रण गर्नमा यस विभागको नेतृत्वदायी भूमिकाका साथै अन्तर्गतका संरक्षित क्षेत्र, स्थानीय प्रशासन, निकुञ्ज सुरक्षार्थ तैनाथ नेपाली सेना, जिल्लास्तरीय वन्यजन्तु अपराध नियन्त्रण ईकाई, मध्यवर्ती क्षेत्रका समूह/समिति, नेपाल प्रहरी, केन्द्रिय अनुसन्धान व्यूरो, डल्लु.डल्लु.एफ. नेपाल, राष्ट्रिय प्रकृति संरक्षण कोष, आई.यू.सि.एन. जस्ता विभिन्न संरक्षण सरोकारवाला निकायहरू, राजनैतिक दल, पर्यटन व्यवसायी, संचार माध्यम, नागरिक समाज, समुदायमा आधारित चोरी शिकार नियन्त्रण युवा जागरण अभियान, राष्ट्रिय र अन्तरराष्ट्रिय समुदायको प्रत्यक्ष र अप्रत्यक्ष सहयोग र साथ रहेको छ । जसको फलस्वरूप यस आ.व.मा वन्यजन्तु चोरी शिकारमा संलग्नमाथि गरिएको कारवाहीको विवरण अनुसूची उल्लेख भएको छ ।

वन्यजन्तुको अनुगमन तथा गणना

Wildlife Monitoring and Census

बाह्यसिंगा गणना २०१३ ५०

बाघ गणना २०१३ ५०

जंगली हात्तीमा रेडियो कलर ५१

वन्यजन्तुको अनुगमन तथा गणना

यस आर्थिक वर्षमा यस विभाग अन्तर्गतका संरक्षित क्षेत्रहरूमा विगत वर्षहरूमा भैं वन्यजन्तुको अवस्था पता लगाउने उद्देश्यले बाघ, बाह्सिंघा, डल्फिन जस्ता वन्यजन्तुहरूको अध्ययन, अनुगमन तथा गणना सम्पन्न गरिएको थियो । त्यस अनुसार भएका कार्यहरू निम्नलिखित छन् :

बाह्सिंघा गणना २०१३ सम्पन्न

हाल नेपालमा बाह्सिंघाको जम्मा संख्या २२७५ रहेको छ । जसमध्ये शुक्लाफाँटा वन्यजन्तु आरक्षमा २,१७० र बर्दिया राष्ट्रिय निकुञ्जमा १०५ बाह्सिंघाहरू गणना गरिएको छ । शुक्लाफाँटा वन्यजन्तु आरक्षमा वन्यजन्तु सप्ताह, २०७० का अवसरमा स्थानीय बासिन्दा, सुरक्षाकर्मी, मध्यवर्ती क्षेत्र व्यवस्थापन समिति, आरक्ष कर्मचारी समेतको संयुक्त टोलिले प्रत्यक्ष गणना विधिद्वारा बाह्सिंघा गणना कार्य सम्पन्न भएको छ । त्यहाँ २,१७० बाह्सिंघा गणना गरिएको थियो । बर्दिया राष्ट्रिय निकुञ्जमा पनि २०६९ जेठमा बाह्सिंघा अनुगमन सम्पन्न भएको थियो । उक्त गणनाबाट बाह्सिंघाको दोस्रो प्राकृतिक वासस्थानका रूपमा रहेको गेरुवा नदी तटीय क्षेत्रमा १०५ बाह्सिंघा भएको निषकर्स निकालेका थियो । तीमध्ये भाले १५, वयस्क पोथी ६०, अर्ध वयस्क ८ र बच्चा २१ पाइएका थिए ।

बाघ गणना २०१३ सम्पन्न

राष्ट्रिय बाघ संरक्षण समितिको तेश्रो वैठकले दिएको निर्देशानुसार राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभागको संयोजकत्वमा वन विभाग, राष्ट्रिय प्रकृति संरक्षण कोष र डल्लु डल्लु एफ नेपालद्वारा २०६९ साल माघ २३ देखि २०७० जेष्ठ २२ सम्म नेपालमा बाघ र बाघको आहारा प्रजातिको सर्वेक्षण कार्य सम्पन्न गरिएको थियो ।

हालै गरिएको सर्वेक्षणबाट नेपालमा कूल बाघको संख्या १९८ (१६३-२३५) रहेको अनुमान गरिएको छ । जस अनुसार चितवन राष्ट्रिय निकुञ्ज, मध्यवर्ती

क्षेत्र र आसपासका वन क्षेत्रमा औसत पाटे बाघको संख्या १२० (९८-१३९) र आहारा प्रजातिको घनत्व ७३.६३ प्रति वर्ग कि.मि. पाइएको छ । पर्सा वन्यजन्तु आरक्ष, मध्यवर्ती क्षेत्र तथा आसपासका वन क्षेत्रमा पाटे बाघको संख्या ७ (४-१३) र आहारा प्रजातिको घनत्व २५.१३ प्रति वर्ग कि.मि. पाइएको छ भने बाँके राष्ट्रिय निकुञ्ज, मध्यवर्ती क्षेत्र र आसपासका वन क्षेत्रमा औसत पाटे बाघको संख्या ४ (३-७) र आहारा प्रजातिको घनत्व १०.२७ प्रति वर्ग कि.मि. पाइएको छ । वर्दिया राष्ट्रिय निकुञ्ज, मध्यवर्ती क्षेत्र र आसपासका वन क्षेत्रमा औसत पाटे बाघको संख्या ५० (४५-७५) र आहारा प्रजातिको घनत्व १२.६० प्रति वर्ग कि.मि. पाइएको छ भने शुक्लाफाँटा वन्यजन्तु आरक्ष, मध्यवर्ती क्षेत्र र आसपासका वन क्षेत्रमा औसत पाटे बाघको संख्या १७ (१३-२१) र आहारा प्रजातिको घनत्व ७८.६२ प्रति वर्ग कि.मि. पाइएको छ ।

विगतको अनुभव र बाघ गणना प्रविधिलाई थप परिमार्जित गरी यस वर्ष तराईका बाघ पाइने संरक्षित क्षेत्र, मध्यवर्ती क्षेत्र, जैविक मार्ग र आसपासका वन क्षेत्रहरूमा एकै पटक एउटै विधिबाट बाघ र बाघका आहारा प्रजातिको गणना गरिएको थियो । बाघ गणना कार्य क्यामरा ट्रयापिड प्रविधिबाट गरिएको थियो भने बाघको आहारा प्रजातिको सर्वेक्षण लाइन द्रान्जेक्ट विधिबाट गरिएको थियो ।

उक्त बाघ सर्वेक्षणको लागि नेपाल सरकार, राष्ट्रिय निकुञ्ज, आरक्ष र जिल्ला वन कार्यालयका कर्मचारीहरू, राष्ट्रिय प्रकृति संरक्षण कोषका प्राविधिकहरू, डब्ल्यू.डब्ल्यू.एफ. नेपालका कर्मचारीहरू, संरक्षित क्षेत्रमा खटिएका नेपाली सेना, मध्यवर्ती क्षेत्र तथा सामुदायिक वनका उपभोक्ताहरू, प्रकृति पथ प्रदर्शकहरू, आई.टि.एन.सी. र विश्वविद्यालयका विद्यार्थीहरू गरी २६८ जनाले जम्मा १७६२८ श्रमदिन खर्चेका थिए । यस कार्यका लागि राष्ट्रिय प्रकृति संरक्षण कोष, डब्ल्यू.डब्ल्यू.एफ. नेपाल यूएस.एड हरियो वन कार्यक्रमको आर्थिक सहयोगमा क्यामेरा लगायतका उपकरण खरिदसमेत लागि करीव ३ करोड ५० लाख रुपैया खर्च भएको थियो ।

उपरोक्त कार्य संचालन गर्न केन्द्रियस्तरमा सल्लाहकार समिति, विज्ञहरू संलग्न प्राविधिक समिति गठन गरिएको थियो । यसै गरी फिल्डस्तरमा सम्बन्धित संरक्षित क्षेत्रका प्रमुख संरक्षण अधिकृतको संयोजकत्वमा कार्यान्वयन समिति गठन गरी कार्य सम्पन्न गरिएको थियो ।

नेपालमा हरेक ४ वर्षमा बाघ गणना गर्ने नीति अवलम्बन गर्दै आएको छ । यस भन्दा अगाडि बाघको राष्ट्रियस्तरको गणना अनुसार २०६५ सालमा सार्वजनिक गरिएको तथ्यांक अनुसार नेपा(लमा १२१ (१००-१११) वटा वयस्क बाघहरू रहेको थियो ।

यस पछि २०६८ मंसिर २३ देखि २०६८ माघ १६ सम्म शुक्लाफाँटा वन्यजन्तु आरक्षमा क्यामरा ट्रैपिड प्रविधिबाट बाघ अनुगमन गरिएको थियो । त्यस अनुसार वयस्क भाले ३, वयस्क पोथी ६, भालेपोथी थाहा नभएको १ गरी जम्मा १० बाघ र २ बच्चा पाइएका थिए । यसै गरी वर्दिया राष्ट्रिय निकुञ्जमा २०६८ फाल्गुन १८ देखि २०६९ वैशाख २६ सम्म संचालन भएको क्यामेरा ट्रैपिड प्रविधिबाट गरिएको बाघ अनुमग्नको अन्तिम विश्लेषण अनुसार उक्त निकुञ्ज र खाता जैविक मार्गमा १५ वटा वयस्क भाले र २२ वटा वयस्क पोथी गरी ३७ वटा वयस्क बाघ भएको निर्कोल गरिएको थियो ।

यसरी आ.व. २०६९।०७० मा सम्पन्न अनुगमन तथा गणनाबाट प्राप्त नतिजा अनुसार नेपालमा गैङडाको संख्या ५३४ पुगेको छ भने बाघको संख्या १९८ पुगेको छ । यस्तै बाह्रसिंगा २१७०, कृष्णसारको संख्या २९६ अर्नाको संख्या २५९ पुगेको छ । यसरी यस आर्थिक वर्षमा विभिन्न वन्यजन्तुको संख्या वृद्धि भएको विभिन्न अनुसन्धान तथा गणनाबाट देखिएको छ (अनुसूची ९) ।

जंगली हातीमा रेडियो कलर

चितवन राष्ट्रिय निकुञ्जको मध्यवर्ती क्षेत्र अन्तर्गत पर्सा जिल्लाको निर्मलवर्स्ती र ठोरी तथा चितवन जिल्लाको गर्दा, कल्याणपुर, बघौडा, अयोध्यापुरीमा पुच्छर लिडे भएको गोविन्द र ध्रुव नाम दिइएको हाती, उक्त निकुञ्जको पूर्वी सेक्टर अन्तर्गत सुनाचुरी, सौराहा, खोरसोर क्षेत्रमा रोनाल्डो नामक भाले जंगली हाती लगायत अन्य ११ वटासम्मको समूहमा रहेको हातीहरू मानव वस्तीमा प्रवेश गरी मानवीय क्षति, पशुधन र घरगोठ, खेतीवाली नोक्सानी गरी क्षति पुऱ्याएकोले स्थानीय प्रशासन, निकुञ्जमा तैनाथ नेपाली सेनाको नन्दाबक्स गण, निकुञ्जका निजामती कर्मचारी, नेपाल प्रहरी, सशस्त्र प्रहरीर स्थानीय समुदायको सहकार्य र समन्वयमा संयुक्त गर्ती गरी जंगली हातीलाई जंगलतर्फ धपाउने कार्य हुँदै आएकोमा ध्रुव नामक जंगली हाती मानव वस्तीमा प्रवेश गरी आक्रमण गर्दा २०६९ आश्विनबाट कार्तिक २९ गतेसम्ममा ३ जनाको मृत्यु भएको थियो । मानिसको आवाज सुन्ने वित्तिकै मानिसतर्फ आउने, आगोको रँको बालेर उज्यालो देखाएमा सोही तर्फ आई मानिसलाई नै लक्षित गरी आक्रमण गर्ने गरेकोले हाती नियन्त्रणको लागि गठित निकुञ्जको वरिष्ठ पशु चिकित्सक सहितको प्रावधिक टोलीले २०६९ मंसिर ६ गते विहान २ बजे निकुञ्जको वनकट्टा पोष्ट नजिकमा उक्त ध्रुव नामको जंगली हातीलाई डार्ट गरी दुवै दाहा काटेर जर्मनी कम्पनीको भेकट्रोनिक जिपि.एस. रेडियो कोलार हातीको घाटीमा जडान गरी छोडिएको थियो । हातीको लोकेशन केही समय पत्ता लाग्न सकेको थिएन । रेडियोकलर जडान

गरी छाडिउको करिव २६ दिन पछि २०६९ पौष १ गते विहान/राती १.१५ वजेपछि गर्दी गा.वि.स. वडा नं. ९ पाण्डवनगर स्थित गाँउमा आई मानिसको घर मा सुती रहेका बुद्धिराम बोटे र निजकै श्रीमति भरली वोटेलाई आक्रमण गरेको र भण्डारन गरी राखेको धान समेत खाएको थियो । २०६९ पौष १ गते हात्तीमा जडान गरिएको रेडियोकलरको डाटा डाउनलोड गरी नक्सामा हेर्दा उक्त हात्ती बारा, पर्सा जिल्ला र भारततर्फ समेत प्रवेश गरेको पाइएको थियो । २०६९ मंसिर ११ र १३ गते उक्त हात्ती वारामा हात्तीको वारामा देखिएको र सो समयमा वारामा हात्तीको

आक्रमणबाट ४ जना मानिसको मृत्यु भएको, २०६९ मंसिर २३ गते नेपाल-भारतको सिमाना देखिएको, सो समयमा पनि त्यस क्षेत्रमा भारतीयमूलका २ जना मानिस मारिएको ख्वर प्राप्त भएको र उक्त समयमा ध्रुव हात्ती सोही क्षेत्रमा रहेको देखिएकोले त्यसै क्षेत्रमा मान्छे मार्ने हात्ती पनि ध्रुव नै हो भन्ने अनुमान गरिएको थियो । रेडियोकलरको डाटा अनुसार ध्रुव हात्तीले एक दिनमा हवाई दुरी ४६ कि.मि. को जमिनमा हुन आउने दुरी करिव ७० कि.मि. हिँडेको पाइएको छ ।

आ.ब. २०६९/०७० मा सम्पन्न बैठक तथा मूख्य तालिम

राष्ट्रिय बाघ संरक्षण समितिको तेश्रो बैठक ५४

वन्यजन्तु अपराध नियन्त्रण इकाईको चौथो बैठक ५४

वन्यजन्तु अपराध नियन्त्रण इकाईको पाँचौ बैठक ५५

वन्यजन्तु अपराध सम्बन्धी अन्तरराष्ट्रिय तालीम ५५

विविध तालीम ५६

राष्ट्रिय बाघ संरक्षण समितिको तेश्रो वैठक सम्पन्न :

नेपाल सरकार (मं.प.) को मिति २०६७ जेष्ठ २ को निर्णयानुसार बाघ संरक्षणको लागि विद्यमान कानूनी व्यवस्थामा सुदृढिकरण, चोरी शिकार र अवैध व्यापार नियन्त्रण गरी बाघ लोप हुनबाट बचाई बाघको संरक्षण सम्बन्धी विषयमा नेपाल सरकारलाई नीतिगत मार्गदर्शन र राय सल्लाह दिन तथा विभिन्न निकायहरू बीच समन्वय समेत गर्नका लागि सम्माननीय प्रधानमन्त्रीज्यूको अध्यक्षतामा गठित “राष्ट्रिय बाघ संरक्षण समिति, नेपाल” को तेश्रो वैठक सम्पन्न भएको छ ।

उक्त वैठकमा बाघ पाइने सम्पूर्ण क्षेत्रहरूमा एकैपटक बाघ गणना गर्नको लागि वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालयलाई निर्देशन दिने, वन्यजन्तुबाट हुने मानवीय मृत्युमा हाल दिइदै आएको राहत रकममा वृद्धि गर्ने, वन्यजन्तु अपराधहरूलाई एकीकृत रूपमा नियन्त्रण गर्न नेपाल प्रहरीमा चाहिने थप संरचना/संगठनको गृहकार्य अगाडि वढाउन गृह मन्त्रालयलाई निर्देशन दिने, राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभागको प्रस्तावित संरचनालाई यथाशीघ्र निर्णय प्रक्रियामा लैजान सम्बन्धित निकायहरूलाई निर्देशन दिने लगायतका विषयमा निर्णयहरू भएको थियो ।

वैठकको अध्यक्षता गर्नु भएका सम्माननीय प्रधानमन्त्री डा. बाबुराम भट्टराईज्यूले वैठकमा भएका निर्णयहरूले नेपालको बाघ, गैडा लगायत समग्र जैविक विविधता संरक्षणमा दीर्घकालिन महत्व राख्ने भएको हुँदा यी निर्णयहरूलाई यथाशीघ्र कार्यान्वयन गर्न वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालयलाई निर्देशन दिनु भएको थियो ।

वन्यजन्तु अपराध नियन्त्रण इकाईको चौथो वैठक सम्पन्न :

केन्द्रियस्तरको वन्यजन्तु अपराध नियन्त्रण इकाईका संयोजक एवं महानिर्देशक, राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभागका तत्कालिन महानिर्देशक

श्री कृष्ण प्रसाद आचार्यको अध्यक्षतामा २०६९ भाद्र १८ गते उक्त इकाईको चौथो वैठक सम्पन्न भएको थियो ।

उक्त वैठकमा संगठित रूपमा हुने गरेको वन्यजन्तु र वनस्पतिको चोरी शिकार र अवैध व्यापार नियन्त्रणको लागि अपनाउनु पर्ने रणनीति, नेपालमा वन्यजन्तु र वनस्पतिको चोरी शिकार र अवैध व्यापार नियन्त्रणका कार्यहरूको तर्जुमाको वारेमा छलफल हुनुको साथै उक्त वैठकमा तेश्रो बैठकले गरेका १० वटा निर्णयहरूको प्रगतिको समिक्षा राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभागका तत्कालिन महानिर्देशक एवं केन्द्रीयस्तरको वन्यजन्तु अपराध नियन्त्रण इकाईका संयोजकज्यूबाट प्रस्तुती भयो । साथै तेश्रो बैठक पश्चात भए गरेका क्रियाकलाप र उपलब्धीहरूका वारेमा भन्सार विभाग, नेपाली सेना, नेपाल प्रहरी, राष्ट्रिय अनुसन्धान विभाग, शासस्त्र प्रहरी, राष्ट्रिय प्रकृति कोष र विश्व वन्यजन्तु कोषका तर्फबाट प्रस्तुती तथा आ-आफ्ना भनाईहरू राख्नु भएको थियो । उक्त वैठकमा वन्यजन्तु र वनस्पतिको अवैध व्यापार नियन्त्रण रणनीतिको अंग्रेजी भर्सनमा (*English Version*) सबै सदस्य संघ संस्थाहरूलाई पठाउर्ने र त्यसलाई नेपालीमा रूपान्तरण (*Translation*) गरी सारांश प्रकाशित गर्ने र सबै निकायका फिल्ड तहका कर्मचारीहरूको क्षमता अभिवृद्धि (*Capacity Building*) का लागि स्वदेश तथा विदेशमा थप तालिम, गोष्ठी, अन्तर्राष्ट्रिय, अनुभव आदानप्रदान तथा छलफल

कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने निर्णय भएको थियो । सो वैठकमा केन्द्रीयस्तरको वन्यजन्तु अपराध नियन्त्रण इकाईको सचिवालयलाई व्यवस्थित गर्नका लागि सम्पर्क व्यक्ति (*Focal Person*) हरूको बैठकले निर्णय गरी यस इकाईमा अनुरोध गरे बमोजिम उक्त निर्णयहरू कार्यान्वयनका लागि राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभागबाट तदारुकताका साथ पहल गर्ने निर्णय पनि भएको थियो भने वन्यजन्तु र वनस्पतिको चोरी शिकार तथा अवैध व्यापारसँग सम्बन्धित फिल्डका सूचनाहरूको आदानप्रदान गर्न तयार पारिएको फारम (*Format*) लाई थपघट गरी सबै निकायहरूमा पठाउने विषयमा निर्णय गरिएको थियो ।

वन्यजन्तु अपराध नियन्त्रण इकाईको पाँचौ बैठक सम्पन्न

केन्द्रीयस्तरको वन्यजन्तु अपराध नियन्त्रण इकाईका संयोजक एवं राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभागका महानिर्देशक श्री मेघ वहादुर पाण्डेको अध्यक्षतामा २०६९ माघ १४ गते उक्त इकाईको पाँचौ वैठक सम्पन्न भएको छ ।

उक्त वैठकमा संगठित रूपमा हुने गरेको वन्यजन्तु र वनस्पतिको चोरी शिकार र अवैध व्यापार नियन्त्रणका लागि अपनाउनु पर्ने रणनीति, नेपालमा वन्यजन्तु र वनस्पतिको चोरी शिकार र अवैध व्यापार नियन्त्रणका कार्यहरूको तर्जुमाको वारेमा छलफल भएको थियो । उक्त वैठकमा नेपाल भरी घट्ने गरेका वन्यजन्तु अपराधहरूको सूचना तथ्य संकलन वन विभागले संरक्षित क्षेत्र वाहिरको र राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभागले संरक्षित क्षेत्र भित्र हुने तथ्य संकलन, सूचना अद्यावधिक गर्दै जाने । नेपालको सिमानामा वन्यजन्तु अपराध नियन्त्रणको लागि सुरक्षाका निकायसँग समन्वय गरी थप तदारुकताका साथ कार्य गर्नका लागि सशस्त्र प्रहरी बललाई विशेष अनुरोध गर्ने, वन्यजन्तु अपराध नियन्त्रणका लागि आर्थिक श्रोत जुटाउनका लागि सबै निकायले आ-आफ्नो क्षेत्रबाट पहल गर्ने, WCCB जिल्ला इकाई गठन गर्न बाँकी प्रस्तावित जिल्लाहरूमा इकाई

यथासक्य चाँडो गठन गर्ने लगायतका विषयहरूमा निर्णय भएको थियो ।

वन्यजन्तु अपराध सम्बन्धी अन्तरराष्ट्रिय तालिम सम्पन्न

२०६९ पौष २ गते प्रहरी महानिरीक्षक श्री कुवेर सिंह राणाले एक समारोहका बीच *Environmental Crime Information and Intelligence Management Course* विषयक तालीमको समुद्घाटन गर्नु भयो । उक्त अवसरमा वहाँले हालको परिपेक्षमा जैविक विविधता संरक्षण र चोरी शिकार नियन्त्रण कार्य नेपालमा मात्र नभई दक्षिण एशियामा मै चुनौतिपूर्ण भएको कुरा वताउनु भयो । उक्त अवसरमा उहाँले वन्यजन्तु अपराध न्यूनीकरणको लागि अन्तरदेशीय सहयोग र समन्वयको तड़कारो आवश्यकता रहेको वताउनु भयो ।

सोही अवसरमा वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालयका योजना महाशाखा प्रमुख श्री कृष्ण प्रसाद आचार्यले वन्यजन्तु अपराधमा अन्तरराष्ट्रिय स्तरमै संगठित रहेकोले सो को नियन्त्रणको लागि क्षेत्रीय सहयोगको आवश्यकता रहेको वताउनु भयो । त्यस्तै गरी यस विभागका *SAWEN Focal Person* डा. महेश्वर ढकालले दक्षिण एशियाली क्षेत्रमै दुर्लभ वन्जन्तुको चोरी शिकार र तिनको आखेटोपहारको ओसार पसार एक ठूलो समस्या रहेको वताउनु हुँदै सो को रोकथामको कार्य सम्बद्ध देशको सहयोग विना सम्भव नहुने वताउनु भयो ।

तालीम कार्यक्रमका प्रमुख सहजकर्ता *Mr. Richard Charrette* ले वन्यजन्तुको आखेटोपहार ओसार पसारमा संलग्न संगठित अपराधीलाई कानूनी दायरामा त्याउनको लागि सुराक्षा/सुराकी तथा अपराध सम्बन्धी सूचना र सम्बद्ध निकायको ठूलो भूमिका रहने वताउनु हुँदै अपराध नियन्त्रणको लागि सम्बद्ध निकाय बीच घनिष्ठ सम्बन्ध रहनु पर्छ भन्नु भयो ।

उक्त तालीमको कार्यक्रमको समापनको अवसरमा यस विभागका महानिर्देशक एवं दक्षिण एशियाली वन्यजन्तु कानून कार्यान्वयन सञ्जाल सचिवालयका

का Chief Enforcement Coordination श्री मेघ बहादुर पाण्डेले यस तालीमले दक्षिण एशियाली वन्यजन्तु कार्यान्वयन सम्बद्ध निकायमा तालीममा सिकेका सीपको प्रयोग गर्ने छन् भन्ने विश्वास व्यक्त गर्नु हुँदै दक्षिण एशियाली क्षेत्रमै दुर्लभ वन्यजन्तुको चोरी शिकार र तिनको आखेटोपहार ओसारमा न्यूनीकरण हुनेछ भन्ने आशा व्यक्त गर्नु भयो ।

५ दिनसम्म संचालित उक्त तालीममा नेपाल प्रहरी, भंसार विभाग, वन विभाग र राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभाग र अन्तर्गतका सम्बन्धित पदाधिकारीहरू र दक्षिण एशियाली देशको अतिरिक्त ११ देशका गरी २८ जनाको सहभागिता रहेको थियो । उक्त तालीम कार्यक्रम Interpol-National Coordination Bureau-Nepal Police, राष्ट्रिय प्रकृति संरक्षण कोष, डल्लु, डल्लु, एफ. नेपाल, DEFRA,

USAId र Smithsonian Institution संयुक्त तत्वावधानमा सम्पन्न भएको थियो ।

विविध तालीम :

यस विभाग र अन्तर्गत कार्यालयमा कार्यरत कर्मचारीहरूलाई क्षमता अभिवृद्धि तथा जनचेतना लागि वन्यजन्तु चोरी शिकार नियन्त्रण तालीम, संरक्षण क्षेत्र व्यवस्थापन तालिम, जि.आई.एस. तालीम, जलवायु परिवर्तन अन्तरक्रिया गोष्ठी, आगलागि नियन्त्रण तथा व्यवस्थापन तालिम, ईको कल्ब आवद्ध शिक्षक तालिम, वन्यजन्तु अनुगमन तालीम, साइटिस सम्बन्धी अभियुक्तिकरण तालीम जस्ता विविध तालीमहरू सम्पन्न भएका छन् । देश भरमा करीब २००० भन्दा बढी सहभागीहरूले उक्त तालिमहरूमा सहभागी भएका थिए ।

आ.व. ०६९/०७०मा सम्पन्न भएका दिवस समारोह

- (क) बाघ दिवस ५८
- (ख) राष्ट्रिय संरक्षण दिवस ५८
- (ग) अन्तरराष्ट्रिय पर्वतीय दिवस ५९
- (घ) विश्व सिमसार दिवस ५९
- (ङ) अठारौ वन्यजन्तु सप्ताह ५९
- (च) जैविक विविधता दिवस ६०
- (छ) विश्व वातावरण दिवस ६१

संरक्षण शिक्षाका माध्यमबाट वन्यजन्तु संरक्षणमा टेवा पुऱ्याउन यस विभाग र मातहतका कार्यालयहरूमा संरक्षण शिक्षा सम्बन्धी विभिन्न गतिविधिहरू सम्पन्न गरिए । यस आर्थिक वर्षमा भए/गरेका विभिन्न दिवस समारोहहरूको विवरण निम्नानुसार छ :

(क) बाघ दिवस

२०६९ श्रावण १४ (तदानुसार जुलाई २९, २०१२) मा राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभाग र अन्तर्गतका बाघ पाइने संरक्षित क्षेत्रहरूमा दुर्लभ वन्यजन्तु बाघको महत्व र यसको संरक्षणमा भएका प्रयास तथा चुनौतीहरूको वारेमा जनचेतना फैलाउने उद्देश्यकासाथ विभिन्न संरक्षण एवं जनचेतनामूलक कार्यक्रमहरू आयोजना गरी तेश्रो बाघ, दिवस, २०६९ सम्पन्न भयो ।

बाघ दिवसको अवसरमा तत्त्वालिन वन सचिव श्री नवीन कुमार घिमिरेज्यूले सम्बोधन गर्नु हुँदै

सोही अवसरमा वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालयको आयोजनामा तेश्रो अन्तरराष्ट्रिय बाघ दिवस, २०६९ सम्पन्न भएको छ । उक्त कार्यक्रममा हालै वर्दिया राष्ट्रिय निकुञ्जमा सम्पन्न भएको बाघ गणनाको तथ्यांक सार्वजनिक गरिएको थियो । नेपालमा १७६ वयस्क बाघ रहेको र वर्दिया राष्ट्रिय निकुञ्ज र मध्यवर्ती क्षेत्रमा भाले १५ र पोथी २२ गरी जम्मा ३७ वयस्क बाघ रहेको तथ्यांक सार्वजनिक गरिएको थियो । ४ वर्ष अगाडिको रेकर्ड अनुसार उक्त निकुञ्जमा १८ वटा वयस्क बाघ थिए ।

वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालयका सचिव श्री नवीनकुमार घिमिरेज्यूको सभापतित्वमा सम्पन्न उक्त कार्यक्रममा वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालय, राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभाग, वन विभाग, नेपाली सेना-राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु आरक्ष निर्देशनालय, डल्लु, डल्लु, एफ-नेपाल, राष्ट्रिय प्रकृति संरक्षण कोष, आई.यू.सि.एन लगायत अन्य संरक्षण साभेदार संघ संस्थाका प्रतिनिधिहरूको उपस्थिति रहेको थियो ।

यसै गरी, बाघ दिवसका अवसरमा राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभाग अन्तर्गत वर्दिया राष्ट्रिय निकुञ्जमा संरक्षणसंग सरोकार राख्ने सरोकारवालाहरू संघ संस्थाका प्रतिनिधिहरूसंग बाघको प्रभावकारी संरक्षण कसरी गर्दा वर्दियामा अझ वढी सफलता प्राप्त हुन सक्छ भन्ने विषयमा छलफल भएको थियो ।

चितवन राष्ट्रिय निकुञ्ज र जिल्ला वन कार्यालय, चितवनको संयुक्त आयोजनामा तेश्रो बाघ दिवस जिल्ला वन कार्यालय, चितवनको सभाहलमा सम्पन्न भयो । उक्त कार्यक्रममा वन्यजन्तु अपराध नियन्त्रण इकाई चितवनका सदस्यहरू, संरक्षणसंग सरोकार राख्ने संघ संस्थाहरू, सरोकारवाला कार्यालय एवं संघसंस्थाका प्रतिनिधिहरू, मध्यवर्ती क्षेत्र व्यवस्थापन समितिका सेक्टर संयोजकहरू, पत्रकारहरू लगायतका महानुभावहरूको उपस्थिति थियो । उक्त कार्यक्रममा संसारमा पाइने बाघहरूको अवस्था, नेपालमा पाइने बाघहरूको अवस्था र यसको संरक्षणको लागि गरेका र गर्नु पर्ने कामहरूको वारेमा चितवन राष्ट्रिय निकुञ्जका सहायक संरक्षण अधिकृत श्री अमिर महर्जनले प्रस्तुती गर्नु भएको थियो ।

(ख) राष्ट्रिय संरक्षण दिवस

हरेक वर्ष आश्विन ७ गते मनाइदै आएको राष्ट्रिय संरक्षण दिवस यस वर्ष पनि विविध जनचेतनामूलक कार्यक्रमहरूका साथ सम्पन्न गरियो । २०६३ साल आश्विन ७ गते कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्रको

घुन्सा क्षेत्रमा भएको हेलिकप्टर दुर्घटनामा परि मृत्यु भएका संरक्षणविद्हरुको सम्झनामा नेपाल सरकारले आशिवन ७ लाई राष्ट्रिय संरक्षण दिवस मनाउने घोषणा गरेको थियो ।

राष्ट्रिय संरक्षण दिवसको कार्यक्रममा सहभागीहरू

यसै अवसरमा राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभागबाट जैविक विविधता संरक्षण सम्बन्धी जनचेतना जगाउने उद्देश्यले काठमाडौं, ललितपुर र भक्तपुर जिल्लाको विभिन्न विद्यालयका विद्यार्थीहरू बीच खागको व्याचार रोकौः गैँडा जोगाओ भन्ने शिर्षकमा निबन्ध प्रतियोगिता गराइएको थियो ।

(ग) अन्तरराष्ट्रिय पर्वतीय दिवस

संयुक्त राष्ट्र संघको साधारण सभाले आळान गरे अनुसार सन् २००३ देखि प्रत्येक वर्ष डिसेम्बर ११ लाई विश्वभर अन्तरराष्ट्रिय पर्वतीय दिवस मनाउदै आइएको छ । यसै सन्दर्भमा नेपालसहित विश्वभरिका पर्वतीय देशहरूले सन् २०१२ मा विभिन्न जनचेतनामूलक कार्यक्रमहरूका साथ अन्तर्राष्ट्रिय पर्वतीय दिवस मनाए ।

(घ) विश्व सिमसार दिवस

हरेक वर्ष फेब्रुवरी २ का दिन मनाइने विश्व सिमसार दिवस, विगत वर्षहरूमा भै यस वर्ष पनि राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभाग र अन्तर्गतका संरक्षित क्षेत्रहरू, संरक्षण सहकर्मी सरोकारवाला संघ/संस्थाहरूको सहकार्यमा विभिन्न कार्यक्रमहरूको आयोजना गरी सम्पन्न गरियो ।

“सिमसारले गर्दै पानीको स्याहार” मूलनारा सहित यस वर्ष सत्रौ विश्व सिमसार दिवसको मूल कार्यक्रम कपिलवस्तुको जगदीशपुरमा पश्चिमाञ्चल क्षेत्रीय वन निर्देशनालयका क्षेत्रीय वन निर्देशक डा. राजन पोखरेलको प्रमुख अतिथ्यमा भव्यताका साथ मनाइएको थियो । यस्तै यस विभाग र अन्तर्गतका संरक्षित क्षेत्रहरूमा पनि चरामहोत्सव, चित्रकला जस्ता विभिन्न जनचेतनामूलक कार्यक्रमहरूका साथ मनाइयो । यसै अवसरमा चितवन राष्ट्रिय निकुञ्ज स्थित घडियाल संरक्षण प्रजनन केन्द्रमा हुर्काएका २०६४ साल व्याचका ४ वटा भाले र ६ वटा पोथी गरी १० वटा घडियाल गोहीलाई राप्ती नदीमा छाडिएको थियो ।

(ङ) अठारौं वन्यजन्तु सप्ताह

राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभाग, वन विभाग, सामुदायिक वन उपभोक्ता महासंघ,

नेपाल वातावरण पत्रकार समूह, संरक्षित क्षेत्रहरू र संरक्षण सहकर्मी एवं सरोकारवाला संघ/संस्थाहरूको सहकार्यमा विभिन्न जनचेतनामूलक कार्यक्रमहरूको आयोजना गरी “मानव- वन्यजन्तु बीचको द्वन्द्व न्यूनीकरणको लागि सहकार्य गराई” भन्ने मूलनाराका साथ अठारौ वन्यजन्तु सप्ताह, वैशाख १-७, २०७० मनाइयो ।

वन्यजन्तु सप्ताहको अवसरमा २०७० साल वैशाख १ गते माननीय वन तथा भू-संरक्षण मन्त्री श्री टेकवहादुर थापा घर्तीज्यूबाट वन्यजन्तु संरक्षण गर्ने कार्य एकलो प्रयासबाट सम्भव हुदैन तसर्थ नेपालको वन जंगल र वन्यजन्तु संरक्षण तथा व्यवस्थापनको लागि सबैको सहकार्यको आवश्यकतालाई जोड दिई रेडियो सन्देश दिनु भएको थियो । सोही दिन जावलाखेल यूथ क्लवको फुटबल मैदानमा माननीय वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रीज्यूको प्रमुख आतिथ्यमा वन्यजन्तु सप्ताहको उद्घाटन समारोहको आयोजना गरिएको थियो ।

उद्घाटन कार्यक्रमको शुभारम्भ माननीय वन तथा भू-संरक्षण मन्त्री श्री टेकवहादुर थापा घर्तीज्यूले ६५ वर्षकी पवन कली हातीलाई दाना खुवाएर गर्नु भएको थियो । उक्त अवसरमा प्रमुख अतिथि माननीय वन तथा भू-संरक्षण मन्त्री श्री टेकवहादुर थापा घर्तीज्यूले वन र वन्यजन्तु संरक्षणको महत्व माथि प्रकाश पार्नु हुँदै मानव-वन्यजन्तुबीचको द्वन्द्व न्यूनीकरणको लागि सहकार्यको आवश्यकता माथि जोड दिनु भएको थियो । साथै उक्त कार्यक्रमको अवसरमा माननीय मन्त्रीज्यूबाट राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभागका प्रथम महानिर्देशक श्री विश्वनाथ उप्रेती, पूर्व वार्डनहरू मध्येबाट श्री सूर्य वहादुर पाण्डेलाई वन र वन्यजन्तु संरक्षणमा विशेष योगदान पुऱ्याए वापत दोसल्ला ओडाई सम्मान गर्नु भएको थियो । त्यस्तै राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभागमा २६ वर्षदेखि कार्यरत रही वन र वन्यजन्तु संरक्षणमा योगदान पुऱ्याए वापत कम्प्यूटर अधिकृत श्री चतुरलाल श्रेष्ठ, मानव-वन्यजन्तुबीचको द्वन्द्व न्यूनीकरणका लागि विशेष योगदान दिनु भएका सदर चिडियाखानामा २५ वर्ष भन्दा वढी समय कार्यरत वरिष्ठ भेटेनरी

डा. राधाकृष्ण घर्ती र सामुदायिक वन तर्फ वन र वन्यजन्तु संरक्षण कार्यमा विशेष योगदान दिने १५ समूह र व्यक्ति तर्फ पनि सोही समारोहमा सम्मान तथा प्रशंसा पत्र प्रदान गर्नु भयो ।

उक्त कार्यक्रममा यस विभागका महानिर्देशक श्री मेघ वहादुर पाण्डेज्यूले वन्यजन्तु सप्ताहको उद्देश्य माथि प्रकाश पार्नु हुँदै कार्यक्रमा उपस्थित प्रमुख अतिथि लगायत सबै महानुभावहरूको स्वागत गर्नु भएको थियो । यस्तै वन विभागका तत्कालिन महानिर्देशक श्री ब्रजकिशोर यादवज्यूले वन्यजन्तु राष्ट्रिय निकुञ्ज र आरक्षमा मात्र नभई संरक्षित क्षेत्र वाहिर पनि रहेकोले त्यसको संरक्षणको लागि सबैको सहकार्य आवश्यक रहेको कुरा वताउनु भएको थियो ।

यस्तै गरी आ.व. २०६९/०७० मा चितवन राष्ट्रिय निकुञ्ज लगायत बांकी १९ वटै संरक्षित क्षेत्रहरूमा जनचेतनामूलक कार्यक्रमहरूका साथ वन्यजन्तु सप्ताह सम्पन्न भएको थियो ।

(च) जैविक विविधता दिवस

यस विभाग र अन्तर्गतका कार्यालयहरूमा पानी र जैविक विविधता (*Water an Biodiversity*) भन्ने मूलनाराका साथ विभिन्न कार्यक्रमहरू गरी जैविक विविधता दिवस मनाइयो । सोही अवसरमा यस विभागको तत्वावधानमा वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालयका सहसचिव श्री विश्वनाथ ओलीज्यूको प्रमुख आतिथ्यमा “पानी र जैविक विविधता” विषयक अन्तरक्रिया कार्यक्रम संचालन गरिएको थियो । उक्त अन्तरक्रिया कार्यक्रममा यस विभागका उप सचिव (प्रा) श्री वावुराम प्रसाद यादवले नेपालमा जंगली हातीको स्थिति र जंगली हाती व्यवस्थापनको लागि गरिनु पर्ने कार्यहरूको वारेमा जानकारी दिनु भएको थियो भने यस विभागका उपमहानिर्देशक श्री टीकाराम अधिकारीले चितवन राष्ट्रिय निकुञ्ज भित्र रहेका सिमसारहरूको स्थिति सो मा आई परेका समस्या र समाधानका लागि गरिनु पर्ने कार्यहरूको जानकारी गराउनु भएको ।

उक्त अन्तर्राष्ट्रीय कार्यक्रममा वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालय, राष्ट्रीय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभाग, वन विभाग, आई.यू.सि.एन, डल्लु. डल्लु. एफ नेपाल, राष्ट्रीय प्रकृति संरक्षण कोष, नेपाल पक्षी संरक्षण संघ, हिमाली प्रकृति, विभिन्न संचारकर्मी लगायत संरक्षण साफेदार संघ/संस्थाका प्रतिनिधिहरूको उपस्थिति रहेको थियो ।

(छ) विश्व वातावरण दिवस

विगत वर्षहरूमा भै विश्व वातावरण दिवस २०१३ यस विभाग र अन्तर्गतका कार्यालयहरूमा “सोचेर खाओ, खाना खेर नफालौ, वातावरण जोगाओ (Think.Eat.Save) भन्ने मूलनाराका साथ विभिन्न जनचेतनामूलक कार्यक्रमहरू गरी सम्पन्न भयो । सो अवसरमा यस विभागबाट “सोचेर खाओ, खाना खेर नफालौ, वातावरण जोगाओ (Think.Eat.Save) भन्ने विषयमा काठमाडौं स्थित माध्यमिक विद्यालयस्तरीय निबन्ध प्रतियोगिताको आयोजना गरिएको थियो ।

विविध

वन्यजन्तुको मृत्यु र घाइत ६३

वन्यजन्तुहरूबाट भएको जनधनको क्षति ६३

असहाय वन्यजन्तुहरूको उद्धार ६३

मध्यवर्ती सामुदायिक वन, निजि वन र कबुलियति वन ६३

संरक्षित क्षेत्रहरूमा अध्ययन अनुसन्धान ६३

विशेष कार्यक्रमहरू ६४

संरक्षण ड्रोनको परीक्षण र हस्तान्तरण ६४

वन्यजन्तु मृत्यु र घाइते

यस आ.व. ०६९/७० मा संरक्षित वन्यजन्तुहरूमध्ये प्राकृतिक कारणबाट ९ वटा बाघको मृत्यु भएको छ । यस्तै ८ वटा जंगली हाती र ४ वटा घरपालुवा हाती गरी १२ वटा हातीको मृत्यु भएको छ । जसमा २ वटा जंगली हाती चोरी शिकारीको कारण मृत्यु भएको थियो । त्यस्तै यस आ.व.मा ११ वटा गैडाको प्राकृतिक कारण मृत्यु भएको छ भने ३७ वटा कृष्णसारको पनि मृत्यु भएको छ बुढो भई २ वटा गौरीगाई र गाडीको ठक्करबाट अर्ना १ समेत मृत्यु भएका छन् । (मृत्यु भएका वन्यजन्तुको विवरण अनुसूची १०क, १०ख, १०ग, १०घ) ।

वन्यजन्तुहरूबाट भएको जनधनको क्षति

हरेक वर्ष खास गरि संरक्षित क्षेत्र वरिपरि रहेका बस्तिहरूमा जंगली जनावरहरूबाट जनधनको क्षति पुऱ्याउने घटनामा सुनिन्छ । यसको मुख्य कारण वन्यजन्तुहरूको बासस्थानको हैसियतमा का साथै वनजंगलमा भएको अनियन्त्रित चरिचरण र धौंस तथा डालेधौंस अत्यधिक संकलन गर्नु पनि हो । त्यसै कारण खास गरि जंगली हाति, बाघ, गैडा चितुवा, अर्ना, भालु र बंदेल स्थानीय जनताहरूको बालीनाली विनाशको साथै मानिसहरूलाई समेत क्षतिका घटनाहरू घटिरहेका छन् । जसको कारण मानव वन्यजन्तु द्वन्द्व बढेदै गईरहेको छ ।

आ.व. २०६९/०७० मा जम्मा १३२ जना मानिसहरूको मृत्यु तथा घाइते भएका छन् । जसको लागी ने.रु १५०२७०००- (एक करोड पचास लाख सताईस हजार) राहत स्वरूप नेपाल सरकारबाट पिडित परिवारहरूलाई वितरण भएको थियो (अनुसूचि ११) ।

असहाय वन्यजन्तुहरूको उद्धार

विभिन्न कारणले गर्दा जंगलि जनावरहरू गाऊँ घर खेत वसितमा आउने गर्दछन् । यी कारणहरू मध्ये जंगलमा पानीको कमि, आहार विहार तथा वन्यजन्तु बृद्ध हुनु रहेको छ । बेला वेलामा संरक्षण प्रेमी जनताहरू/संघ संस्थाहरूले वन्यजन्तुहरूको

उद्धार गरि संरक्षित क्षेत्रहरूमा बुझाउने गरेको पाईन्छ । यस बाहेक जनताहरूले संरक्षित क्षेत्रहरूमा सूचना गरे पछि संरक्षित क्षेत्रका कर्मचारी तथा नेपाली सेना, जनपद तथा सशस्त्र प्रहरी समेतले दुहुरा वन्यजन्तुहरूको उद्धार गर्ने गर्दछन् । आ.व. २०६९/०७० मा विभिन्न प्रजातीका वन्यजन्तुहरू गरी जम्मा ८० वटा वन्यजन्तुहरू उद्धार गरेका थिए (अनुसूचि १२) ।

मध्यवर्ति सामुदायिक वन, निजि वन र कबुलियति वन

मध्यवर्ति क्षेत्र व्यवस्थापन नियमावली २०५२ अनुसार राष्ट्रिय निकुञ्ज र आरक्षहरूको वरिपरिका राष्ट्रिय वनहरूलाई मध्यवर्ति सामुदायिक वनहरूको कार्य योजना तयार गरि नेपालको १२ वटा राष्ट्रिय निकुञ्ज र आरक्षहरूमा हाल सम्म ३५५ वटा मध्यवर्ति सामुदायिक वनहरू मध्यवर्ति उपभोक्ता समिति मार्फत सम्बन्धित समुहरूलाई हस्तनान्तरण गरिएको छ । जसबाट संरक्षित क्षेत्रका वन्यजन्तुहरूबाट पिडित जनताहरूले धौंस, दाउर र घर मर्मत तथा निर्माणको लागी काठ सुलभ तरिकाले प्राप्त गरेका छन् । मध्यवर्ति सामुदायिक वन, निजि वन र कबुलियति वनहरूको विविरण अनुसूचि १३ मा उल्लेख गरिएको छ ।

संरक्षित क्षेत्रहरूमा अध्ययन अनुसन्धान

संरक्षित क्षेत्रहरूमा खास गरि जैविक विविधता संग सम्बन्धित विषयहरूमा वतावरण विज्ञान (*Environmental Science*) अध्यनरत विद्यार्थीहरू, वन विज्ञान अध्ययन संस्थानमा अध्यनरत विद्यार्थीहरू तथा देशी बिदेशी वतावरण विज्ञहरूले राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभागको ईकोलोजी शाखा मार्फत अनुमति लिई अध्ययन अनुसन्धान गर्ने गरेका छन् । यसका साथै विदेशीहरूको हकमा वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालयले अध्ययन अनुसन्धानको लागी सहमति प्रदान गर्ने गरेको छ । आ.व. २०६९/०७० मा जम्मा ३४ जना अनुसन्धानकर्ताले विभिन्न संरक्षित क्षेत्रहरूमा अनुसन्धान कार्य सम्पन्न गरेका थिए (अनुसूचि १४) ।

विशेष कार्यक्रमहरू

- **खोरेत रोगबाट बचाउ :** शुक्लाफाँटा वन्यजन्तु आरक्षको मध्यवर्ती क्षेत्रमा वन्यजन्तुहरूलाई खोरेत रोगबाट बचाउन ५,००० गाइवस्तुहरूमा खोप कार्यक्रम सम्पन्न गरिएको छ ।
- **आरक्ष विस्तार :** पर्सा वन्यजन्तु आरक्षको विस्तार कार्यक्रमको प्रारम्भिक कार्य सम्पन्न भई आवश्यक कारबाही अगाडि बढाईएको छ ।
- **PIS :** विभाग र मातहतका कार्यालयहरूका कर्मचारीहरूको सम्बद्ध अभिलेख (PIS) व्यवस्थापन कार्य जारी भएको छ ।
- **काठमाडौं हात्तीसारको व्यवस्थापन :** विभाग अन्तर्गतको काठमाडौं हात्तीसारका पुरातात्त्विक महत्त्वका सामग्रीहरूको पहिचान, छनोट गरी पुरातत्त्व विभागलाई हस्तान्तरण गर्ने प्रक्रिया सुरु भएको छ ।

संरक्षण ड्रोनको परीक्षण र हस्तान्तरण :

संरक्षित क्षेत्रमा वन्यजन्तु तथा वनस्पतिको चोरी शिकार र निकासी नियन्त्रण गर्ने प्रयोजनको लागि डल्लु डल्लु एफ. नेपालको सहयोगमा प्राप्त मानव रहित संरक्षण विमान (ड्रोन) २०६९ जेष्ठ ३१ गते तत्कालिन वन तथा भू-संरक्षण मन्त्री श्री यदुवंश भाद्रारा यस निकुञ्जको सौराहा स्थित राप्ती नदी तटिय घाँसमैदान क्षेत्रमा उडान परीक्षण गरिएको थियो । उक्त प्रविधि संरक्षण कार्यमा आवश्यक र उपयोगी भएकोले प्राप्त भएका ३ वटै ड्रोन २०७० आषाढ १९ गते राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभागका महानिर्देशक श्री मेघ बहादुर पाण्डेले नेपाली सेना-राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु आरक्ष निर्देशनालयका सहायक रथी श्री आमोद नरसिंह राणालाई चितवन राष्ट्रिय निकुञ्जको कसरामा हस्तान्तरण गर्नु भएको थियो । यस प्रविधिमा GPS Position fix गरी प्रोग्राम

वनाएर क्यामरा जडान गरी उडाउंदा तोकिएको स्थानको फोटो र भिडियो खिचिने भएकोले प्रकृति संरक्षणमा प्रभावकारी भूमिका खेल्ने विश्वास संरक्षणकर्मीले लिएका छन् ।

संरक्षणका समस्या एं चुनौती र हालसम्मका उपलब्धिहरू

संरक्षित क्षेत्रका वन-जंगल क्षेत्रमा बढ्दै गएका मिचाहा वनस्पती प्रजाति (जस्तै : माइकेनिया, जलकुम्भी र वनमारा) हरूका कारण वन्यजन्तुको व्यवस्थापनको गुणस्तरमा छास आएको छ । जलवायु परिवर्तनका कारण उत्पन्न हुने बाढीपहिरो, पानीको मुहान सुक्ने र बढ्दो रोगव्याधि जस्ता विपत्तिहरूले समेत संरक्षण कार्यमा चुनौती थपेका छन् । द्वन्द्वकालमा क्षतिग्रस्त भएका तथा स्रोतसाधनको अभावले निर्माण गर्न नसकिएका भौतिक संरचनाहरूका कारण संरक्षित क्षेत्रको उचित व्यवस्थापन गर्न असजिलो भएको छ । संरक्षित क्षेत्रको विस्तार हुने क्रम बढ्दै गए पनि त्यसलाई पुरानै सांगठनिक संरचना अनुसारका कर्मचारीहरूले व्यवस्थापन गर्नुपर्ने बाध्यताका कारण चुनौती अझै थपिएको छ । संरक्षणको हिसाबले अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा ख्यातिप्राप्त भए पनि दक्ष जनशक्ति र विकसित प्रविधिको अभावले गर्दा संरक्षित क्षेत्रलाई अन्तर्राष्ट्रिय स्तरको मापदण्ड अनुसार व्यवस्थापन गर्न सकिएको छैन । मानव र वन्यजन्तुबीचको द्वन्द्वको असर कम गर्न वन्यजन्तुबाट हुने क्षतिका लागि राहत कार्यक्रम निर्देशिका लागू भए पनि पर्याप्त बजेट नभएको र समयमा नै भुक्तानी दिन नसकिएका कारण यस प्रकारको द्वन्द्व न्यूनीकरणमा अपेक्षित सफलता पाउन सकिएको छैन ।

मुख्य चुनौतीहरू

- प्राकृतिक स्रोतमाथिको बढ्दो प्रभाव (काठ, दाउरा, घाँसपात, स्याउला, सोतर, गैरकाष्ठ वन पैदावार, चरिचरन, ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा आदि)
- वासस्थान व्यवस्थापनको समस्या

- निकुञ्ज, आरक्ष र मध्यवर्ती क्षेत्रभित्र वन अतिक्रमण र बाढीपहिरो
- निकुञ्ज, आरक्ष, संरक्षण क्षेत्र र मध्यवर्ती क्षेत्र व्यवस्थापनका लागि निकुञ्ज कर्मचारी र सुरक्षा निकायका पदाधिकारीहरूमा आवश्यक ज्ञान, सीप तथा क्षमताको कमी
- निकुञ्ज, आरक्ष, संरक्षण क्षेत्र र मध्यवर्ती क्षेत्र व्यवस्थापनका लागि पर्याप्त जनशक्तिको अभाव
- मानव-वन्यजन्तु द्वन्द्व र त्यसको व्यवस्थापनको समस्या
- मध्यवर्ती क्षेत्र व्यवस्थापनमा बजेट अभाव
- विद्यमान ऐन, नियम र निर्देशिकामा भएका कानूनी प्रावधानहरूलाई समयानुकूल संशोधन तथा परिमार्जनमा ढिलाइ
- बाह्य मिचाहा प्रजातिका वनस्पतिको व्यवस्थापनमा समस्या
- वन्यजन्तु र वनस्पतिको चोरी शिकार र अवैध व्यापार
- वासस्थानको विनाश (अतिक्रमण, अवैध कटानी फडानी, अपर्याप्त वैज्ञानिक व्यवस्थापन, वासस्थानको रूपान्तरण)
- भौतिक पूर्वाधार र सुविधाहरूको अपर्याप्तता
- अपर्याप्त अनुसन्धान तथा अनुगमन
- फोहोर व्यवस्थापन
- पर्याप्त व्यवस्थापन
- जलवायु परिवर्तन
- दुहुरा तथा समस्याग्रस्त वन्यजन्तुको व्यवस्थापनको लागि बजेट, पुर्नस्थापन केन्द्र र कर्मचारी अभाव हुनु
- नदी कटानको क्षतिपूर्तिको समस्या हुनु
- मध्यवर्ती क्षेत्रबाट दिइने दुंगा, गिड्डी, बालुवाको उचित व्यवस्थापन हुन नसक्नु
- कोशी र शुक्लाफाँटा वन्यजन्तु आरक्षको जग्गा समस्या समाधान हुन नसक्नु
- द्वन्द्वकालमा धर्स्त भएका संरचनाको पुनर्निर्माण गर्न नसक्नु
- संगठित रूपमा हुने वन्यजन्तुको चोरी शिकार पूरै रोक्न नसक्नु

उपलब्धिहरू

- पारिस्थितिकीय प्रणाली र जैविक विविधताको संरक्षण भई गैँडा, बाघ, जंगली हाती, हिँड़ चितुवा, गौरीगाई, घडियाल गोही जस्ता दुर्लभ वन्यजन्तुहरूको संख्यामा वृद्धि हुनु
- जैविक विविधताको संरक्षण सम्बन्धी विभिन्न अन्तर्राष्ट्रिय महासम्मिको सदस्यता लिई संरक्षणप्रति प्रतिबद्धता व्यक्त गरिए अनुसार संरक्षण कार्यमा महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह हुनु
- प्रजाति संरक्षण कार्यमा सघाउ पुऱ्याउन मुलुकभित्रै गैँडा, कृष्णसार, अर्ना, बाह्लिङा, घडियाल तथा मगर गोही र बाघहरूको उचित वासस्थानको छनोट गरी स्थानान्तरण गरिनु/गर्ने लक्ष्य लिनु
- वन्यजन्तु तथा वनस्पति सम्बन्धी विविध अनुसन्धान र अध्ययन कार्य सञ्चालन गर्नाले संरक्षण र व्यवस्थापनमा सहयोग पुऱ्नु
- चोरी शिकार तथा अवैध व्यापार नियन्त्रणका लागि संरक्षण साखेदार संघ संस्थाहरू (नेपाल प्रहरी, नेपाली सेना, डल्लु, डल्लु.

विद्यमान समस्या

- कार्यबोधको तुलनामा जनशक्तिको अभाव, कार्यालयको संगठन, संरचना र दरबन्दी र पदपूर्ति नहुनु

- नेपाल, संरक्षित क्षेत्रहरूमा रहेका स्थानीय स्तरसम्म युवा समूह, समिति आदि) को बीचको आपसी सहयोग र समन्वयबाट वन्यजन्तुको चोरी शिकारमा कमी आउनु
- मध्यवर्ती क्षेत्र व्यवस्थापनबाट संरक्षणमा जनचेतना र जनसहभागिता अभिवृद्धि हुनु
 - पर्याप्त व्यवस्थापनबाट संरक्षणमा जनचेतना र जनसहभागिता अभिवृद्धि हुनु
 - पर्याप्त व्यवस्थापनबाट संरक्षणमा जनचेतना र जनसहभागिता अभिवृद्धि हुनु
 - संरक्षण क्षेत्रको व्यवस्थापनमा स्थानीय जनताको उल्लेख्य सहभगिता मार्फत संरक्षण र विकास कार्यमा पर्याप्त प्रगति हासिल हुनु
 - वन्यजन्तुको चोरी शिकार तथा अवैध व्यापार नियन्त्रणका लागि राष्ट्रिय स्तरमा उच्च तहदेखि फिल्डस्तरसम्म समन्वयात्मक संरचनाहरूको कार्यान्वयन र सार्क क्षेत्रीय स्तरमा सहकार्य गर्न सञ्जालको स्थापना र छिमेकी मुलुकहरूसँग सीमापार सहयोगको सहमति पत्रमा हस्ताक्षर हुनु
 - वन्यजन्तुको चोरी शिकार तथा अवैध व्यापार नियन्त्रण सम्बन्धी राष्ट्रिय रणनीति तयार हुनु
 - संरक्षित क्षेत्रहरूको व्यवस्थापन योजना र प्रजातिहरूको कार्ययोजना निर्माण गर्ने कार्य कार्यान्वयनमा रहनु
 - प्रतिस्पर्धाबाट शिकार गराई राजस्व वृद्धिमा टेवा पुन्याइनु
 - बाघ संरक्षणका लागि अन्तर्राष्ट्रिय समुदायसँग गरेको प्रतिबद्धता अनुरूप वासस्थान विस्तार गरी प्रभावकारी संरक्षण तथा व्यवस्थापन कार्य हुनु।

अनुसूचीहरू

अनुसूची-१ ६८

अनुसूची-२ ६९

अनुसूची-३ ७०

अनुसूची-४ ७१

अनुसूची-५ ७३

अनुसूची-६ ७४

अनुसूची-७ ७६

अनुसूची-८ ७८

अनुसूची-९ ८९

अनुसूची-१० ९०

अनुसूची-११ ९८

अनुसूची-१२ ९९

अनुसूची-१३ १०३

अनुसूची-१४ १०४

अनुसूची-१ : नेपालका संरक्षित क्षेत्रहरूको विवरण

क्र.सं	संरक्षित क्षेत्रको नाम	घोषित वर्ष	क्षेत्रफल (वर्ग कि.मि)
राष्ट्रिय निकुञ्ज			
१	चितवन राष्ट्रिय निकुञ्ज	१९७३	१३२
२	लाडाङ राष्ट्रिय निकुञ्ज	१९७६	१७१०
३	रारा राष्ट्रिय निकुञ्ज	१९७६	१०६
४	सगरमाथा राष्ट्रिय निकुञ्ज	१९७६	११४८
५	शे फोक्सुण्डो राष्ट्रिय निकुञ्ज	१९८४	३५५५
६	खप्तड राष्ट्रिय निकुञ्ज	१९८४	२२५
७	वर्दिया राष्ट्रिय निकुञ्ज	१९८४	९६८
८	मकालु वरुण राष्ट्रिय निकुञ्ज	१९९१	१५००
९	शिखपुरी नागार्जुन राष्ट्रिय निकुञ्ज	२००२	१५९
१०	बाँके राष्ट्रिय निकुञ्ज	२०१०	५५०
जम्मा			१०८५३
वन्यजन्तु आरक्ष			
१	शुक्लाफाँटा वन्यजन्तु आरक्ष	१९७६	३०५
२	कोशीटप्पु वन्यजन्तु आरक्ष	१९७६	१७५
३	पर्सा वन्यजन्तु आरक्ष	१९८४	४९९
जम्मा			९७९
शिकार आरक्ष			
१	ढोरपाटन शिकार आरक्ष	१९८७	१२२५
जम्मा			१३२५
संरक्षण क्षेत्र			
१	अन्नपुर्ण संरक्षण क्षेत्र	१९९२७६२९	७६२९
२	कन्चनजंघा संरक्षण क्षेत्र	१९९७	२०३५
३	मनासलु संरक्षण क्षेत्र	१९९८	१६६३
४	कृष्णसार संरक्षण क्षेत्र	२००९	१६१५
५	गौरीशंकर संरक्षण क्षेत्र	२०१०	२७९
६	अपि नाम्पा संरक्षण क्षेत्र	२०१०	१९०३
जम्मा			१५४२४१५
मध्यवर्ती क्षेत्र			
१	चितवन राष्ट्रिय निकुञ्ज	१९९६	७५०
२	वर्दिया राष्ट्रिय निकुञ्ज	१९९६	५०७
३	लाडाङ राष्ट्रिय निकुञ्ज	१९९८	४२०
४	शे फोक्सुण्डो राष्ट्रिय निकुञ्ज	१९९८	३४९
५	मकालु वरुण राष्ट्रिय निकुञ्ज	१९९९	८३०
६	सगरमाथा राष्ट्रिय निकुञ्ज	२००२	२७५
७	शुक्लाफाँटा वन्यजन्तु आरक्ष	२००४	२४३.५०
८	कोशीटप्पु वन्यजन्तु आरक्ष	२००४	१७२
९	पर्सा वन्यजन्तु आरक्ष	२००५	२९८.१७
१०	रारा राष्ट्रिय निकुञ्ज	२००६	१९८
११	खप्तड राष्ट्रिय निकुञ्ज	२००६	२१६
१२	बाँके राष्ट्रिय निकुञ्ज	२०१०	३४३
जम्मा			५६०२.६७
कूल जम्मा			३४१८५.६२

अनुसूची-२ : रामसार साईट (Wetlands of International Importance in Nepal)

क्र.सं	रामसार साईट नं.	नाम	स्थान	सूचीकृत मिति	क्षेत्र हेक्टर	उचाई (m asl)
१	३८०	कोशीटप्पु	काशी	१७/१२/१९८७	१७५००	७५ -९
२	१३१३	विशहजारि ताल	चितवन	१३/०८/२००३	३००	२८६
३	१३१४	घोडाघोडि ताल	कैलाली	१३/०८/२००३	२५६३	२०५
४	१३१५	जगदिसपुर जलाशय	कपिलवस्तु	१३/०८/२००३	२२५	१९७
५	१६९२	गोकियो ताल	सोलुखुम्बु	२३/०९/२००७	७७७०	४७०० - ५०००
६	१६९३	गोसाईकुण्ड लेक	रसुवा	२३/०९/२००७	१०३०	४००० - ४७००
७	१६९४	फोक्सुण्डो ताल	डोल्पा	२३/०९/२००७	४९४	३६११.५
८	१६९५	रारा ताल	मुगु	२३/०९/२००७	१५८३	२९९०
९	१८५०	माईपोखरी	इलाम	२८/१०/२००८	९०	२९००

अनुसूची-३ : घडियाल गोही विभिन्न नदीमा छाडिएको विवरण

क्र.सं	वर्ष	नारायणी	राप्ती	कालिगण्डकी	सप्तकोशी	कर्नाली	वर्षई	जम्मा
१	१९८१	५०	०	०	०	०	०	५०
२	१९८२	५०	०	०	०	०	०	५०
३	१९८३	२५	०	३५	४२	०	०	१०२
४	१९८४	१५	०	०	०	०	०	१५
५	१९८५	०	५	८	८	०	०	५
६	१९८६	०	०	०	४३	०	०	४३
७	१९८७	४३	८	०	०	०	०	४३
८	१९८८	०	०	०	०	०	०	८
९	१९८९	०	०	०	०	०	०	८
१०	१९९०	२५	०	०	०	०	०	३०
११	१९९१	०	०	०	०	०	२०	२०
१२	१९९२	३८	०	०	०	२०	०	५८
१३	१९९३	५	०	०	०	०	०	५
१४	१९९४	०	०	०	०	०	०	८
१५	१९९५	२७	०	०	०	३	०	३०
१६	१९९६	१९	०	०	०	०	०	१९
१७	१९९७	१०	०	०	०	०	०	१०
१८	१९९८	१५	५	०	०	०	०	२०
१९	१९९९	०	७	०	०	०	०	७
२०	२०००	७	०	०	०	०	०	७
२१	२००१	०	०	०	०	०	०	०
२२	२००२	१०	०	०	०	०	०	१०
२३	२००३	३६	०	०	०	०	०	३६
२४	२००४	०	२०	०	०	०	०	२०
२५	२००५	०	१०	०	०	०	०	१०
२६	२००६	०	२०	०	०	०	०	२०
२७	२००७	२४	३२	०	०	०	०	५६
२८	२००८	०	१७	०	०	०	०	१७
२९	२००९	०	२०	८	१०	३	१९	६२
३०	२०११		१०					१०
३१	२०१२	०	१००	०	०	०	०	१००
३२	२०१३		३०					३०
	जम्मा	३९९	२७६	३५	९५	२६	६०	८९१

अनुसूची-४ (क) : संरक्षित क्षेत्र आवास आ.व. ०६२/७० मा महिना अनुसार पर्यटक संख्या

क्र.सं	संरक्षित क्षेत्र	आवास	भाइ	आशिवन	काटिक	मर्मिसर	पौष	माघ	फागुन	चैत्र	बैशाख	जेठ	आषाढ	जम्मा
१	चितवन रा.नि	९८६९	७४५३	१५४६७	२२३०७	१४५८७	१२१३४	१०५२६	१४४२४	१६९८७	१३६२०	९८०३	६९९०	१५३७४९
२	सगरमाथा रा.नि	५६९	१०४७	८६४९	११०५	२७७२	५०६	७४८	२०२७	६१७९	४८०९	११५३	१८६	३६५०
३	लाहुटाड रा.नि	३९०	४५४	२१६६	२३१६	११४२	६०३	४४६	१०५१	२७४६	१४१३	१३४५	२१३	१३३७०
४	रारा रा.नि	६	११	४४	२८	७	६	०	०	२३	१६	१४	७	१६५
५	शे.फोरा रा.नि	२७	१५३	२३७	१३८	६	०	४	०	३९	१६	१४	३	६२०
६	खदाड रा.नि	१	०	०	४	१	०	१	०	३	१	७	०	१९
७	वडिथा रा.नि	१११	२४२	९४४	२६२२	१५३०	१०३२	६४५	११५८	२१८३	१५१६	७२२	१६३	१२९७४
८	मकालु बरुण रा.नि	२	११४	८४६	११५	११५	३	०	१०	१६१	२५४	१७	०	१५२३
९	शिशपुरी नागार्जुन रा.नि	१३०९५	१४५४६	१२६०६	१३६६७	१३२७९	१३२१५	११४५	१३१८६	१६३०२	१९३३२	१५४८६	१२०५१	१६५१०४
१०	बाँके रा.नि													०
११	शुक्रकाटा च.आ.	०	०	२२	७१	४१	४४	२०	६४	११०	३८	४६	१५	४७७
१२	कोशीटिपु च आ.	२१०	२३९	२११	४०६	४४०	३४२	३९८	४८१	२१९	४३४	३८७	५१९९	४४४६
१३	पर्सा च.आ	१५	२६	८	१२	७	१६	१	४०	१	२७	११	२०	१९२
१४	ढोरापाटन शिकार आ.	०	०	१६	२९	७	१	१	८	८	१२	०	०	८८
१५	कन्तवनंजघा सं.झे.	०	२०	१६२	२३३	१५	२	०	१	८६	८	११	२४	६०६
१६	अमि नाम्मा सं.झे.	०						०	०	०	०	०	०	०
१७	अन्नपूर्ण सं.झे.													
१८	मनासलु सं.झे													
१९	गौरीशंकर सं.झे													
२०	कृष्णासार सं.झे	०	१९	७	२	८	०	४	३	५	५	०	०	५
	जम्मा	२४१७५	२४२१०	३८६४५	५२१७४	३३९५१	२८९०४	२१९३९	३२४९०	४५०६२	४९६०२	२८१०७	१९४७२	३९०७३१

अनसची-४ (छ) : संरक्षित क्षेत्रमा आ.व. अनसार पर्यटक संख्या

संरीचत क्षेत्र	२०६०/६१	२०६१/६२	२०६२/६३	२०६३/६४	२०६४/६५	२०६५/६६	२०६६/६७	२०६७/६८	२०६८/६९	२०६९/७०
चितवन रा.नि	५७६७	६४२६५४	५४४४४९	८०६३०	१०५८४४	११५९८५	११५९८१	१४६६२०	१७०११२	१५३७४९
बर्दिथा रा.नि	२२७३	११७३	१३९४	३७१३	४४७	६५०५	६६२४८	८०५५	१०६९२	१२९७४
लाईटाङ रा.नि	३३९	६४११२२	४२३०	६०१७	९२१९	९९१५	१०६०३	१११११९	१४३१५	१३३७०
सगरमाथा रा.नि	२१९६०	१७७५०	२०१००	२३३३३	२८१७०	२९४९९	३१११९	३३३१०	३५६७१	३६५५०
रारा रा.नि	१	६५	२८	४	६१४१	१०४	१५७	२०७	१२४	१६५
शे.फो रा.नि	२१५	२५२	११९	२०८	६०७	५९१	५५८	५१९	५३	६५७९
खल्ड रा.नि	८	०	१	७	१०	२०	५	२७	१२	१९
मकाल वल्ल रा.नि	१८८	१०३	७४	२१७	५१४	१४४३	११०३	१६६६६	१४४२	१५२३
शिमपुरी नागार्जुन रा.नि	३१०१४	५०९९	६४३५०४	७३९०७	६८८०७	१०६९३१	१२५८३१	१४९५८७	१५४८४५	१६५९०४
बाँके रा.नि	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
शुक्लाफाटा व.आ.	१६५	१८	५७	३५२	१४२०	२५०	२४१	३८५	५१७	४७१
कोशीटप्प व आ.	१२०५	२१३५	४२०७	६१४५	४५७५	१८१४	१८१४	४६६०	५७०४	४४४६६
पर्सा व.आ	३५	१०	८७	११७	३४	११३	८४	११२	३४३	१९१२
ढोरपाटन शिकार आ.	०	०	०	०	५५	२५	१७	७७	७७	८८
कर्न्चनजंघा सं.क्षे.	४१८	१६६	१५	६३२८	५३४	५९९	४४४	५७९	३०९	६०६
अन्तपुणि सं.क्षे.	४४९६९	३४५७९	३६०००	५०१२९	६५२५७	७४१२८	८५२७८	९५३१४	१०२५७०	१५४११
मनासलु सं.क्षे	५५१	५७३	५९८	६१७	१२३३	१६५९	१८९	६२६२९	३१८	३१८
गौरीशंकर सं.क्षे.										
कूच्छसार सं.क्षे.	०	०	०	०	०	०	०	०	०	५४
अग्नि नामा सं.क्षे.	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
जम्मा	१७२२९०	१५४७	६१६५३०४	२४५९१०	२११०४०	३८९१९४	३८९१७९	४५५२३७	५०२०९२	३९०६९०

अनुसूची-५ : आ.व. ०६१/३० मा मासिक राजश्व संकलन विवरण

संग्रहात क्षेत्र	शावण	भाद्र	आश्विन	कार्तिक	महिन्द्र	पौष	माघ	फागुन	चैत्र	वैशाख	जेठ	आषाढ	जम्मा
चितवन राजि.	६४२६८०	१६८८८३४३७७	१०४९१२५३७७	२८९७४४७३३	२८९७४३९५७	२८९७४३९५७	२८९७४३९५७	२८९७४३९५७	२८९७४३९५७	२८९७०३०१०१	२८९७०३०१०१	२०८२११९२८	२३७०३५५२८
सारामाथा राजि.	१६९३३८४४	२०४७६४४०	१३१०५४४०	२२४६५५०	१८८८६८९१४	१८८८६८९१४	१८८८६८९१४	१८८८६८९१४	१८८८६८९१४	१३९००५४५२	१३९००५४५२	१३८४६५०	१०२७४४४८
लाउटाङ राजि.	७९४५२७७	१२७१७६६३	४३३०६७७	६८७७०७०१०	८८८८८८८८	८८८८८८८	८८८८८८८	८८८८८८८	८८८८८८८	११५३२५२८	११५३२५२८	११५३२५२८	११५३२५२८
रारा राजि.	३८४००	४४०२४	१३३०००	८७३५०	२४१७५	५८५१५	५८५१५	५८५१५	५८५१५	१६२००	१६२००	१६२००	८८११७
शे.फो राजि.	८१०००	४४१००	७०६५००	४१४०००	१५०००	०	०	०	०	१२०००	१२०००	१२०००	८५२५००
बाटड राजि.	३९०५०	४४०५०	४१०५०	१११००	६०००	०	०	०	०	०	०	०	४००५६०
वर्दिथा राजि.	२२२२२३९	३४८७९८५	१६४५१४७	३५४०२५१	२०१६६००	१६५७९७९	१६५७९७९	१६५७९७९	१६५७९७९	२४४०१११	२४४०१११	११०५४१४	१०६७९१२८
मकालु बर्षा राजि.	७७०८०	२४७५०	२४९४०६	२०२५०	१४७४८८८	१६२१०३	१६२१०३	१६२१०३	१६२१०३	१२४५०	१२४५०	११५४५६९	८८२०८१९
शिखपुरी नागार्जन राजि.	५३३५२०	४४५१०८	१९४९०८	११४६५१	१२१७६८	१२०११२६	७२३५४०	७२३५४०	७२३५४०	११९११२५	११९११२५	११९११२५	१४१०३४५
चौके राजि.	३७१२००	७६६५०	१६१५००	१११७०००	१०५४५०	१६२००	१८१७८५	१८१७८५	१८१७८५	०	०	१११७८	१११७८
शुल्काकाटा व.आ.	१६१५००	१६७००	१५४००	२४४२००	८०१५०	३३११६०	५४१७४०	५४१७४०	५४१७४०	२०१८००	२०१८००	१६२२००	११००६९८
कोशीटप्प व.आ.	४४४५०	४४४५०	१६०५८०	१६०५८०	२८९६००	११०७३२	११०७३२	११०७३२	११०७३२	२४०५०	२४०५०	१९८२०	१११६५४१
पर्स व.आ	१००००	२१२५६५७	८५४५०	३३४४२	३४५८५	११०७३२	११०७३२	११०७३२	११०७३२	११७५४९	११७५४९	१२४६६०	८८२४४८
ठोराटन शिकार आ.	२०००	०	४१०००	११०००	१२१५०४	३००८	३००८	३००८	३००८	२५१२४	२५१२४	१८४४४१	१३२२१६
अपि नामा सं.क्षे.													७१३५५७८
कच्चनजंघा सं.क्षे.													७१३३१९६
कृष्णसार सं.क्षे.	१६५०	२८५०	५४५०	५४५०	२०००	५०२५	५०२५	५०२५	५०२५	११००	११००	१०५०	२०००
रा.वित्त व.ज.सं.विभाग	२२८७७५७	८०६८८८१	८८१०५१७	७०६८८८१	२४७९४८५	१२२४६१२	१०४८०००	१०४८०००	१०४८०००	८४१७१२२	८४१७१२२	५१४९५१४	४७०५८३६५
	६००४२७५८	१११४६५१२	४०७१४६४१	६४४१४६४८	५११४७३०	२४४१४४३०	२४४१४४३०	२४४१४४३०	२४४१४४३०	२४७७३३०८	२४७७३३०८	४४०८०२१११८	१०६६६८५१८

अनुसूची ६ : आ.व. २०६९१०७० को शिकारको राजश्व विवरण

१. श्री हिमालयन सफारी प्रा.लि.

स्र. नं.	शिकारको नाम	शिकार गर्ने माग गरेको वन्यजन्तु	द्वतक	अवधि	शिकार भएको नाउर भारत	शिकार नभएको नाउर भारत	दस्तुर सामान्य	दस्तुर पुरक	दस्तक आरक्षण	आखेपपहर दर्ता नं.	रु.	कैफियत
१	केम्बिन मुसिल	१ गुरुड	२०६९१९१८	१ ०	५२०००१००	३५००००१००	२७,००००१००	४२	५००१००	पहिलो सिजन		
२	जे.ए.जी. एलनसो	१ दोगडी	२०६९१९१९	१ ०	५२०००१००	१७००००१००	२७,००००१००	४३	५००१००	पहिलो सिजन		
३	ए.एम.एस.डी.नाथर	१ दोगडी	२०६९१९२०	१ ०	५२०००१००	१७००००१००	२७,००००१००	४४	५००१००	पहिलो सिजन		
४	वि.एल. हिटमेंगी	१ १ सूनदह	२०६९१९१८	० १	५२०००१००	१८००००१००	२७,००००१००	४५	५००१००	पहिलो सिजन		
५	डि.एल.ए. लार्सन	१ १ सेड	२०६९१९२० देखि २९	१ १	५२०००१००	३५००००१००	२७,००००१००	४६	५००१००	पहिलो सिजन		
६	डि.एन.ट्रैट्सीनील	१ १ सेड	२०६९१९२० देखि ३	१ १	५२०००१००	३५००००१००	२७,००००१००	४७	५००१००	पहिलो सिजन		
७	जे.ई.एस. लोपेज	१ सूनदह	२०६९१९१७	० ०	५२०००१००	३५००००१००	२७,००००१००		५००१००	पहिलो सिजन		
८	ई. विरो	१ ० सूनदह	२०६९१९१८ देखि १	० ०	५२०००१००		२७,००००१००		५००१००			
९	जे.ड फूलिक	१ ० सूनदह	२०६९१९१८ देखि २१	० ०	५२०००१००		२७,००००१००		५००१००			
१०	आ.डि.सि.टेरिज	१ ० दोगडी	२०६९१९१८ देखि १२	१ ०	५२०००१००		२७,००००१००		५००१००			
११	जि.एम. मिसेल्ट	१ दोगडी	२०६९१९१८ देखि १२	१	५२०००१००		२७,००००१००		५००१००			
१२	ए.जे.एन.एल.वर्गेरा	१ गुरुड	२०७०१११ देखि १५	१ १	५२०००१००		२७,००००१००		५००१००			
१३	जे.एस.मिलर	१ १ गुरुड	२०७०१११ देखि १५	१	५२०००१००		२७,००००१००		५००१००			
१४	जम्मा	१३ ६		१ ४ ०	६७६०००१००	१९२०००	३५१०००१००		५००१००			

२. नेपाल वाइल्डलाइफ एन्ड बेनचर						
१	मालकम वी. किर्द	१	१	फागुने	२०६९ प्र० श० देखि २०६९ प्र० २१५	१ ० ५२०००१००
२	डेनिस हरसेफेण्ड	१	१	फागुने	२०६९ प्र० श० देखि २०६९ प्र० २१५	१ ० ५२०००१००
३	रिचार्ड एन्ड स्टान्ड	१		गुस्तुड	२०६९ प्र० श० देखि २०६९ प्र० २१५	१ ० ५२०००१००
४	स्थानियत डोरिया जूनियर	१		गुस्तुड	२०६९ प्र० २७७ देखि २०७० प्र० १९	१ ० ५२०००१००
५	रोइ कार्लेस गल्ली	१		फागुने	२०६९ प्र० २८४ देखि २०६९ प्र० २७	१ ० ५२०००१००
६	कथासी वी विसव	१		दोगाई	२०६९ प्र० १५५ देखि २०६९ प्र० २८८	१ ० ५२०००१००
७	ठेरेन जे. मिलमयान	१	१	दोगाई	२०६९ प्र० २९९ देखि २०७० प्र० १२	१ १ ५२०००१००
	जम्मा:	७	३			७ ३ ० ३६४००० ० ० ०
२. ट्रायाक एण्ड ट्रेल्स प्रा.लि.						
सि. नं.	शिकारीको नाम	शिकार गर्ने माग गरेको	शिकार भएको ब्लाक	शिकार भएको वन्यजन्तु	शिकार भएको नभएको	दस्तुर
		अवधि		नाउर	भारत	व्लाक आरक्षण आखेदपहार दर्ता न.
१	सर्ग चेकाल्टिङ्ग	१	१	वार्षे	२०६९ प्र० श० देखि २०६९ प्र० २१५	१ ० ० ५२०००१००
	जम्मा:	१	१			१ ० ० ५२०००१००
	जम्मा:					

अनुसूची ७ : वन्यजन्तुबाट मानवीय क्षतिको विवरण

क्र. सं.	भिति	घाइते/मृतकको नाम, थर	लिङ्	उमेर	घाइतेको कारण	घाइते संख्या	मृत्युको कारण	मृत्युको संख्या	स्थान	संरक्षित क्षेत्र
१	२०६९।४।८८	उत्तमा मलाह	पुरुष	५५	जंगली हाती	१			कोशीको भंगला	कोशीटप्पु व.ज.आ
२	२०६९।४।८८	कैला राम	पुरुष	११			अर्नाचाट	१	कोशी वाँधको पूर्वपट्टा	कोशीटप्पु व.ज.आ
३	२०६९।५।२५	सूख्यमणि राई (कलूड)	महिला	४७	भालबाट	१				
४	२०६९।५।१३	सन्त वहाडुर कुमाल	पुरुष	५०			बाघबाट	१	बद्दहा म.सा.व.	चितवन रा.नि.
५	२०६९।५।२४	अमिता बोटे	महिला	३६			बाघबाट	१	प्र.दियालो म.सा.व.	चितवन रा.नि.
६	२०६९।५।१३	हरि प्रसाद भट्टराई	पुरुष	४३	अर्नाचाट	१			कोशीटप्पु व.ज.आ	
७	२०६९।६।१६	दल वहाडुर खड्कका	पुरुष	३२			हातीबाट	१	वर्दिया रा.नि.	
८	२०६९।६।२९	जेठा मोतान	पुरुष	७१			हातीबाट	१	ठोरी गा.वि.स. ३	चितवन रा.नि.
९	२०६९।७।१७	अमर वहाडुर थापा	पुरुष	६५			हातीबाट	१	गर्दी गा.वि.स.१	चितवन रा.नि.
१०	२०६९।७।१७	मुझ्टा महतो	पुरुष	७५			गौडबाट	१	वछैली गा.वि.स. १	चितवन रा.नि.
११	२०६९।७।२५	पूर्णधनी कुलुड	महिला	६०	भालबाट	१			मकालू वरुण रा.नि.	
१२	२०६९।५।२५	निर्मला कुलुड	महिला	१५	भालबाट	१			मकालू वरुण रा.नि.	
१३	२०६९।५।२५	सूनिता राई (कलूड)	पुरुष	२२	भालबाट	१			मकालू वरुण रा.नि.	
१४	२०६९।५।२७	रंजित राय	पुरुष	१३	जंगली हाती	१			कोशीटप्पु व.ज.आ.	
१५	२०६९।५।२९	बुद्धि प्रसाद अधिकारी	पुरुष	३०			हातीबाट	१	गर्दि गा.वि.स. ४	चितवन रा.नि.
१६	२०६९।८।१०	किरण महतो	पुरुष	२१	बंदेलबाट	१			वधौडा ५ सिमरा	चितवन रा.नि.
१७	२०६९।८।१०	प्रशान्त तामाड	पुरुष	६२	हातीबाट	१			पर्सा व.ज.आ.	
१८	२०६९।८।२६	गोमती सापकोटा समेत			हातीबाट	३२			मेचौली १ अन्द्रौली	चितवन रा.नि.
१९	२०६९।९।१	बुद्धिराम बोटे	पुरुष	६५			हातीबाट	१	गर्दी १, चितवन	चितवन रा.नि.
२०	२०६९।९।१	झरिली बोटे	महिला	६२			हातीबाट	१	गर्दी १, चितवन	चितवन रा.नि.
२१	२०६९।९।७	उमेश महतो	पुरुष	१८	गौडबाट	१			केरुइखोला क्षेत्रमा	चितवन रा.नि.

२२	२०६९१९१४	निकाराम चोटे	पुरुष	६५	बाघबाट	१	बलबाधाट क्षेत्रमा	चितवन रा.नि.
२३	२०६९१९१४	रुक्मणी लाभिष्ठाने	महिला		भालूबाट	१	अमलटारी क्षेत्र	चितवन रा.नि.
२४	२०६९१९१४	टीका रिमाल	पुरुष		भालूबाट	१	अमलटारी क्षेत्र	चितवन रा.नि.
२५	२०६९१९१४	हरिकला अधिकारी	महिला		भालूबाट	१	अमलटारी क्षेत्र	चितवन रा.नि.
२६	२०६९१९१४	यडुनाथ पाण्डे	पुरुष		भालूबाट	१	अमलटारी क्षेत्र	चितवन रा.नि.
२७	२०६९१९२८	सुकेनेव चि.क.	पुरुष	७०	हत्तीबाट	१	वरण्डाखार, काँसधारी	चितवन रा.नि.
२८	२०६९१९०१४	बुँदि वहादूर कमाल	पुरुष	७०	बाघबाट	१	वर्दहा म.सा.व.	चितवन रा.नि.
२९	२०६९१९०१६	भोलधी देवी मुखिया	महिला	५५	हत्तीबाट	१	कोशिटपु व.ज.आ.	
३०	२०६९१९०१८	महाविर वहादूर थारु	पुरुष	६०	हत्तीबाट	१	रम्भापुर सेक्टर	वर्दिया रा.नि.
३१	२०६९१९१३	अवधनारायण चौधरी	पुरुष	३२	अर्नाबाट	१	कोशिटपु व.ज.आ.	
३२	२०६९१९१७	हठना महतो	पुरुष	५५	बाघबाट	१	दर्क्षणकाली म.सा.व.	चितवन रा.नि.
३३	२०६९१९२४	नारायण खड्का	पुरुष	३५	बाघबाट	१	निर्मलवरस्ती	चितवन रा.नि.
३४	२०६९१९१६	विन्देश्वर चौधरी	पुरुष	५५	हत्तीबाट	१	सप्तरी घोघनपुर	कोशिटपु व.ज.आ.
३५	२०६९१९१६	सन्जु देवी खंग	महिला	३५	जंगली हाती	१	सप्तरी घोघनपुर	कोशिटपु व.ज.आ.
३६	२०७०१९२६	हतुमन्ते सार्की	पुरुष	७०	बाघबाट	१	गितानगर ४	चितवन रा.नि.
३७	२०७०१९२६	झिम वहादूर आलेमगर	पुरुष	३४	बाघबाट	१	गितानगर ४	चितवन रा.नि.
३८	२०७०१९२६	विकास त्यौपाने	पुरुष	३०	बाघबाट	१	गितानगर ४	चितवन रा.नि.
३९	२०७०१९२९	वावराम गिरी	पुरुष		जंगली वर्देल	१	चितवन रा.नि.	
४०	२०७०१९२८	इन्द्रकुमारी सार्की	महिला		जंगली वर्देल	१	चितवन रा.नि.	
४१	२०७०१९२७	इन्द्रमोहन तिवारी	पुरुष	४५	गोंडाबाट	१	अमराधाट	चितवन रा.नि.
		जम्मा				२४	१९	

अनुसूचि द : वन्यजन्तु चोरी शिकार, काठ तस्करीमा संलग्न मानिसहरुको विवरण

२०६९ आवान देखि २०७० असार

पुर्वाञ्चल विकास क्षेत्र						
क्र.सं	भिति	पकाउ हुने व्यक्तिको नाम, थर	ठेगाना	कारबाही विवरण	वरामद सामग्री र आखेटोपहारहरु	मुद्दा पकाउ संख्या
१					सवारीसाधन / गाइवस्तु/ मानिस	सञ्चय
२	२०६९ साउन ४	जि. सप्तरी गा.वि.स.भारद्व १	जिम्मा जमानी गरी तरोखमा	दुगा ३ थान, आरा ३ थान, वन्चरो १ थन, विपाल २ थान र प्लाट्टकोडो डोरि २०० मि.	काठमा मानिस	१
	२	विरेन मुखिया	"	"	"	मानिस
	३	राजेन्द्र मुखिया	"	"	"	मानिस
	४	ललित कुमार माझी	"	"	"	मानिस
	५	सुखी मुखिया	"	"	"	मानिस

मध्यमाञ्चल विकास क्षेत्र						
क्र.सं	भिति	पकाउ हुने व्यक्तिको नाम, थर	ठेगाना	कारबाही विवरण	वरामद सामग्री र आखेटोपहारहरु	मुद्दा पकाउ संख्या
१	२०६९ आश्विन १७	भारत, राज्यविहार ग्राम	हरि महतो समेत	अवैय प्रेवेश	सवारीसाधन / गाइवस्तु/ मानिस	सञ्चय

२	२०६९।४।१३	वेवारिसे		घोरलको छाला २ थान			लाड्टाड रा.नि.
३	२०६९ आश्विन १८	कान्त्याराम प्रजा समेत	माध्या मारिहेको			मानिस	१०
४	२०६९ कार्तिक १७	स्तिराराम बोट सहित	चितवन, पटिहारी १	अवैध रूपमा माध्या मारेको		मानिस	९
५		पूर्ण वहादूर बोटे समेत	चितवन, घैलाघारी १	" "		चितवन रा.नि.	
६		राम वहादूर विक. समेत	नवलपरासी, दा(उन्नेदेवी १	अवैध रूपमा काठ करेको		मानिस	२
७					गाई वस्तु	२९१	
८	२०६९ मंसिर	आकाश तामाड समेत	गागलफेदी-१	सल्लो जातको काठ करेको		मानिस	११
९	२०६९मंसिर १३	पद्म वहादूर प्रजा	शक्तिखोर गा.वि.स ३	गैडामा		चितवन रा.नि.	
१०	२०६९मंसिर १६	ठुलो काठाच्छा तामाड-२६ समेत	मनहरी गा.नि.स. २	काठमा	१८०.३८ क्यू.फिट	मानिस	२
११	२०६९मंसिर १५	भीम वहादूर प्रजा	मकवानपुर भारी गा.वि.स७	वन्यजन्तु मार्ने उद्योग	जिउदो सालक	मानिस	१
१२	२०६९मंसिर १५	विष्णु प्रसाद पौडेल समेत	चितवन कल्याणपुर गाविस १	काठमा	काठ र साइकल	मानिस	२
१३	२०६९मंसिर २८				भरुवा बन्दुक १ र वारुद्ध धुलो	चितवन रा.नि.	
१४	२०६९ मंसिर २०	सारिता मल्ला थापा	का.म.न.पा. २९	वन्यजन्तुमा	फृथाउ मुसाको छाला १ थन	मानिस	१

१५	२०६९, पौष २२	राजकुमार वृद्धाशेषी-२४	सिन्धुपाल्चोक वन्यजन्तु मार्ने उच्चोग	विष र वन्दोवस्त्रीका सामान	मानिस	१	
१६		मदन थापा-२७	धार्दिङ, भूमेस्थान	"	मानिस	१	
१७	२०६९, पौष २४	शम्सु गोदार	सिन्धुपाल्चोक गुम्याम गा.वि.स.३	वन्यजन्तु मार्ने उच्चोग	मानिस	१	
१८	२०६९, पौष २४	विक्षु मार्ही	ऐ. ऐ. गा.वि.स. ६	वन्यजन्तु मार्ने उच्चोग	मानिस	१	
१९	२०६९, पौष २५	पारसु मुसहर	नवलपरासी रुदैलिया गाविस	काठमा	वन्चरो १, चितान गर्ने आरा १	मानिस	१
२०		शिवकुमार मुसहर	"	काठमा	विभिन्न साइजको गोलिया	मानिस	१
२१	२०६९, माघ ५	हर्क वहादुर गर्ड समेत	कठार ८, चितावन	माछा मारेको		मानिस	१
२२	२०६९, माघ १६	शुक्र वहादुर चिक.	जगतपुर ९, चितावन	काठ चोरी तस्कीमा		मानिस	१
२३	२०६९ फाल्गुन १	तिलकराम वि.क. समेत	डाक्कीवास ७	काठ चोरी तस्कीमा		मानिस	०५
२४	२०६९ फाल्गुन १	वावराम वृद्धाशेषी समेत	भ.न.पा. ३, चितावन	वन्यजन्तु मारेको		मानिस	४
२५	२०६९ फाल्गुन २	तरचन्द्र अधिकारी समेत	थुकुन्तार १, चितावन	वन्यजन्तु मारेको		मानिस	३
२६	२०६९, फाल्गुन ७	लोक वहादुर गर्ड समेत	कल्याणपुर, माडी, चितावन	वन्यजन्तु मारेको		मानिस	३

२७	२०७० फाल्गुन २५	पेशल भूजेत	उदयपुर, तावडी ४	विना अनुमति प्रवेश	मानिस	१	
२८	२०७० फाल्गुन २	गोपाल कूमार	मेघेली गा.वि.स. १, चितवन	गैडा मारी खाग विक्री व्यवसाय	मानिस	१	
२९	२०७० फाल्गुन २	जित वहादूर कूमार	मेघेली गा.वि.स. २, चितवन	गैडा मारी खाग विक्री व्यवसाय	मानिस	१	
३०	२०७० फाल्गुन २५	देव महो समेत	कल्याणपुर, माडी, चितवन	काठ चोरी निकासी	मानिस	४	
३१	२०७० फाल्गुन ३०	धनमाया थिढु समेत	जगतपुर ५, चितवन	काठ चोरी निकासी	मानिस	२	
३२	२०७० चैत्र २०	कोपिला धार्मी	जगतपुर	काठ चोरी निकासी	मानिस	१	
३३	२०७० वैशाख	सूरज श्रेष्ठ		चोरी शिकार	हातीको दाहा १ द्वा २ ट्रक १	मानिस	१
३४	२०७० वैशाख	कार्मी शेर्पा समेत		चोरी शिकार	सालकको खेपेटा १ के. जी	मानिस	२
३५	२०६९ श्रावण	खड्गजित राना	जि.न.प. अमरापुरी १	पकाउ भई भुदा दायर भएको	माछा मारेको	मानिस	१
३६		सन्त वहादूर पुन	"	"	"	मानिस	१
३७		तुल वहादूर सोमाई मगर	"	"	"	मानिस	१
३८		जितेन्द्र सारु मगर	"	"	"	मानिस	१
३९		पूर्ण वहादूर सापकोटा	"	"	"	मानिस	१
४०		लिलान्धर मल्ल ठकूरी	जि.न.पा. नथावेलहनी ५	धरौटीमा राखी तारेखमा	काठमा	मानिस	१

४१	धन वहादुर कुमाल	"	"	"	काठमा	मानिस	९
४२	चेत वहादुर स्याडजाली				काठमा	मानिस	९
४३	लाल वहादुर नगरकोटी				काठमा	मानिस	९
४४	कमला चौधरी				काठमा	मानिस	९
४५	देव नारायण पाठक	जि. चितवन मेघैली १, ठोरी पर्सा	धरैटीमा राखी तारेखमा		रोडामा	मानिस	९
४६	छविलाल कुवर	"	"		रोडामा	मानिस	९
४७	गंगा वहादुर कुवर	"	"		रोडामा	मानिस	९
४८	रुद्धे महतो	जि. चितवन कुमरोज ४	पुर्पक्षको लागि श्रुतमा	सुनगोहोरोको मासु र छाला	वन्यजन्तु	मानिस	९
४९	सिताराम थिड	जि. मकवानपुर मनहरी	अनुसन्धान भई रहेको	वायको हड्डी ६ के.जी.	वायमा	मानिस	९
५०	२०६९ भाद्र	गिता दराई	जि. चितवन कठार गा.वि.स. ८	कारागारमा थुनामा रहेको	काठमा	मानिस	९
५१	सोमला दराई	"	"	"	"	"	९
५२	नम्बरी दराई	जि. चितवन कठार गा.वि.स. ७	"	"	"	"	९
५३	अमृत प्रजा	जि. चितवन कठार गा.वि.स. १	"	"	"	"	९
५४	बच्च प्रजा	"	"	"	"	"	९
५५	मिलन प्रजा	"	"	"	"	"	९
५६	विक्रम प्रजा	"	"	"	"	"	९
५७	निंसा प्रजा	जि. चितवन कठार गा.वि.स. ३	"	"	"	"	९

चितवन रा.नि.

चितवन रा.नि.

५६	२०७० वैशाख	ठाकुरासंह थिंड समेत	मनहरी २, मकवाल नपुर	बंदेल पाठा समार्टी विक्री		मानिस	२	चितवन रा.नि.
५८	२०७० वैशाख	शंकर तामाड	भण्डारा ६, चितवन	बंदेल पाठा समार्टी विक्री		मानिस	१	
६०	२०७० वैशाख	अशोक लामा समेत	रामधाट १, सलाही	गैडा खाग विक्री ब्यवसाय		मानिस	५२	
६१	२०७० वैशाख	धर्मराज चेपाड समृत	कोराक ५, चितवन	गैडा खाग विक्री ब्यवसाय		मानिस	३२	चितवन रा.नि.
६२	२०७० वैशाख	श्याम श्रेष्ठ समेत	निर्मलवर्स्टी ४, पर्साँ	काठ चोरी निकासी		मानिस	१	
६३	२०७० वैशाख	सागर चेपाड	सिंहिं ३, चितवन	गैडा खाग विक्री ब्यवसाय		मानिस	१	चितवन रा.नि.
६४	२०७० जेठ	निमा लामा	मकवालपुर	गैडा मारी खाग विक्री		मानिस	१	चितवन रा.नि. & CIB
६५	२०७० जेठ ३०	सूर्य पौडेल समेत	भरतपुर ४, चितवन	जिम्मा जमानीमा छोडिएको	सा. बनबाट काठ चोरिनिकासी	मानिस	२	चितवन रा.नि.
६६	२०७० आषाढ ३	सोमल तोटे समेत	भरतपुर, ४ चितवन	धरौटी लिई तोरेखमा		मानिस	४	चितवन रा.नि.
६७	२०७० आषाढ ९	लक्ष्मण तोटे समेत	कोल्हुवा ६, नवलपरासी	धरौटी लिई तोरेखमा	वन पैदावार मूगाको सुकूटी	मानिस	४	चितवन रा.नि.
६८	२०७० जेठ	रामहरी प्रसार्ट	पिप्रासिमरा ९, वारा	रु. १२०० नगद जरिवाना गरी छोडेको		मानिस	१	पर्सा व.ज.आ.
६९	२०७० जेठ	नागा महतो	आतापिपा ६, वारा	१,००००- जरिवाना गरी छोडेको		मानिस	१	
७०	२०७० वैशाख १९	मानिस करार	अंतिकम्ण	दयाकर वरामद				पर्सा व.ज.आ.
७१	२०७० वैशाख २३		विना इजाजत प्रवेश			मानिस	३२	

७२	२०७० वैशाख २४	निर वहादुर धरान समेत	मकवानपुर	चोरी शिकार	२४ वटा बदेलको वच्चा सहित	मानिस	३
७३	फाल्गुन	विशाल ठेकर समेत	मकवानपुर वासामाडी-४	काठ चोरी तस्करीमा	२६ थान चिरान काठ १ त. ना २ च २९६८ को टाटा मोबाइल गाडी १ पसा च.ज.आ.	मानिस	४
७४	मंसिर २९	अरुण तिवारी समेत			सालकको खेपेटा	मानिस	३
७५	२०७० जेष्ठ	मंगले थिड समेत	निर्मलवस्ती, पर्सा छोडेको	रु. ७०० नगद जरिवाना गरी		मानिस	१
परिचमाङ्गल विकास क्षेत्र							
क्र.सं	भिति	पकाउ हुने व्यक्तिको नाम,थर	ठेगाना	कारबाही विवरण	वरामद सामग्री १ आखेटेपहारहर	मुद्दा	पकाउ संख्या
१	पौष २८	निर वहादुर वराम समेत	युमिना गा.वि.स. ३, गोखार्वा	वाघ सम्बन्धी	आलो बाघको हड्डी ५३ के.पि., आलो छाता २ र नगद १८०९४७-	सावारीसाधन	संख्या
२	२०६९ भाद्र १८	शिव अधिकारी	जि. काल्पी, ल्वाङ्गढेल गा.वि.स.९	अनुसन्धान जारी	६१५ ग्राम यासा गम्बा सहित	जडीबुटी	मानिस
३		हरि गोतम	"				मानिस
४		सन्तोष गोतम	"				मानिस
५		लिला शर्मा	जि. काल्पी, अमला आचार्य	गा.वि.स ३			मानिस

मध्य परिच्छमाञ्चल विकास क्षेत्र

क्र.सं	भिति	पकाउ हुने व्यक्तिको नाम,शर	ठेगाना	कारबाही दिवरण	वरामद सामग्री र आवेटपहारहर	मूळा	पकाउ संख्या	कारबाही गर्ने निकाय
१								सावरीसाधन /गाइवर्स्टु/ मानिस संख्या
२		लक्षण चौधरी कोहलपुर ३, बाँके नरसिंह थारु नयाँ वस्ती, बाँके		वनपैदावार चोरी नौवस्ती ९ लिलकपुर, बाँके	चिरान काठ २३५ क्यू.फिट		मानिस	१ बाँके रा.नि.
३		सुरेश चौधरी		"	"		मानिस	१ बाँके रा.नि.
४							साइकल	१२
५	आरिवान			वन पैदावार चोरी शिकार	६.६५ क्यू.फिट काठ		मानिस	१
६				चोरी शिकार			मानिस	२
७							टक्कर	१३ बाँके रा.नि.
८	भाद्र			वन तथा वन्यजन्तु अपराधमा		"		२२३ वर्दिया रा.नि.
९				वेवारिसे			वर्दुक	४० वर्दिया रा.नि.
१०	मंसिर १२				भरुवा वन्तुक			२८ वर्दिया रा.नि.
११	मंसिर १३	फुल्जो रावल	डोल्पा, रिमी गा.वि.स. ७	कर्तुरी मृग मारेको			मानिस	१ शे-फोक्स्पूटो रा.नि.
१२	मंसिर	दुर्जुवा चौधरी रफेना-४,	रामेल्या काठमा	गोलिया काठमा	५.३१ क्यू.फिट		मानिस	१ वर्दिया रा.नि.
१३		परमेश्वर रावल	विकाशनगर, बाँके	गोलिया काठमा	" "		मानिस	१
१४	पौष			वन्यजन्तुमा	भरुवा वर्दुक २ थान र जरायोको आलो मासु		मानिस	? वर्दिया रा.नि.

१५	२०७० चैत्र २४	लाल व. थापा	धारिडु, नालाडु गा.वि.प्र.	बाघको हड्डी	३ किं. २२० ग्रा	मानिस	१	बदिया
१६	२०७० चैत्र २९	निर्मला तामाङ समेत	कमलपुर ३, सप्तरी	वन्यजन्तु मारेका	चितालको मासु सहित	मानिस	३	
१७	-	भवराज खत्री समेत	महादेव पुरी गा.वि.स. ४	निरिवारालो वंदेल चोरी शिकार	२ नाल भरुवा बन्दुक	मानिस	४	बाँके रा.नि.
१८	२०७० वैशाख	विनोद वि.सी.	पतरासी ५, जुम्ला	चोरी शिकार	पक्षीको हड्डी थान १, जाल, तामाको तार, वाँसको छंगो २ तामाको भाँडो (सानो)	मानिस	१	बाँके रा.नि.
१९	२०७० वैशाख	महेश कु. सलामी	वीरेन्द्रनगर ४, सुर्खेत			मानिस	१	
२०	२०७० वैशाख	गन व. घर्ती	हापुर १, दाढ			मानिस	१	
२१	२०७० वैशाख	कमला वि.क.	विभवननगर १०, दाढ			मानिस	१	
२२	२०७० वैशाख	गणेश कु. घर्तीमार	तालावाड ६ रोल्या			मानिस	१	
२३	२०७० वैशाख	सन्तोष पोखरेल	हापुर ५, दाढ			मानिस	१	बाँके रा.नि.
२४	२०७० वैशाख	रण व. रोका	महत ८, रुक्म			मानिस	१	
२५						बाँके रा.नि.		
२६	२०७० जेठ	गोविन्द चन्द समेत	जाजरकोट	बाघ सम्बर्दी	बाघको हड्डी ३०० ग्राम	मानिस	२	बदिया रा.नि.
२७	२०७० जेठ २१				हातीको दाहा १ थन			बदिया रा.नि.
२८	२०७० आषाढ	कृष्ण वहादुर काक्की	वागेश्वरी-१, धौलागिरी, बाँके १	धौरेटी लिई तारेखमा	मृत पोथी चिताल	मानिस	१	बाँके रा.नि.

१९	२०७० आषाढ २३	जय वहादुर बुढा जुम्ता, कनकसुन्दरी गा.वि.स.१, लम गाउ	धरैटी लिई तोरेखमा	भरवा वन्दुक १, वारुद २ छर्को डला १, जिउंदो च्याखुरा १, घोरलको पुरानो छाला १, घोरलको सिंड १	मानिस	१	रारा रा.नि./दुग्धभूजन गुल्म
२०	२०६९ श्रावण	५ जना	जरिवाना गरी छोडिएको	जरिवाना गरी आवश्यक कारबाही गरिएको	काठमा	मानिस	५ वर्दिया रा.नि.
२१	२०६९ श्रावण	१० जना	जरिवाना गरी छोडिएको	जरिवाना गरी ७ वटा ट्रेक्टर	काठमा	मानिस	१० वर्दिया रा.नि.
२२	२०६९ श्रावण	७ वटा	घर भटकाई खाली गराएको	अनुसन्धान जारी (२३.८ क्यापिट)	सालको काठ थान २० साइकल थान १२, बन्चरो ३	अतिक्रमण काठमा	मानिस
२३	२०६९ श्रावण	३ जना	लक्षणा चौधरी कोहलपुर ३	अनुसन्धान जारी (२३.८ क्यापिट)	सालको काठ थान २० साइकल थान १२, बन्चरो ३	अतिक्रमण काठमा	मानिस
२४	२०६९ श्रावण	जरासिंह थान	नयाँबस्ती				बाँके रा.नि.
२५	२०६९ श्रावण	सुरेश चौधरी	नौवस्ता ९, तिलकपुर वाँके ,,				बाँके रा.नि.
२६	२०६९ श्रावण						
मुदुर परिचमान्वत विकास क्षेत्र							
क्र.सं	मिति	पकाउ हुने व्यक्तिको नाम,थर	ठेगाना	कारबाही विवरण	वरामद सामग्री र आखेटोपहरहर	मुदा	पकाउ संख्या
						सवारीसाधन /गाईवस्तु/ मानिस	संख्या
१	२०७० वैशाख	जित वहादुर भण्डारी	कैलाली, भाला गा.वि.स. ४	चोरी शिकार	चितुवाको छाला १ र हड्डी २ कि.ग्र.६०० ग्राम	मानिस	शुक्लाफाँटा व.ज.बाट पकाउ भई जि.व.का. कैलाली पठाइएका

१	२०७० वैशाख		चिरान काठ ६८ थान, आरा ३, चौपाया ४३०, साइकल ३	मानिस	१७८	शूक्रलापाटा व.ज.आ.
२	२०६९ भाद्र	मानिस	नास्तो १० थान, हसिया १५७ थान, साल गोलिया र चिरान काठ २१५ थान	मानिस	३१७	
३	२०६९ भाद्र			भेसी	१२४	
४	२०६९ भाद्र			मोटरसाइकल	१	
५	भाद्र	विश्वन सिंह नंगाल	काटे गाविस-८, दार्चुला काठमा	४.८०८ क्या.फिल्ड	मानिस	१
६	२०६९ मसिर	विश्वन सिंह नंगाल	द्वारा परी गाविस ९, दार्चुला	"	मानिस	१
७	२०६९ मसिर	विर राम कामी	हम्ला जिल्ला खगाल गाविस	वन्यजन्तु मारेको	चितुवाको छाला र हड्डी	मानिस
८	२०६९ पौष	प्रेम तामाङ	सिद्धी गाविस, दार्चुला	वन्यजन्तु मारेको	चितुवाको छाला र हड्डी	मानिस
९	२०६९ पौष	गणेश लोथ्याल	दार्चुला, सुनसेरा गा.वि.स. ३	वाघको छाला थान १, चितुवाको छाला ५, हतीको दाहा २ वटा, कहरी बिना ५, वाघको दाँत ४ वटा, वाघ र चितुवाको हड्डी ३० कि.गा., सालको कल्ता ३५ कि.गा., वैक चेकहर	वाघ सम्बन्धी	मानिस
१०	२०७० जेष्ठ १७	काले धामी समेत			४	

अनुसूची ९

Population of wildlife species in Nepal

Species	Year of census	Sites	Methods	Estimated population	Remarks
Arna	2012	Koshi Tappu Wildlife Reserve	Total direct count	259	
Blackbuck	2013	Krishnasar Conservation Area	Total direct count	296	
Blue sheep	2007	Dhorpatan Hunting Reserve	Direct/point count	852	Total 2538
Blue sheep	2009	Kanchenjunga Cons. Area	Direct/point count	1686	
Blue sheep		Api-Nampa Conservation Area		98	
Gaur	2011	Chitwan National Park	Total direct count	312	Total 333
Gaur	2008	Parsa Wildlife Reserve	Total direct count	37	
Gharial	2013	Babai River	Total direct count	14	Total 124
Gharial	2013	Karnali River	Total direct count	2	
Gharial	2011	Koshi River	Total direct count	0	
Gharial	2013	Narayani River	Total direct count	63	
Gharial	2013	Rapti River	Total direct count	45	
Jharal	2009	Langtang National Park	Total direct count	284	
Jharal		Apimampa Conservation Area			
Rhino	2011	Barotra National Park	Total direct count	502	
Rhino	2011	Chitwan National Park	Total direct count	24	Total 535
Rhino	2013	Suklaphanta Wildlife Reserve	Total direct count	503	
Swamp deer	2013	Suklaphanta Wildlife Reserve	Total direct count	8	
Swamp deer	2012	Barotra National Park	Total direct count	2170	Total 2275
Tiger	2013	Barotra National Park	Total direct count	105	
Tiger	2013	Chitwan National Park	Camera trapping	50	Total 198
Tiger	2013	Banke National Park	Camera trapping	120	
Tiger	2013	Parsa Wildlife Reserve	Camera trapping	4	
Tiger	2013	Suklaphanta WR	Camera trapping	7	
Blue Bull	2013	Suklaphanta WR		17	
Assamese Monkeys	2013	Shivapuri-Nagarjun NP	Total direct Count	80-90	
				186	

क्र.सं.	भिति	वन्यजन्तु	लिङ्ग	उमेर	धाइतेको कारण	मृत्युको कारण	संख्या	संरक्षित क्षेत्र	स्थान	कैफियत
१	२०६१।४१९	गौरिगाई				प्राकृतिक कारण (बढ़ो)	१	चितवन रा.नि.		

अनुसुची १० (क) : वन्यजन्तु मृत्यु तथा घाइते विवरण

२	२०६९।४९	चितात	भाले		गाडीले किंचेर		१ वर्दिया रा.नि.		गाडीको छोजी भैरहेहो
३	२०६९।४९३	चितात	पोथी		"		१ वर्दिया रा.नि.		गाडी फेलापारी कारवाही भैरहेहो
४	२०६९।४९३	घोरव			चोरीशिकारको कारण		१ लाडाड रा.नि.		खोकिम, स्थन्यपाल्योक
५	२०६९।४९।२३	वडेल	पोथी		"		१ वर्दिया रा.नि.		गाडीको छोजी भैरहेहो
६	२०६९।४९२६	चितात	भाले		"		१ वर्दिया रा.नि.		गाडीको छोजी भैरहेहो
७	२०६९।४९२९	चितात	भाले		"		१ वर्दिया रा.नि.		गाडीको छोजी भैरहेहो
८	२०६९ श्रावण	चितात			नहरको साइफलनमा परेर		३ वर्दिया रा.नि.		
९	२०६९ श्रावण २२	बंदेल			थाहा नभएको		१ लाडाड रा.नि.		
१०	२०६९।४९५	चितात	भाले	३ वर्ष	नहरमा डुवेर		१ वाँके रा.नि.		
११	२०६९ श्रावण	कृष्णसार	भाले				१ कृष्णसार सं.क्षेत्र		
१२	२०६९।५१	रत्नवा मृग	भाले	१ महिना	मलसाप्रोले मारेको		१ लाडाड रा.नि.		स्थाफु ९, रसवा
१३	२०६९।५१७	चितात	भाले		नहरको साइफलनमा परेर		१ वर्दिया रा.नि.		
१४	२०६९।५१९	चितात			राजमार्ग दुर्घटनामा परेर		१ वर्दिया रा.नि.		
१५	२०६९।५१७	जराया	भाले		नहरको साइफलनमा परेर		२ वर्दिया रा.नि.		
१६	२०६९।५१९	बंदेल			राजमार्ग दुर्घटनामा परेर		१ वर्दिया रा.नि.		

१७	२०६९।५।२०	जरायो	पोथी			नहरको साइफलनमा परेर	१ वर्दिया रा.नि.	
१८	२०६९।५।२०	चितल	भाले	प्राकृतिक		२ शुक्लाफाँटा व.ज.आ.		
१९	२०६९ भाद्र	चितल	पोथी	प्राकृतिक		२ "		
२०	२०६९ भाद्र	कृष्णसार	बच्च्या	प्राकृतिक		५ कृष्णसार सं.क्षेत्र		
२१	२०६९ आश्विन १३	चितल	भाले	राजमार्ण दुर्घटनामा परेर	१ वर्दिया रा.नि.	१ वर्दिया रा.नि.	कवाभार	
२२	२०६९ आश्विन २२	चितल	भाले	" "	१ वर्दिया रा.नि.	१ वर्दिया रा.नि.	ठेनीखोला	
२३	२०६९ आश्विन ३०	चितल	भाले		नहरको साइफलनमा परेर	३ वर्दिया रा.नि.	बडीखोला	
२४	२०६९ कार्तिक ९	रतुवा	भाले	६ वर्ष	प्राकृतिक	१ लाइटाड रा.नि.	घटटेखोला	
२५	२०६९ कार्तिक १८	हांड्रे	४ वर्ष	प्राकृतिक	१ लाइटाड रा.नि.	१ लाइटाड रा.नि.	बुढोभई	
२६	२०६९ कार्तिक	कृष्णसार	पोथी	प्राकृतिक		१ कृष्णसार सं.क्षेत्र		
२७	२०६९ कार्तिक	कृष्णसार	भाले	प्राकृतिक		२ कृष्णसार सं.क्षेत्र		
२८	२०६९ मंसिर ६	अर्ना	पोथी	८-९ वर्षको	गाडीको ठक्करबाट	१ कोशीटिप्प व.ज.आ.	पूर्व पश्चिम राजमार्ग	
२९	२०६९ मंसिर	चितवा	थाहा	६	प्राकृतिक	१ वर्दिया रा.नि.	शिवपुर बन्दहवा सा.व	
३०	२०६९ मंसिर ८	डल्कन	पोथी	६-७ वर्षको	जालबाट	१ कोशीटिप्प व.ज.आ.	कोशी व्यारेज	
३१	२०६९ मंसिर १६	चितल	भाले	प्राकृतिक	१ शुक्लाफाँटा व.ज.आ.			
३२	२०६९ मंसिर १६	चितल			१ शुक्लाफाँटा व.ज.आ.			
३३		चरीबाघ	पोथी	१ महिना	प्राकृतिक	१ बाँके रा.नि.	ओभरी	
३४	२०६९ मंसिर २०	राजलोखर्क			प्राकृतिक	१ चितवन रा.नि.	भालुखोला	
३५	मंसिर	कर्तुरीमण्ड	थाहा	नभएको	चोरीशिकारी	१ सगरमाथा रा.नि.	परेमाधिको जंगल क्षेत्र	

३६	२०६९ मार्सिर	कृष्णसार	भाले		प्राकृतिक		१ कृष्णसार सं.क्षेत्र	
३७	२०६९ मार्सिर	कृष्णसार	पोथी		प्राकृतिक		२ कृष्णसार सं.क्षेत्र	
३८	२०६९ पौष २	अर्ना	भाले	१७-१८	प्राकृतिक		१ कोशीटपु व.ज.आ.	
३९	२०६९ पौष	कृष्णसार	पोथी		प्राकृतिक		१ कृष्णसार सं.क्षेत्र	
४०	२०६९ पौष १४	चितल	भाले		प्राकृतिक		१ शुक्लाफाँटा व.ज.आ	
४१	२०६९ पौष २५	लगुना			प्राकृतिक		१ शुक्लाफाँटा व.ज.आ	
४२	२०६९ माघ २	चितल	भाले		प्राकृतिक	कुकुरसे टोकेको	१ शुक्लाफाँटा व.ज.आ	
४३	२०६९ माघ ७	निर विरलो			प्राकृतिक			
४४	२०६९ माघ २१	गैरिगाई	भाले	२० वर्ष	प्राकृतिक	आगलागीमा परेर	१ चितवन रा.नि.	गौर मचान क्षेत्र
४५	२०६९ माघ १७	चितल	भाले		प्राकृतिक		१ चितवन रा.नि.	
४६	२०६९ माघ २२	चितल	भाले		प्राकृतिक		१ चितवन रा.नि.	
४७	२०६९ माघ	कृष्णसार	भाले		प्राकृतिक		१ कृष्णसार सं.क्षेत्र	
४८	२०६९ माघ	कृष्णसार	पोथी		प्राकृतिक		२ कृष्णसार सं.क्षेत्र	
४९	२०६९ माघ	कृष्णसार	बच्चा		प्राकृतिक		१ कृष्णसार सं.क्षेत्र	
५०	२०६९ माघ ५	निलगाई			प्राकृतिक		१ पर्सा व.ज.आ.	उपचार गार्दा गार्दे मृत्यु
५१	२०६९ माघ २५	लोखेक			प्राकृतिक		१ पर्सा व.ज.आ.	उपचार गार्दा गार्दे मृत्यु
५२	२०६९ फालुन ३	चितवा	भाले	वयस्क	प्राकृतिक		१ पर्सा व.ज.आ.	
५३	२०६९ फालुन ३	चितल					१ पर्सा व.ज.आ.	
५४	२०६९ फालुन १२	डंगर गिद्ध		२ वर्षको	प्राकृतिक		१ पर्सा व.ज.आ.	निर्दि संरक्षण प्रजनन केन्द्र
५५	२०६९ फालुन	कृष्णसार	पोथी		प्राकृतिक		१ चितवन रा.नि.	
५६	२०६९ चैत्र ४	बदेल			प्राकृतिक		१ पर्सा व.ज.आ.	
५७	२०६९ चैत्र २१	जरायो	भाले		प्राकृतिक		१ शुक्लाफाँटा व.ज.आ	
५८	२०६९ चैत्र २५	चितवा	वयस्क		प्राकृतिक	बाघते मारेको	१ चार्दिंया रा.नि.	विज्ञापुरी सा.व.
५९	२०६९ चैत्र २६	बदेल			प्राकृतिक		१ शुक्लाफाँटा व.ज.आ	

૬૦	૨૦૬૯ ચૈત્ર	કણસાર	ભાલે		પ્રાકૃતિક	કણસાર સં.ક્ષેત્ર
૬૧	૨૦૬૯ ચૈત્ર	કણસાર	પોથી		પ્રાકૃતિક	કણસાર સં.ક્ષેત્ર
૬૨	૨૦૬૯ ચૈત્ર	કણસાર	વજ્ઞા		પ્રાકૃતિક	કણસાર સં.ક્ષેત્ર
૬૩	૨૦૭૦ વૈશાખ ૮	અર્ના	ભાલે વદ્ધો		પ્રાકૃતિક	સપ્તકોશી નરીકો પૂર્વી ભંગાલો
૬૪	૨૦૭૦ વૈશાખ ૧૦	ચિત્તલ	પોથી	૨ વર્ષકો	પ્રાકૃતિક	ભંગાલોમા પરેર કોશીટિપુ વ. જ. આ.
૬૫	૨૦૭૦ વૈશાખ ૧૨	નિર વિરાલો	પોથી	૧ વર્ષકો	પ્રાકૃતિક	નહરમા પરેર વાંકે રા.તિ. ગવારપુર ક્ષેત્ર
૬૬	૨૦૭૦ વૈશાખ	ચિત્તલ			ચોરી શિકાર	૧ વાંકે રા.તિ. જલસેની ક્ષેત્ર
૬૭	૨૦૭૦ વૈશાખ	વદેલ			સડક દુર્ઘટના	વાર્દિયા રા.તિ.
૬૮	૨૦૭૦ વૈશાખ	કણસાર	ભાલે		પ્રાકૃતિક	વાર્દિયા રા.તિ.
						૨ કણસાર સં.ક્ષેત્ર

६९	२०७० वैशाख	कृष्णसार	पोथी		प्राकृतिक		२	कृष्णसार सं.क्षेत्र
७०	२०७० वैशाख	कृष्णसार	वच्चा		प्राकृतिक		१	कृष्णसार सं.क्षेत्र
७१	२०७० जेष्ठ २६	चिताल	पोथी				१	पर्सा व.ज.आ.
७२	२०७०जेष्ठ	कृष्णसार	भाले		प्राकृतिक		२	कृष्णसार सं.क्षेत्र
७३	२०७० आषाढ २३	करत्तरीमा	भाले	चितुवाले मारेको आशंका			१	सगरमाथा रा.नि. सरकारी सामान प्राप्त
७४	२०७० आषाढ ६	वयस्क गिद्द		विरामी भई		१	चितवन रा.नि.	
७५	२०७० आषाढ २९	खरमयु				१	नमना म.सा.वनमा घाइतेभई मृत्यु भएको	
७६	२०७० आषाढ	दुम्ही	पोथी	रारा दहमा परेर		१	रारा रा.नि.	

Tiger Mortality in National Parks/Wildlife Reserves in Fiscal Year 2070/070

S. No.	Protected Areas	Wildlife Species	Sex	Date	Cause of Death	Age	Location	Remarks
1.	PWR	Tiger	M	2069.7.11	Un		Pratapur area	Gaulele mareko ansanka (Peta Bhala phela pareko)
2.	CNP	Tiger	M	2069.9.14	Natural (mutual fight)	10 yr	Dumriya Post area	mutual fight
3.	PWR	Tiger	Un	2069.11.5	Natural		Lokpria Community Forest	Age Factor
4.	CNP	Tiger		2070.1.25	Natural		Syalbas Post, Narayani Community Forest area	
5.	CNP	Tiger	F	2070.2.5	Natural	15-16	Kasara Area (Rathko khorma palirakhkoma	Manisk khan palketo le Uddhar gari lyavekoma udhar garnu aga- dina arko baghle ghaite banayeko asakta bhai mityu bhayeko

अनुसूची १० (ग)
Elephant Mortality in National Parks/Wildlife Reserves in Fiscal Year 2069-70

S. No.	Protected Areas	Wildlife Species	Sex	Date	Cause of Death	Age	Description	Remarks
1.	KTWR	Wild Elephant	M	2069.4.16	U/N	8 yr		
2.	CNP	Domestic Elephant	M	2069.6.5	Natural	28 yr	Undergoing treatments	Gyanendra Prasad
3.	CNP	Domestic Elephant	F	2069.8.10	Natural	1 yr	Undergoing treatments	Aisworyamale janmayaeko
4.	CNP	Domestic Elephant	F	2069.11.8	Natural	70 yr	Undergoing treatments	Hirakali
5.	BNP	Wild Elephant	M	2069.11.14	Natural	7 days	Babai Lamidamar Area	
6.	BNP	Wild Elephant	UK	2069.11.15	Natural	15 days		Ghumna Khola
7.	CNP	Domestic Elephant	M	2069.12.8	Natural	32 yr	Undergoing treatments	Nirajan Prasad
8.	BNP	Wild Elephant	F	2069.12.12	Natural	Adult		Kalinara, Cause of Old age (pregnant)
9.	BNP	Wild Elephant	F	2070.1.16	Natural	adult	Cause of illness	
10.		Wild Elephant	F	2070.3.20	Electrocution	60 yr		Boarder of Jhapa and Ilam Erautar (Kantipur Daily, 2070.3.21)
11.	Outside KTWR	Wild Elephant	M		Poaching			Found dead in Panchkanya VDC, sunsari, Tusks were cut in 2 parts, Tail, Trunk and teeth were taken away by poachers (DFO, Sunsari jurisdiction)
12.	CNP	Wild Elephant		2070.3.30	Natural	baby	Cause of illness, undergoing treatment	Parsabat prapta bachha hatti palan posan gairagardai mityu bhayeeko

Wild : 8
Domestic : 4

अनुसूची १० (घ)

Rhino Mortality in Protected Area in the Fiscal Year 2069/070

SN	PA	Wildlife Species	Sex	Age	Date	Location	Cause of Death	Remarks
1	CNP	Rhino		baby	2069.4.11	Kasara Area	Natural	Horn not developed
2.	CNP	Rhino	M	25 yr	2069.4.14	Sitamai Ghgat, Rapti River	Natural (Bhasima parer)	Kumraj Community Forest bat maula chhodeko karan udhar gari palan posan garirakheko
2.	DFO	Rhino	M	3-4 yr	2069.7.9	Nawaiparasi, Parwauni VDC Dhansariya	(electrocution)	DFO, Nawalparasi
3.	CNP	Rhino	F	6 yr	2069.8.5	Bolesimra	Natural	Horn/Hooves both present
4	BNP	Rhino	Un	15 days	2069.8.8	Geruwa Nadi Tatya Chhetra	Natural (Killed by Tiger)	
5.	CNP	Rhino	F	35 yr	2069.8.13	Ghatgaon Area	Natural	Horn/Hooves both present
6.	CNP	Rhino	M	35 yr	2069.10.22	Hatti Maruwa Khola	Natural	Horn/Hooves both present
7.	CNP	Rhino	F	25 yr	2069.10.25	Gohital Area	Unknown	Horn/Hooves both present
8.	CNP	Rhino	M	25 yr	2069.11.5	Nandan Tal	Poaching	Horn missing/hooves present
9	CNP	Rhino	Un	un	2069.11.14	Seripost Area	Natural	Horn/Hooves both present
9	CNP	Rhino	F	35-36 yr	2069.11.21	Devi Tal	Natural (Bhasima parer)	Horn/Hooves both present
11	CNP	Rhino	M	35 yr	2070.2.2	Bhimle Area	Natural (age factor)	Horn/Hooves both present

अनुसूचि ११ : बन्यजनतहरबाट भएको जनक्षत्र शान्तिको राहत २०६९ / ०७०

	कार्यालय	जंगली हाती	रोडा	वाय	चितुवा	भालु	आर्ता	वर्देल	जम्मा
१	क. हसारसा (000)	सं.	घाइते मृतक सं.	घाइते मृतक सं.	घाइते मृतक सं.	घाइते मृतक सं.	घाइते मृतक सं.	घाइते मृतक सं.	जम्मा
२	चितवन रा.नि. कार्यालय	७०	८१.७	४६५०	३२	८५०	२०९	२६९८	६२८
३	कोशिष्ठपु व.ज.आ.	४	१४६	३२००					७०५
४	पर्सा च.ज.आ.	१	०	१५०					३००
५	जिल्ला वन कार्यालय, झापा	१२	२३१	१३४०					२०८१
६	जिल्ला वन कार्यालय, चितवन		५	४२	०	१	०	५०	१९३
७	जिल्ला वन कार्यालय, कास्की								१९६
८	जिल्ला वन कार्यालय, कैटमाडौं								१९६
९	जिल्ला वन कार्यालय, कैत्टी								१९६
१०	वर्दिंय राष्ट्रिय निकुञ्ज		२	०	३००				३००
११	जिल्ला वन कार्यालय, लमजुङ								३००
१२	जिल्ला वन कार्यालय, नवलपरासी			२	१००	१	५५	१४५	१४५
१३	जिल्ला वन कार्यालय, लर्हितगढ़					१	१५०		१५०
१४	जिल्ला वन कार्यालय, पुल्चो					१	१५०		१५०
१५	जिल्ला वन कार्यालय, संख्यारसभा					१	४०		४०
१६	जिल्ला वन कार्यालय, सुन्नरी		२	३९	१५०			१४०	१८९
१७	जिल्ला वन कार्यालय, रीतहट		१	५०				५०	५०
१८	जिल्ला वन कार्यालय, वारा			१२००				१२००	१२००
१९	जिल्ला वन कार्यालय, स्थाइज्ञा					१	५०		५०
२०	मकालु वरण राष्ट्रिय निकुञ्ज					१	२०९		२०९
२१	जिल्ला वन कार्यालय, भक्तपुर					१	२५		२५
२२	जिल्ला वन कार्यालय, सदरी		१	०	३००			०	३००

वाणिक पत्रिवेदन

શ્રાવણ ૨૦૬૧-આષાઢ ૨૦૭૦ (જલાઈ ૨૦૧૩-જલાઈ ૨૦૧૪)

अनुसूची १२ : वन्यजन्तु उद्धार विवरण

क्र. सं.	मिति	वन्यजन्तु	लिङ्ग	उमेर	घाइतेको कारण	संख्या	संरक्षित क्षेत्र	कैफियत (प्राप्ती स्थान)
१	२०६९ श्रावण	अजिंगर				८	वर्दिया रा.नि.	सुरक्षित स्थानमा छाडी उद्धार गरिएको
२		कछुवा				१३	वर्दिया रा.नि.	„
३		सुनगोहोरो				३	वर्दिया रा.नि.	„
४		सालक				१	शिवपुरी नार्गाजुन रा.नि.	नार्गाजुन क्षेत्रमा छोडिएको
५	२०६९श्रावण ३	निलगाई	पोथी	४ वर्ष		१	कोशीटप्पु व.ज.आ.	जि.व.का., सिराहाबाट प्राप्त
६	२०६९ श्रावण ६	अजिंगर	नखुलेको	३ वर्ष		१	कोशीटप्पु व.ज.आ.	सशस्त्र प्रहरी बल, भारदहबाट प्राप्त
७	भाद्र २५	अजिंगर				१	शुक्लाफाँटा व.ज.आ.	स्थानीय जनताको कुखुराको खोरबाट
८	भाद्र १६	कछुवा				१	कोशीटप्पु व.ज.आ.	सशस्त्र प्रहरी बल, भण्टावारीबाट उद्धार गरी ल्याएको
९	भाद्र २३	मगर गोही				१	कोशीटप्पु व.ज.आ.	बनशाह इलाकामा फेला परेको
१०	भाद्र २८	अजिंगर				१	कोशीटप्पु व.ज.आ.	जि.व.का., सिराहाबाट उद्धार गरी ल्याएको
११	भाद्र २६	चित्तल				१	कोशीटप्पु व.ज.आ.	शिकारी कुकुरले आक्रमण गरी घाइते बनाएका
१२	कार्तिक ६	अजिंगर				१	कोशीटप्पु व.ज.आ.	जि.व.का. मोरडबाट उद्धार गरी ल्याएको
१३	कार्तिक १०	सालक				१	कोशीटप्पु व.ज.आ.	जि.प्र.कार्यालय, सुन्सरीबाट उद्धार गरिएको
१४	कार्तिक १२	मगरगोही				१	कोशीटप्पु व.ज.आ.	इलाका प्रहरी कार्यालय, हनुमाननगरबाट उचार गरी ल्याएको
१५	कार्तिक २०	अजिंगर				१	कोशीटप्पु व.ज.आ.	हरिपुर पोष्ट एरियाबाट उद्धार गरी ल्याएको
१६	कार्तिक ३	घडियाल गोही				१	चितवन रा.नि.	सशस्त्र प्रहरी बल सीमा सुरक्षा कार्यालय, बारावाट
१७	कार्तिक १४	रतुवा	भाले			१	लाडटाड रा.नि.	घटेटेखोलामा घाइते अवस्थामा भेटाईकोमा औषधिउपचार गराई सोही दिन घटेटेखोला बन क्षेत्रमा छोडिएको
१८	कार्तिक १८	हात्रे		वूढो		१	लाडटाड रा.नि.	शिखरवेसी क्षेत्रमा गाँउलेले भेटाई वुफाइएको शिखरवेसी लेक बनमा छोडिएको
१९	मार्सिर १७	रतुवा	भाले			१	पर्सा व.ज.आ.	सशस्त्र प्रहरीबाट उद्धार गरी ल्याइएकोमा आरक्षको जंगलमा छोडिएको

२०	मंसिर १८	वाज			१	पर्सा व.ज.आ.	गुम्बाका टोलीले उद्धार गरी ल्याएकोमा आरक्षको जंगलमा छाडिएको
२१	पौष १६	वादर	भाले		२	पर्सा व.ज.आ.	मसिने हाँडीखोलाबाट उद्धार गरी ल्याएकोमा आरक्षको जंगलमा छाडिएको
२२	पौष ५	अजिंगर			१	कोशीटप्पु वन्जन्तु आरक्ष	सशस्त्र प्रहरी बल, हरिपुरबाट उद्धार गरी ल्याइएको
२३	पौष १०	अजिंगर			१	कोशीटप्पु वन्जन्तु आरक्ष	पश्चिम कुशाहाका स्थानीय वासिन्दाबाट उद्धार गरी ल्याएको
२४	पौष २४	अजिंगर			१	कोशीटप्पु वन्जन्तु आरक्ष	चन्द्रदेवयादव गा.वि.स. भोक्त्रहाँ बाट उद्धार गरी ल्याएको
२५	पौष २७	अजिंगर			१	कोशीटप्पु वन्जन्तु आरक्ष	प्रकाशपुर गा.वि.स द बाट उद्धार गरी ल्याएको
२६	पौष २९	अजिंगर			१	कोशीटप्पु वन्जन्तु आरक्ष	प्रकाशपुर गा.वि.स ५ बाट उद्धार गरी ल्याएको
२७		मयुर	भाले		१	शिवपुरी नार्गाजुन रा.नि.	सदरचिडियाखाना पठाइएको
२८	पौष १९	निलगाई		वयस्क	१	पर्सा व.ज.आ.	गढुवालाईनमा छाडिएको
२९	पौष ३	बाघ	पोथी		१	चितवन रा.नि.	नवलपरासीको कावासोती बजार स्थित गण्डकी बोर्डिङ स्कूल
३०	पौष ९	निरविरालो	भाले		१	पर्सा व.ज.आ.	जि.व.का. बाट उद्धार गरी आरक्षमा छाडिएको
३१	पौष १६	बाँदर	भाले		२	पर्सा व.ज.आ.	
३२	पौष १९	निलगाई	वयस्क		१	पर्सा व.ज.आ.	गाँउबाट उद्धार गरिएको
३३	पौष २०	अजिंगर			१	शुक्लाफाँटा व.ज.आ.	१ नं. पुल नालामा छाडिएको
३४	पौष २७	अजिंगर			१	शुक्लाफाँटा व.ज.आ.	१ नं. पुल नालामा छाडिएको
३५	माघ ३	अजिंगर			१	कोशीटप्पु व.ज.आ.	भाण्टावारीमा उद्धार (दुई वटा पत्रमा दुई वटा कुरा)
३६	माघ १५	अजिंगर			१	शुक्लाफाँटा व.ज.आ.	हिरापुर फाँटामा छोडिएको
३७	माघ १५	बंदेल			१	कोशीटप्पु व.ज.आ.	हरिपुर क्षेत्रबाट उद्धार गरी ल्याइउको
३८	माघ १५	चित्तल			१	कोशीटप्पु व.ज.आ.	मधुवन क्षेत्रबाट
३९	माघ २५	रतुवा	भाले		१	कोशीटप्पु व.ज.आ.	जनजागृति सा.व. क्षेत्र नजिक हावामहलबाट उद्धार गरिएको
४०	२०६९ चैत्र १२	चित्तल	पोथी		१	पर्सा व.ज.आ.	सामान्य उपचार पछि ग्रासलाईनमा छाडेको
४१	२०६९ चैत्र २७	रतुवा	भाले		१	पर्सा व.ज.आ.	कार्यालय परिसरमा छाडिएको ।
४२	२०६९ चैत्र ३०	चित्तल			१	शुक्लाफाँटा व.ज.आ.	घरपालुवा कूकुरले टोकी घाइते बनाएकोमा उपचार भईरहेको

४३	२०७० वैशाख	गैडा	भाले	बच्चा		१	चितवन रा.नि.	पश्चिम सेक्टर नवलपरासीको गोसाइवावा उपभोक्ता समिति अन्तर्गत सुकराज टापूको पश्चिम क्षेत्रमा माउबाट छुटिएकोले उद्धार गरी जैविक विविधता केन्द्र, सौराहामा पालन पोषण गरि राखिएको । (मिति २०
४४	२०७० वैशाख ४	Lesser Adju- tant				१	कोशीटप्पु व.ज.आ.	
४५	२०७० वैशाख १०	चितल				१	कोशीटप्पु व.ज.आ.	जि.व.का. सुन्सरीबाट उद्धार गरी ल्याएस्को
४६	२०७० वैशाख २४	रतुवा		१० दिनको		१	बाँके रा.नि.	सुरक्षित स्थानमा छाडी उद्धार गरिएको
४७	२०७० वैशाख २४	मयूर				१	बाँके रा.नि.	"
४८	२०७० वैशाख २२	बंदेल		२ वर्षका		१	बाँके रा.नि.	"
४९	२०७० वैशाख २	गिर्द				१	पर्सा वन्यजन्तु आरक्ष	"
५०	२०७० वैशाख ६	चितल		१५ दिनको		१	पर्सा वन्यजन्तु आरक्ष	"
५१	२०७० वैशाख ११	चितल		१० दिनको		१	पर्सा वन्यजन्तु आरक्ष	"
५२	२०७० वैशाख २४	बंदेल				२४	पर्सा वन्यजन्तु आरक्ष	कार्यालयको कम्पाण्डमा पाली राखेको
५३	२०७० वैशाख २४	अजिंगर				१	पर्सा वन्यजन्तु आरक्ष	आरक्षका जंगलमा छाडिएको ।
५४	२०७० वैशाख १३	बाघ				१	चितवन रा.नि.	कसरा स्थित इन्क्लोजरमा राखिएको (नरभक्षी), मा मृत्यु
५५	२०७० वैशाख	अजिंगर				२	वर्दिया रा.नि.	ठाकुरद्वारा
५६	२०७० वैशाख	चितल				१	वर्दिया रा.नि.	
५७	२०७० वैशाख	मलसाप्रो				१	वर्दिया रा.नि.	
५८	२०७० वैशाख	निलगाई				३	वर्दिया रा.नि.	कार्यालयमा रहेकोमा गुठी क्षेत्रमा लगी छाडिएका
५९	२०७० वैशाख	चितल				१	वर्दिया रा.नि.	कार्यालयमा रहेकोमा गुठी क्षेत्रमा लगी छाडिएका
६०	२०७० वैशाख २५	चितुवा	पोथी	अर्ध वयस्क		१	शिवपुरी नार्गार्जुन रा.नि.	निकुञ्जको सोरडाँडा र स्यालमती नदी वीचको प्राकृतिक वासस्थानमा छोडिएको
६१	२०७० वैशाख ३१	चितुवा	पोथी	अर्ध वयस्क		१	शिवपुरी नार्गार्जुन रा.नि.	निकुञ्जको सोरडाँडा र स्यालमती नदी वीचको प्राकृतिक वासस्थानमा छोडिएको
६२	२०७० जेठ ६	चितल				१	पर्सा वन्यजन्तु आरक्ष	गाँउले समातेर राखेको चितल सोही ठाँउको जंगलमा छोडेको

६३	२०७० आषाढ २	अजिंगर				१	कोशीटप्पु व.ज.आ.	पश्चम कुशाहा ४ बाट उद्धार गरी त्याएको
६४	२०७०आषाढ ९	रतुवा मृग				१	कोशीटप्पु व.ज.आ.	जि.व.का. , उदयपुरबाट उद्धारी त्याएको
६५	२०७० आषाढ १६	निलगाई				१	कोशीटप्पु व.ज.आ.	जि.व.का., सल्लाहीबाट उद्धार गरी त्याएको
६६	२०७० आषाढ १४	अजिंगर				१	शुक्लाफाँटा व.ज.आ.	आरक्षको मध्यवर्ती क्षेत्र गोवरियामा फेलापरेकोमा उद्धार गरी आरक्षमा छोडिएको
६७	२०७० आषाढ २३	मगरगोही				१	शुक्लाफाँटा व.ज.आ.	आरक्षको मध्यवर्ती क्षेत्र गोवरियामा फेलापरेकोमा उद्धार गरी आरक्षमा छोडिएको
६८	२०७० आषाढ १४	अजिंगर				१	शुक्लाफाँटा व.ज.आ.	आरक्षको मध्यवर्ती क्षेत्र मझगाँ(उमा फेलापरेकोमा उद्धार गरी आरक्षमा छोडिएको
६९	२०७०आषाढ १४	सालक	भाले			१	शिवपुरी नार्गाजुन रा.नि.	सशस्त्र प्रहरी बल उप(त्यका विपत् व्यवस्थापन वेश स्यूचाटारको कार्यालय परिसरको भाडीबाट निस्किएको सालकलाई पैहरी सुरक्षाकर्मीको सहयोगमा उद्धार गरी पानीमुहान, नर्सरीमा छोडियो ।

Buffer Zone Community Forests in Protected Areas

Sn	Protected Area Buffer Zone	No of Community Forest	Total Areas (hectare)	No of VDC	Number of Ward	No of HouseHold
1	Chitwan National Park	53	28292	30	106	NA
2	Bardia National Park	85	13568.98	16	86	24254
3	ShuklaPhanta Wildlife Reserve	35	1743.5	11	35	
4	Parsa Wild life Reserve	41	10384.14			
5	Shey Phoksundo National Park	24	2617.09			
6	Sagarmatha National Park	9	22067			1541
7	Makalu Barun National park	89	40850.15			6574
8	Langtang National Park Buffer Zone	78	5825.981	14	66	7822
9	Koshi Tappu Wildlife Reserve Buffer Zone	19				
Sn	Protected Area Buffer Zone	Total Number	Total Area (hectare)	No of VDC	Number of Ward	No of HouseHold
1	Chitwan National Park	11	7.99			
Sn	Protected Areas Buffer Zone	Total Number	Total Area	No of VDC	Number of Ward	No of HouseHold
1	Chitwan National Park	3	NA			21
2	Parsa Wildlife Reserve	60	257.16			
3						
Sn	Protected Areas Buffer Zone	Total Number	Total Area	No of VDC	Number of Ward	No of HouseHold
1	Langtang National Park Buffer Zone	1				

Note: Complete Information available in Conservation Education Section, DNPWC

अनुसूची-१४

Appendix 14:- Research \ Study in Protected Areas 2069/70.

S.N.	Date	Study Title	Name of the Researchers	Degree	Affiliation/ Organization	Study Site	Remarks
1.	2069-4-4	What was the growth pattern of trees in the last two centuries in Langtang National Park and what explains it?	Mr.Kumar Prasad Mainali.	Ph.D.	University of Texas at Austin, Austin, USA.	LNP	
2.	2069-4-4	Population Biology of Orchid in Nepal.	Ms.Binu Timsina	Ph.D.	Institute for Environmental Studies Charles University, Prague, Czech Republic.	SNNP	
3.	2069-4-22	Human-Wildlife Conflict in Shuklaphanta Wildlife Reserve.	Mr.Maniram Banjade	M.Sc.	TU, Central Department of Zoology.	SWR	
4	2069-4-30	Diagnosis of Structures, Processes and Outcomes of Protected area-based tourism systems : The Socio-ecological approach.	Mr.Surya Poudel	Ph.D	Arizona State University, USA.	CNP / ACAP / KCAP.	
5.	2069-5-3	An Evaluation of the Sagarmatha National Park, Forestry Project, Khumbu, Nepal : A Sustainable Perspective.	Mr.Chetprasad Bhatta	Graduation in Environmental Applied Science and Management	RYERSON UNIVERSITY, Canada.	SNP	
6.	2069-5-6	Tree line Dynamics in Response to Climate : A Case study of langtang National Park.	Binod Baniya	Official	Patan Multiple Campus.	LNP	
7.	2069-5-6	Integration of indigenous and scientific knowledge for the sustainable use of NTFPs in Sagarmatha National Park and its Buffer zone, Nepal.	Dr.Dinesh Raj Bhujel & Team	Official	Resources Himalaya	SNP	

8.	2069-5-8	Molecular characterization of Neopicrorhiza scrophulariflora & Podophyllum hexandrum परियो जनाहरको अनुसन्धानको लागि Herbarium तथा DNA नमूनाहर संकलन ।	Mr.Gaurav Janawali & Rajesh Lamichhane, Students of TU, M.Sc Biotechnology.	Official	NAST	LNP
9.	2069-5-8	Sample Collection of These Plants : Periploca calophylla, Potentilla fulgens, Rabdosia rugosa, Primula rotundifolia, Clematis montana, Rhododendron, Jatamasi .	Ms.Usha Adhikari & Ms. Sunita Karki	B.Sc.	TU, Central Department of Biotechnology.	LNP
10.	2069-5-11	...High Mountain Glacial Watershed Program (HMGW) of Imja lake in Sagarmatha National Park, Nepal.	Professor, Daene McKinney, Ph.D. University of Texas at Austin, USA & Team.	Official	The Himalayan Research Expedition (P.) LTD. Kathmandu, Nepal.	SNP
11.	2069-5-15	Status, Distribution and Conservation Threats to Musk Deer in Dhorpatan Hunting Reserve.	Mr.Bishwobabu Shrestha.	B.Sc	TU,Pokhara Forestry Campus.	DHR
12.	2069-5-20	Comparative assessment of Carbon Stock of Shorea robusta in Core and Bufferzone Forest Area of Shuklaphanta Wildlife Reserve, Nepal.	Mr.Prakash Joshi	B.Sc	TU,Hetauda Forestry Campus.	SWR
13.	2069-5-20	Dendro-Climatic study in Khaptad National Park, Far-Western Nepal.	Mr.Udaya Thapa	M.Sc	Goldengate international College.	KNP
14.	2069-5-24	Distribution and conservation threats of Nilgai in Bardia National Park.	Mr.Santosh Chaudhari	B.Sc	TU,Pokhara Forestry Campus.	BNP
15.	2069-5-24	Human-Elephant Conflict in thebufferzone of Bardia National Park.	Ms.Pragati Sharma	B.Sc	Kathmandu Forestry College.	BNP
16.	2069-5-24	Estimation of Carbon stock in Bufferzone of BNP.	Ms.Ambika K.C.	M.Sc	Goldengate international College.	BNP

17.	2069-5-25	Study of Habitat, Distribution Pattern and conservation threats to Red Panda (<i>Ailurus Fulgens</i>) in Api-nampa Conservation Area.	Mr.Harish Singh Dhami	B.Sc	Kathmandu Forestry College.	ANCA
18	2069-5-25	Flora diversity assessment along life zones in Nepal	Mr.Man Raj Rai	B.Sc.	TU,Pokhara Forestry Campus.	MBNP
19.	2069-5-27	Morphometric study of migrant Steppe Eagles <i>Aquila nipalensis</i> via capture and banding at Khare, Nepal in the foothills of the Himalayas.	Mr.Tulsi Ram Subedi Executive Member, NOU.	Official	Nepalese Ornithological Union(NOU).	ACAP
20.	2069-5-27	10-20 Samples Collection of <i>Podophyllum hexadrum</i> & <i>Neopicrorhiza scrophulariiflora</i> .	Mr.Gaurav chandra Janawali & Rajesh Lamichhane.	M.Sc.	TU, Central Department of Biotechnology.	KCAP
22.	2069-5-27	3-4 kgs Root Sample Collection of Padamchal for the Student of NAST-Universities Ph.D. Collaborative Program Ms. Hricha Gupta.	Mr.Gaurav chandra Janawali & Rajesh Lamichhane.	M.Sc.	TU, Central Department of Biotechnology.	KCAP
23.	2069-5-27	An Assessment of Human-Tiger Conflict in Chitwan National Park (A Case Study from Western Sector Amaltari).	Mr.Abbhishek Poudel	B.Sc.	TU,Pokhara Forestry Campus.	CNP
24.	2069-5-27	An Assessment of Anti poaching Efforts in Chitwan National Park	Mr.Birendra Kumar Rokka	B.Sc.	TU,Pokhara Forestry Campus.	CNP
25.	2069-5-31	Population, Distribution and Threats ti Gharial (<i>Gavialis gangeticus</i>) : A Case study of Rapti River, Chitwan National Park.	Mr.Yogesh Dhakal	B.Sc.	TU,Hetauda Forestry Campus.	CNP
26.	2069-6-1	Role of Carbon Forestry in Biodiversity Conservation in Nepal.	Mr.Krishna Prasad Acharya, Joint Secretary, MOFSC.	Ph.D	Ministry of Forest & Soil Conservation.	CNP
27.	2069-6-7	Eutrophication Modelling : A Case Study of Beeshazari Lake.	Ms.Rija Manandhar	M.Sc	TU, Central Department of Environment Science.	CNP
28.	2069-6-8	Habitat Suitability of One-Horned Rhino (<i>Rhinoceros unicornis</i>) in Rambour Bhata and Adjacent Areas, Parsa Wildlife Reserve, Parsa , Nepal : A geo-spatial Approach.	Mr.Sagar Khatiwoda	B.Sc	TU,Pokhara Forestry Campus.	CNP / PWR

29	2069-6-10	An Assessment of Tiger (Panthera tigris)-Human Conflict in Chitwan National Park.	Mr.Ajaya Kumar Das.	M.Sc	Schems College	CNP
30.	2069-6-11	Economic Valuation of Ecological Services	Mr.Haribhadra Acharya	Ms.C.(Natural Resources & Environmental Management)	Mac Fah Luang University Thailand	SNNP
31.	2069-6-11	Assessing climate change phenomena in high altitude Himalayan region through tree ring analysis.	Mr.Deepak Kumar Kharal	Ph.D	TU,Pokhara Forestry Campus.	ACAP
32.	2069-6-12	To Study the Carbon Stock Supporting Biodiversity Outside Forest, A Case Study in Chitwan National Park, Chitwan.	Mr.Krishna Pd.Sharma	M.Sc	TU,Central Department of Botany.	CNP.
33.	2069-6-12	Evaulation of Habitat Preferance and Conservation Threats of Blackbuck(Antelope cervicapra) at Khairapur, Bardia,Nepal.	Mr.Ramesh Kumar Giri	B.Sc	Kathmandu Forestry College.	Krishnasar CA
34.	2069-6-17	Establishment Strengthening of Himalayan Seed Bank	NAST/Ev-K2-CNR	Official	NAST.	SNP
35.	2069-6-28	Assessing Predator-Prey Relationship including people interaction in the Alpine Habitat of Kanchenjunga Conservation area of Nepal Himalaya.	Mr.Kamal thapa	M.Sc	Nepal Engineerin Colleg.	KCAP
36.	2069-6-28	Valuation of Prehensile Ecosystem Services for Development of PES Mechanism inKoshi tappu Wetland, sunsari Nepal	Mr.Tulasi Pd.Dahal	M.Sc	TU, Central Department of Enviorment Science.	KTWR
37.	2069-7-21	Ecological and Conservation Status of Dactylorhiza hatagirea (D.Don) Soo in Annapurna Conservation Area : A Case Study From Lete Village Development Committee, Mustang District	Mr.Chhatra Bd.Khadka	M.Sc	TU, Pokhara Forestry Campus.	ACAP
38.	2069-7-21	A GIS-Based Approach to Habitat Suitability of Babulus arneec on the Rapti Floodplain of Chitwan National Park.	Mr.Shankar Tripathi	B.Sc	TU, Pokhara Forestry Campus.	CNP
39.	2069-7-21	The Ecological dimension of Crop Depredation by Wildlife in Bufferzone of Langtang National Park.	Ms.Samjhana Kanwa	M.Sc	Khwopa Colleg.	LNP

40.	2069-7-26	Study of Tree Ring Growth Pattern of Multi Tree Species in Kathmandu Valley.	Mr.Dinesh Acharya	M.Sc	TU, Central Department of Environment Science.	SNNP
41.	2069-8-7	उच्च पर्वतीय क्षेत्रमा पाइने जंगली औषधीजन्य विरुद्धको वित्तविजन संकलन एवं भण्डारण।	NAST	Official	NAST.	SNP
42.	2069-8-8	Collaborative Assessment of the impacts of Climate Change on the Hydrological Regime of Langtang River Basin, Central Nepal.	Kathmandu University	Official	Kathmandu University.	LNP
43.	2069-8-12	Landscape-Scale Effects of Habitat Extent, Configuration and Management on Forest Bird Assemblages in Lowland Nepal.	Mr.Bhagawan Raj Dahal	Ph.D	The University of Queensland, Australia.	CNP / PWR / KTWR
44.	2069-8-12	Human-Elephant Coexistence in Central Nepal.	Mr.Ganesh Panta	M.Sc in Environmental Management	The University of Queensland, Australia.	CNP / PWR
45.	2069-8-13	PPBIO Nepal Programme को नियन्त्रिता प्रदान गर्ने सिलसिलामा आशयक अध्ययन गर्ने।	Griffith University, Australia	Official	Griffith University, Australia	CNP
46.	2069-8-20	Examining Environment and Poverty Targeting Trade-Off in Payments for Environmental Services (PES) from Watershed-scale Perspective.	Mr.Vijaya Krishnan Kolinjivadi	Ph.D	McGill University Montreal, Canada. & ICIMOD, Nepal.	SNNP
47.	2069-8-26	Conservation and Climate Change in Nepal.	Mr.Simon Mercer (Passport No.502326077)	Postgraduate Research	University of East Anglia, School of International Development, Norwich, NR47TJ United Kingdom.	BNP
48.	2069-9-3	Evaluation of Conservation threats of Blackbuck (<i>Antelope cervicapra</i>) with Special Emphasis on Land Ownership of Blackbuk Habitat at Khaireapur, Bardia, Nepal.	Mr.Manoj Kumar Saha	M.Sc. in Natural Resource Management	Nepal Engineering College, Kathmandu.	Krishnasar CA
49	2069-9-6	Conservation Biology and Nutritional Ecology of Wild Water buffalo in Koshi Tappu wildlife Reserve, Nepal.	Mr.Tejkumar Shrestha	Self	Individual	KTWR

				Official	NTNC	PWR
50	2069-10-03	Strengthening anti-Poaching and community engagement programs to secure endangered tiger, rhinos and elephants in Parsa wildlife Reserve, Nepal.	NTNC			
51	2069-10-03	Long term management for securing the greater one-horned rhinoceros and tiger populations : the issue of invasive plants in Chitwan National Park and the implementation and validation of a management strategy and Plan.	NTNC	Official	NTNC	CNP
52	2069-10-03	Conservation of large reptiles in Chitwan focusing on Gharials and their prey.	NTNC	Official	NTNC	CNP
53	2069-10-03	Ecological Services and Biodiversity in Nepal's community Forests.	NTNC	Official	NTNC	CNP
54	2069-10-08	Process validation, optimization and implication of non-invasive, PCR-based method to identify sex of vulture of vulture for captive breeding programs.	Dr.Bhupal Gobinda Shrestha & Team	Official	KU	CNP
55	2069-10-10	Compliance in the Absence of Well-Develop State Enforcement Capacity: Explaining variation in compliance with Conservation, child labor and education regulation along the Nepal-India border.	Ms.Susan Lynn Ostermann (Passport No.432405655)	Ph.D	University of California, USA	CNP
56	2069-10-14	Valuation of the Recreational Services, Non-Timber Forest Produce, and Carbon Sequestration of Chitwan National Park, Nepal.	Mr.Rajbabu Pahadi	Ph.D	Tribhuvan University, Institute of Forestry, Hetauda Campus & Forest Research Institute (FRI) India.	Time Extention
57	2069-10-14	Establishing Priority Conservation Areas for Fishing Cats Felis Viverrina Koshi Tappu Wildlife Reserve and Buffer Zones, Nepal.	Dr.Hem Sagar Baral.	Official	Himalayan Nature.	KTWR
58	2069-10-14	Establishment of Vulture Resturant in Koshi Tappu Wildlife Reserve, East Nepal.	Ms.Prabha Pandey	Official	Himalayan Nature.	KTWR

59	2069-10-15	The diet of Leopard in Bardia National Park and the Khata Corridor in Lowland Nepal.	Ms.Reema Dev	Master	Hedmark University College, Norway.	BNP
60	2069-10-15	A Comparative study of the abundance and diet of Tiger (Panthera tigris) and its prey- in the southwestern part of Bardia National Park and adjacent Bardia- katarniyaghat Wildlife Corridor, Nepal.	Mr.Shailendra Kumar Yadav	Master	Tu, Central Department of Botany.	BNP
61	2069-10-25	Assessing Wildlife Damage and Human Wildlife Conflict of Shivapuri-Nagarjuna National Park.	Ms.Binu Chaudhari	Master	TU, Central Department of Environmental Science.	SNNP
62	2069-10-25	Prey Selection by Tiger (Panthera tigris) Chitwan National Park,Nepal.	Mr.Bijaya Chapagain	Master	KU, School of Science.	CNP
63	2069-11-1	Comparative Assessment of Carbon Status of Community Forest in Different Ecological Regions of Nepal.	Ms.Sudip Ghimire	Master	College of Applied Science-Nepal.	CNP
64	2069-11-4	Community-based Gharial Conservation Initiative in the Narayani River of Chitwan National Park.	Mr.Dolraj Thanet	Official	Tribal Society for Biodiversity Conservation, Nepal.	CNP
65	2069-11-6	Genetic Divergence and Estimation of Divergence Time of the Himalayan Wood Mouse, Apodemus gurkha.	Mr.Nelish Pradhan	Ph.D	The University of Vermont, Department of Biology.	ACAP / MCAP
66	2069-11-11	Assessment of Carbon Sequestration in Rangelands of the High Mountains: A study From Rangelands of Langtang National Parks.	Mr.Keshav Shrestha	Master	College of Applied Science-Nepal.	LNP
67	2069-11-11	Threats to Wildwater Buffalo : A Case of Koshi Tappu Wildlife Reserve.	Ms.Ila Yadav	Master	TU, Central Department of Environmental Science.	KTWR
68	2069-11-11	The Characteristics abd use of Tree-cavities in sal Shorea robusta Forest of Chitwan National Park and its Vicinity.	Mr.Rishi Baral	Master	TU, Central Department Zoology.	CNP

69	2069-11-11	Distribution and availability of tree-cavities in Sal (<i>Shorea robusta</i>) forest of the Chitwan National Park and its Vicinity.	Mr.Pravin Bhusal	Master	TU, Forestry Campus Pokhara.	CNP
70	2069-11-14	Habitat ecology and conservation threats of Himalayan Musk Deer (<i>Moschus chrysogaster</i>) in Gaurishankar Conservation Area.	Mr.Bhakta Bahadur Shrestha	Official	HRCN	GCP
71	2069-11-20	Assessing the efficiency of Footprint Identification Technique to monitor rhinoceros and tiger populations in Nepal.	Ms.Tripti Suwal	Master	Nicholas School of the Environment, Duke University, USA	CNP
72	2069-11-20	Population Status, Distribution and Habitat Use Survey of cheer Pheasant (<i>Catreus wallichii</i>) in Dhorpatan Hunting Reserve (Rukum District) Area,Nepal.	Mr.Khim Bahadur K.C.	Bachelor's Degree	TU, Forestry Campus Pokhara.	DHR
73	2069-11-28	Human-tiger conflict in Chitwan National Park (CNP), Nepal: Perception and Possible Solutions.	Mr.Surendra Shah	B.Sc. Forestry	Institute of Biomedical & Natural Sciences	CNP
74	2069-12-2	Baseline study and conservation status of Red Panda(<i>Ailurus fulgens</i>) in Jumla, Nepal.	Mr.Manoj Bhatta	Master	College of Applied Sciences-Nepal	RNP
75	2069-12-6	An Assessment of Programs of Protected Areas and Its Effect on Climate Change Reduction in Nepal.	Ms. Sumegha Pokharel	Bachelors in Liberal arts and Sciences (BLAS)	Himalayan WhiteHouse International College.	DNPWC
76	2069-12-5	Population Dynamics and Translocation Potential of Blackbuck (<i>Antilope cervicapra</i>) in Blackbuck Conservation Area, Khairapur, Bardia,Nepal.	Mr.Uatsav Neupane	Master	TU, CDB.	Kr.CA
77	2069-12-11	Carbon Stock of Dhap Wetland in Shivapuri-Nagarjuna National Park.	Ms.Binita Khadka	Master	Golden gate Int'l College	SNNP
78	2069-12-14	Geospatial modeling to assess elephant habitat suitability and corridors & human elephant interface Eastern Nepal.	Mr.Ashok Kumar Ram	Master	TU, Forestry Campus Pokhara.	KTWR/BNP
79	2069-12-14	Hydrogeological influence in the formation of Bis Hajar Tal, a wetland in Chitwan district, Central Nepal.	Ms.Kabita Karki	Master	TU,CDGeo	CNP

80	2070-01-02	Examining the Transhumance System in the Northern Mountainous Areas of Nepal under Changing Conservation Paradigm and Climate Change.	Mr.Suman Aryal	Ph.D	University of Southern Queensland, Australia.	SNP/ LNP/KNP
81	2070-01-02	Detecting the climate-sensitive zones in Nepal, central Himalaya : Implications for Climate change monitoring.	Ms.Ramdevi Tachamo	Ph.D	Senckenberg, World of biodiversity, Germany.	SNNP/ LNP/ MBNP/ KCAP
82	2070-01-02	Comparative study Between Distribution and Diversity of Mammals in Peripheral and Central area of Shivapuri Nagarjun National Park, Nepal.	Mr.Dipendra kumar Jha	Master	TU,CDZ	SNNP
83	2070-01-03	Bengal Florican Conservation Project.	Bird Conservation Nepal	Official	BCN	CNP/ BNP/ SWR/ KTWR
84	2070-01-04	Tree line shifting with climate change a sagarmatha National Park : Dendrochronological study.	NAST	Official	NAST	SNP
85	2070-01-05	Exploration of Vegetation and Flora of Langtang National Park.	Dr.Suresh Kumar Ghimire & Dr.Chitra bahadur Baniya	Master	TU,CDB	LNP
86	2070-01-05	Assessment of Greenhouse Gases Emission from the High Altitude Peatland Ecosystems in the Hindu Kush Himalayan Region.	ICIMOD, Short term Project to the Peatlands to understand their role on Greenhouse Gas.	Official	ICIMOD	CNP/ KNP/ RNP
87	2070-01-09	Snow Leopard-Prey Relation: A case Study from Shey Phokundo National Park, Nepal.	Mr.Suraj Upadhyay	Official	Youth for Nature, Dunai-1, Dolpa	SPNP
88	2070-01-10	Fire Frequency in Chitwan National Park, Nepal.	Ms.Mamata Bhatta	Master	TU,CDES	CNP

89	2070-01-12	Status Distribution and Threats of Gaur (Bos gaurus gaurus) in Parsa Wildlife Reserve.	Ms.Gita Bhusal	Master	TU,CDES	PWR
90	2070-01-15	Social dimension on Tiger Conservation	Ms.LinaChalise	Master	TU,CDB	CNP
91	2070-01-15	वन प्रजातिका वैश्वानगत श्रोतमा जलवायु परिवर्तनको प्रभाव सम्बन्धन इकाई	वृक्ष सूखार तथा वन सम्बन्धन इकाई	Official	वृक्ष सूखार तथा वन सम्बन्धन SNP	
92	2070-01-15	Climate Change Studies with reference to dendrochronology in Annapurna conservation Area of Western in Nepal.	Mr.Binod Dabadi	Ph.D	TU,CDM	ACAP
93	2070-01-15	Impact Evaluation of Vulture Conservation Efforts in low lands of Nepal.	Mr.Surya Man Shrestha	Master	Khwopa College	CNP
94	2070-01-16	Impact of long-range pollutants and climate change on high altitude lakes of Panchpokhari, Central Nepal.	Ms.Rosha Raut Khadka	Ph.D	KU	LNP
95	2070-01-16	Population Status and Distribution of Cheer Pheasant (Catreus wallichii) in Dhorpatan Hunting Reserve, Nepal.	Mr.Hari Basnet	Matser	TU,CDZ	DHR
96	2070-01-16	Assessment of Carbon Sequestration in Rangeland of High Mountain :A study from Rangelands of Langtang National Park.	Mr.Keshav Shrestha	Master	College of Applied Sciences-Nepal	LNP
97	2070-01-19	Monitoring Tiger & its Prey in Barandabhar Corridor off Terai Arc Landscape of Nepal.	Mr.Bhupendra Prasad Yadav	Non -Degree	DNPWC	CNP
98	2070-01-19	Hydro-Meteorological Observation in the Langtang Natioal Park, Langtang Valley, Rasuwa, Nepal.	ICIMOD	Official	ICIMOD	LNP
99	2070-01-20	Habitat Assiciation of Birds at Barandabhar Corridor Forest, Chitwan.	Ms.Namrata Chapagain	Master	TU,CDZ	CNP

100	2070-01-22	Leopard Human Conflict in and around the Kathmandu Valley.	Mr.Surya Man Shrestha	Non-Degree	Khwopa College	SNNP
101	2070-01-29	Assessment of Variation in Soil Carbon Stock : A Study from Kanchanpur Forest, Far Western Terai.	Ms.Mamata Bhatta	Master	TU,CDES	SWR
102	2070-01-30	Pharmacology of Selected Medicinal Plants of Nepal belonging to Asteraceae, Boraginaceae and Fabaceae of Sagarmatha National Park of Nepal.	NAST, Ev-K2-CNR	Official	NAST	SNP
103	2070-01-30	Phytochemical investigation of bioactive compounds from Caragana and Rheum species collected from Khumbu Region of Nepal.	NAST, Ev-K2-CNR	Official	NAST	SNP
104	2070-01-31	Tiger in landscapes, tiger in mindscapes : Constructing the Tiger in khata biological corridor of Terai Arc Landscape, Nepal.	Mr.Ujjawal Meghi	Master	Lincoln University, Newzland	BNP
105	2070-01-31	Tourism Potentialities in Conservation Areas of Nepal: A Case Study in Shivapuri-Nagarjuna National Park.	Mr.Mukunda Chaulagain	M.A.Rural Development	TU, Trichandra Campus	SNNP
106	2070-02-02	Leopard in Human Dominating Landscape: A Case Study in Kathmandu Valley.	Mr.Niraj Raj Thapa	Master	Khwopa College	SNNP
107	2070-02-02	Human Wildlife Conflict in Bethani Community Forest of Bardia District.	Ms.Pabitra Basnet	Master	Khwopa College	BNP
108	2070-02-02	Tree line shifting with climate change a sagarmatha National Park : Dendrochronological study.	NAST	Official	NAST	SNP
109	2070-02-05	Identification of Gastrointestinal Parasitic Diseases Threat in the Conservation of Blackbuck (Antilope cervicapra) in Nepal.	Mr.Ram Bahadur Chaudhari	Master	TU,CDZ	SWR/ Kr.CA
110	2070-02-09	Hazard Assessment of Glacial Lake Outburst Flood and Potential of ICTs for Coping M A Case of Eastern Himalaya of Nepal.	Mr.Dilli Ram Bhattari	Master	TU,CDES	KCAPP

111	2070-02-22	Study on Diversity and Conservation Threats of Birds in Someshwor Buffer Zone Community Forest, Madi, Chitwan.	Mr.Bishnu Thapa	Master	TU,CDZ	CNP
112	2070-02-23	Habitat use and behaviour of red panda (<i>Ailurus fulgens</i>) in Langtang National Park, Nepal.	Mr.Hari Prasad Sharma	Official	TU,CDZ	LNP
113	2070-02-23	Is range shift above treeline in central Himalaya constrained by soil fertility?	Mr.Devendra Karki	Official	College of Applied Science	LNP
114	2070-02-23	Feeding Ecology, Distribution, Population Status and Conservation Awareness to Conserve the Red Panda (<i>Ailurus fulgens</i>) in Dhorpatan Hunting Reserve, Nepal.	Ranger, Mr.Saroj Panthi	Official	DHR	DHR
115	2070-2-31	Geospatial modeling to assess elephant habitat suitability of corridors & human elephant interface Bardi National Park & Bufferzone, Mid Western, Nepal.	Mr.Ashok Kumar Ram	Master	TU, Forestry Campus Pokhara.	BNP
116	2070-2-31	The Population and Community Ecology of Small Mammals.	Mr.Simon M.C. Poultton	Ph.D	University of East Anglia, UK	LNP/ MBNP/ SNP/ ACAP
117	2070-03-05	Wildlife Ecotourism for Sustainable Management of Shivapuri Nagarjun National Park, Nepal.	Mr.RangaNath Shrestha	Ph.D	TU,CDZ	SNNP
118	2070-03-05	Spatial Distribution of an invasive and toxic shrub, lantana camara across the buffer zone of Chitwan National Park.	Mr.Ganga Prasad Yadav	BVSc and AH	TU,Rampur Campus	CNP
119	2070-03-05	Habitat Use and Food Preference of Awamp Deer (<i>Cervus duvauceli duvauceli</i>) A case study from Suklaphanta Wildlife Reserve, Far Western Lowland, Nepal.	Mr.Sagar Khanal	B.Sc.	TU, Forestry Campus Pokhara.	SWR
120	2070-03-05	Diet composition analysis of Anurans in Chitwan, Nepal.	Mr.Subarna Raj Ghimire	Master	TU,CDZ	CNP

121	2070-05-05	Ecological and Conservation Status of Dhatagirea(D.Don) Soo.	Mr.Chhatra Bahadur Khadka	Master	TU, Forestry Campus Pokhara.	ACAP	Time Extention
122	2070-03-23	Livestock depredation by snow leopard in Api-Nampa Conservation Area (ANCA).	Mr.Janak Raj Khatiwada & Mr.Bijaya Poudel.	Official	Himalayan Research & Conservation Nepal.	ANCA	
123	2070-03-23	Fecal genetic analysis to determine species of Musk Deer in Gaurishankar Conservation Area.	Mr.Bhakta Bahadur Shrestha	Official	Himalayan Research & Conservation Nepal.	GCAP	
124	2070-03-23	WorkShop on Elephant Management and Health.	GREEN SOCIETY- NEPAL, Sauraha, Chitwan	Official	GREEN SOCIETY- NEPAL, Sauraha, Chitwan	CNP	Workshop on December 2013
125	2070-03-23	Snow Leopard and Brown Bear in and outside Protected areas of the Himalayan region of Nepal.	Mr.Achyut Aryal	Post Doctorate	Massey University, Newzealand.	LNP/SNP/ SheyNP/RNP/ ANCA DHR/ ACAP/KCAP/ MCAP/GCAP	
126	2070-03-23	Musk Deer in Manang : A Study on Species Confirmation, Distribution and Population Census.	Ms.Priya Joshi	Official	CMDN	ACAP	
127	2070-2-26	Climate change impacts on forests and livelihoods focused on sal (Shorea robusta) regeneration in community forests and exploring opportunities for climate adaptation in rural Nepal.	Miss.Pratibha Duwal	M.Sc.	School of Environmental and Forest Sciences, University of Washington,USA	PWR	
128	2070-3-26	Picturing to Climate Change in the Khumbu Region of Nepal.	Ms.Diana King	Under Graduate (BA hons Geography)	AcGill University, Canada	SNP	

Note: for more details please contact Ecology Section, DNPWC

नेपाल सरकार

वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालय

राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभाग

काठमाडौं